

Thomas Schirmmacher

Upendo ni Utimilifu wa Sheria

Insha juu ya Maadili

Dk. Schirmmacher, kwa wakati uleule ni profesa wa Elimu-Maadili na mwanaharakati katika kuiweka Elimu-Maadili ya Kikristo sokoni, akipigana dhidi ya utoaji mimba na ponografia na kujenga upya ushauri halisi na kusaidia makanisa ya Ujerumani na katika Ulimwengu wa Tatu. Kwa hiyo, Insha zake hujumuisha mawazo ya kina na pia matokeo ya kivitendo yanayoeleweka kwa kila Mkristo.

ISBN 978-3-928936-38-7 (Ujerumani)
ISBN 9976 906 96X (Tanzania)

inland press
Email: inlandpress@yahoo.com

RVB
Hamburg 2009

Thomas Schirmmacher Upendo ni Utimilifu wa Sheria

inland press

RVB INTERNATIONAL

ni

Thomas Schirmmacher

Upendo *Utimilifu wa* Sheria

Insha juu ya Maadili

Thomas Schirrmacher

Upendo ni Utimilifu wa Sheria

RVB International

- 1 Thomas Schirmmacher: GOD Wants You to Learn Labor and Love
- 2 Thomas Schirmmacher: Legends About the Galileo-Affair
- 3 Thomas Schirmmacher: World Mission – Heart of Christianity
- 4 Thomas Schirmmacher: Law or Spirit – an alternative View of Galatians
- 5 Thomas Schirmmacher: Human Rights Threatened in Europe
- 6 Thomas Schirmmacher: Be keen to get going – William Carey's Theology
- 7 Thomas Schirmmacher: Love is the Fulfillment of the Law
- 8 Thomas Schirmmacher: Studies in Church Leadership
- 9 Monte Wilson: The Most Important Rule for Living
- 10 Monte Wilson: Principles of Success in Business
- 11 Th. Schirmmacher (Ed.): A Life of Transformation – From Politician to Good Samaritan – A Festschrift for Colonel Doner
- 12 Thomas Schirmmacher DIOS Quiere Que tu Aprendas, Trabajes y Ames
- 13 Christine Schirmmacher La Vision Islamica de Importantes Enseñanzas Cristianas
- 14 Thomas Schirmmacher Sheria au Roho
- 15 Thomas Schirmmacher Upendo ni Utimilifu wa Sheria
- 16 Thomas Schirmmacher Mateso ya Wakristo Yanatuhusu Sisi Sote
- 17 Monte Wilson Sheria Muhimu Zaidi katika Kuishi

Thomas Schirrmacher

Upendo ni Utimilifu wa Sheria

Insha juu ya Maadili

Kimetafsiriwa na Emmanuel E. Buganga

RVB

International

Bibliografische Information Der Deutschen Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über <http://dnb.ddb.de> abrufbar.

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data are available in the Internet at <http://dnb.ddb.de>

ISBN 978-3-928936-38-5

© Copyright 2001, 2008 by
Reformatrischer Verlag Beese
www.rvbeese.de / info@rvbeese.de
Printed in Germany

ISBN 9976 906 96 X

© Kwa Toleo la Kiswahili, 2008
2nd edition 2009
Trans-Africa Swahili Christian Ministries
P.O. Box 772, Mwanza, Tanzania
Toleo la Kwanza, 2008 Nakala 2500

Kimetolewa na Inland Publishers, S.L.P. 125, Mwanza, Tanzania
E-mail: ipublishers@hotmail.com

Maandiko Matakatiifu:
The Holy Bible in Kiswahili
Union Version, 1994

Mistari ya Biblia iliyokolezwa ni tafsiri ya mwandishi mwenyewe kutoka katika Maandiko Matakatiifu asilia ya Kigriki. Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga, kunakili, kutafsiri, kupiga chapa, kurudufu au kutoa kitabu hiki kwa njia yoyote ile bila idhini ya RVB International na Trans-Africa Swahili Christian Ministries, Idara ya Maandiko.

Kimepigwa Chapa na: Inland Press, P.O. Box 125, Mwanza, Tanzania
(East Africa) TEL. +255 28 2560175 inlandpress@yahoo.com

YALIYOMO

Sehemu I: Upendo na Sheria – Maadili ya Biblia kwa Jumla

Upendo ni Utimilifu wa Sheria: Pasipo Sheria Upendo Hufa (1993)	9
Utatu na Kazi: Uhakiki wa Mtazamo wa Kazi za Kila Siku katika Dini Nyingine na katika Umaksi (1992/1996)	21
Mtazamo wa Kibiblia na Sheria ya Mungu (1995)	38
Sheria ya Mungu katika Milenia: Mahali Waso-, Wakabla- na Wabaadamilenia Wanapaswa kukubaliana (1992)	43
‘Lex’ (Sheria) kama Neno Jingine Mbadala kwa ‘Dini’: Somo kutoka katika Zama za Kati (1992)	48
Ushika-sheria ni nini? (1993)	51
Mafarisayo Miongoni Mwetu (1993)	54
Kuna Amali Kamilifu? Somo kutoka kwa Camus (1993)	59
Dini ni Nini? (1993)	63

Sehemu II: Maadili ya Kibiblia – Mada Maalumu

Juu ya Kuapa katika Nyakati za Agano Jipya (1993/2000)	69
Haki za Binadamu na Imani ya Kikristo (1997)	96
Agano la Kale Dhidi ya Utoaji Mimba (1993/2000)	105
Rushwa na Ufisadi (1998)	113
Sababu Ishirini Dhidi ya Ponografia (1994)	116
Uzuiaji wa Kibiblia juu ya Kula Damu (1994)	120
Mwandishi	122

**Makala Mengine yenye Mada za Maadili katika Vitabu Vingine vya
Kiingereza vya Mwandishi Huyu**

**Yaliyomo katika ‘God Wants you to Learn, Labour and Love’
(Mungu Akutaka Ujifunze, Ufanye Kazi na Upende’)**

Mungu Akutaka Ufanye Kazi:	7-14
Utatu na Kazi	
Mungu Akutaka Upende:	15-29
Upendo ni Utimilifu wa Sheria: Pasipo Sheria Upendo Hufa	
Mungu Akutaka Usaidie:	41-42
Wajibu wa Kijamii katika Kanisa la Agano Jipya	
Rushwa na Ufisadi	57-59

(Yote ni matoleo yaliyofupishwa ya makala sawa na hizi zilizomo katika kitabu hiki ‘Upendo ni Utimilifu wa Sheria’.)

**Kutoka katika ‘Human Rights Threatened in Europe’
(Haki za Binadamu Zinavyotishiwa katika Ulaya’)**

Haki za Binadamu Zinavyotishiwa katika Ulaya:	
Euthanasia*- Utoaji mimba – Kusanyiko juu ya Baolojia-Maadili	7-32
Agano la Kale Dhidi ya Utoaji mimba	33-40
Haki za Binadamu na Imani ya Kikristo	49-58

(Makala mbili za mwisho ni sawa na makala zilizomo katika kitabu hiki ‘Upendo ni Utimilifu wa Sheria’.)

**Kutoka katika ‘Legends About the Galileo-Affair’
(Masimulizi juu ya Suala la Galileo)**

“Lakini Kinakwenda!”, na Masimulizi Mengine	
Juu ya Suala la Galileo	9-32
Mabadiliko na Mapinduzi ya Mapenzi	71-80
Ulaji binadamu	81-90
Kiambatanisho: Je, Kuna Sanaa ya Kikristo?	91-109

[(Toleo refu zaidi la ‘Ulaji binadamu’ laweza kupatikana katika “Ulaji Binadamu na Dhahibu ya Binadamu Vyathibitishwa Kuwa ni Halali? (Cannibalism and Human Sacrifice Vindicated?)”. Ukristo na Jamii (Christianity and Society 10 (200) 1:11-17+2:4-9)]

**Kutoka katika ‘World Mission – Heart of Christianity’
(Umisheni wa Kiulimwengu– Moyo wa Ukristo)**

Warumi kama Nembo ya Umisheni wa Kiulimwengu: Somo Lenye
Mahusiano na Theolojia Pangilivu* na Elimu ya Umisheni 5-14
Wajibu wa Kijamii katika Kanisa la Agano Jipya 56-58

**‘Law or Spirit? Galatians Between Legalism and Antinomianism’
(‘Sheria au Roho?’ Wagalatia Katikati ya Ushika-sheria na
Upinga-sheria)**

Kitabu chote.

DIBAJI

Huu ni uchaguzi wa insha zangu juu ya maadili zilizochapwa au kusambazwa tangu mwaka 1979, ambazo kwa asili ziliandikwa katika Kiingereza au zilitafsiriwa kutoka Kijerumani kwenda Kiingereza. Insha zote zinarudiwa kuchapwa katika hali zake za awali, zikiwa na mabadiliko madogo mahali makosa yalipopaswa kusahihishwa. Hii inaelezea mtindo tofauti wa nukuu, rejea za chini ya ukurasa, vichwa vya habari (mada) na mistari ya Biblia (mfano, Kijerumani huweka mkato kati ya sura na mstari - Mathayo 12:4). Kama ambavyo insha nyingi zimerudiwa kuchapwa kwenye juzuu tofauti zikiwa na mtindo tofauti, nililazimika kuchagua toleo moja ambalo daima hutajwa kwanza wakati rejea inaponukuliwa. Nukuu za chini daima hazifuati upangaji namba wa asili.

Kama ilivyo kwa insha ambazo hazijaboreshwa, wasomaji wanaombwa kutunza mwaka wa kuchapwa kwa insha fulani akilini. Mara nyingi, toleo la Kijerumani lenye rejea za chini ya ukurasa zilizoboreshwa lipo lakini ni katika insha ndefu au katika vitabu. Kama ilivyo, maandiko mengine yalivyonukuliwa ni maandiko ya Kijerumani, ni wale tu ambao wanaweza kusoma Kijerumani wangeweza kuzikubali rejea za chini ya kurasa zote katika kitabu hiki.

Makala za zamani zimetafsiriwa na mimi mwenyewe, makala zilizochapwa baada ya 1994 zimetafsiriwa na Cambron Teupe, M.A. Mch. Mark Rudolph amezisoma insha zote na alitoa ushauri wenye thamani. Nawashukuru wote kwa jitihada zao!

Masahihisho yote yanakaribishwa na yatumwe kupitia anuani yangu Friedrichstrasse 38, D-53111 Bonn, Germany au DrThSchirmmacher@bucer.de (tafadhali andika kwa kiingereza).

Makala zote zinaweza kuchapwa tena ikiwa utatuma nakala mbili za kitabu kilichochapwa kwanza. Waweza pia kuagiza faili kama unataka kusambaza makala katika mtandao.

SEHEMU I

UPENDO NA SHERIA - MAADILI YA BIBLIA KWA JUMLA

UPENDO NI UTIMILIFU WA SHERIA: PASIPO SHERIA UPENDO HUFU (1993)¹

Yaliyomo

Hotuba Mlimani

Zama Mpya za Upendo?

“Mpende Jirani Yako kama Nafsi Yako”

Upendo ni Nini?

Kumpenda Mungu ni Kuishika Sheria Yake

Injili na Sheria?

Pasipo Sheria Upendo Hufa

Hotuba Mlimani

Tuanzapo kufikiri juu ya sheria na upendo, tutazame utata juu ya Hotuba Mlimani. Je, hapa Yesu anatoa sheria mpya au anarudia kutaja Sheria ya Agano la Kale? Wale ambao huamini kwamba Yesu anatangaza sheria mpya katika Hotuba Mlimani, wanaonesha ukosefu wa uelewa 1) wa jibu la Yesu kwa Mafarisayo, 2) wa kifungu cha Hotuba yenyewe, na kipekee 3) wa amri za Agano la Kale.

1. Daima Yesu alitumia Agano la Kale kuwapinga Mafarisayo. Angewezaje kutumia Agano la Kale kama mamlaka yake kinyume cha Mafarisayo ikiwa Mafarisayo walisimama badala ya Agano la Kale? Tena na tena Yesu anawakemea Mafarisayo na waandishi kwa kufasili kimakosa, kulitumia

---

¹ Muhadhara wa Twelfth Northwest Conference for Christian Reconstruction in Seattle May 2, 1992. Iliyorudiwa kuchapwa kutoka katika “Love is the Fulfillment of the Law”. Calvinism today (kwa sasa: Christianity and Society) 3 (1993) 2 (Apr): 7-11+32. Toleo fupi lilichapwa katika kitabu ‘God Wants You to Learn, Labour and Love’

kimakosa na kulikataa Agano la Kale. Hili laweza kuonekana vema hususani katika Mk. 7:1-5 (Mt. 15:1-13). Kwa mfano, hapa Yesu anasema: **“Kwa kuziweka kando amri za Mungu, mnashika mapokeo ya wanadamu...Mnayo njia nzuri ya kuweka kando amri za Mungu ili mpate kushika mapokeo yenu wenyewe”** (Mk. 7:8-9). Katika ‘Ole’ kwa Mafarisayo na waandishi katika Mat. 23 kitambo tu kabla ya unabii wake wa kuharibiwa kwa Yerusalemu katika Mat. 24, Yesu alitangaza: *“Ole wenu waandishi na Mafarisayo wanafiki! Kwa kuwa mnalipa zaka za mnanaa na bizari na jira, lakini mmeacha mambo makuu ya sheria, yaani, adili, na rehema, na imani; hayo imewapasa kuyafanya, wala yale mengine msiyaache”* (Mat. 23:23).

2. Jambo lilelile linaweza kupatikana katika Hotuba Mlimani. Orodha ya masomo kila moja ikianza na *“Mmesikia watu wa kale walivyoambiwa...Bali mimi nawaambieni...”* (Mat. 5:21- 48) inatambulishwa na tamko la wazi kwamba Yesu alikuja kutimiza Sheria: *“Msidhani ya kuwa nalikuja kuitangua torati au manabii, la, sikuja kutangua bali kutimiliza”* (Mat. 5:17). Alikuwa kuimarisha hata *“hizi zilizo ndogo”* (Mat. 5:19, soma Mat. 5:17-20). Je, yawezekana kwamba Yesu alianza orodha hii kwa tamko hili na aliendelea kuthibitisha sehemu za Sheria ambazo angezitangua au kuzibadilisha? Je, hatutarajii kwamba sasa Yesu anathibitisha kwa kina kuwa hata amri ndogo ni lazima zitimizwe? Je, hatutarajii mifano ya haki ya kimakosa iliyofundishwa na Mafarisayo na haki ya kweli ya Yesu?

3. Mifano yenyewe huthibitisha kwamba matarajio yetu ni sahihi. Maneno yaliyorudiwa *“Bali mimi nawaambieni”* katika Hotuba Mlimani hayaelekezwi kinyume na Agano la Kale bali kinyume na theolojia ya Mafarisayo na fasili yao ya Agano la Kale. Wakati Yesu anukuupo *“Mmesikia watu wa kale walivyoambiwa...”*, hanukuu Agano la Kale bali mapokeo ya Mafarisayo na fasili yao ya Agano la Kale. Hasemi *“Imeandikwa...”* kwa sababu kile kilichoandikwa ni sawa na *“Bali mimi nawaambieni...”*.

Wakati Yesu awaambiapo wasikilizaji wake *“Lakini mimi nawaambia; kila mtu atazamaye mwanamke kwa kumtamani, amekwisha kuzini naye moyoni mwake”* (Mat. 5:28), haundi jambo jipya la dhambi ya ndani kinyume na uzoeshi wa nje wa Agano la Kale, bali anawakumbusha wasikilizaji wake kwamba Amri Kumi hazijumuishi tu amri ya saba iliyo kinyume na uzinzi, bali pia amri ya kumi *“Usimtamani mke wa jirani yako...”* (Kut. 20:17; Kumb. 5:21). Vishada katika nguo vilikuwa na makusudi kwamba *“kuyakumbuka maagizo yote ya BWANA, na kuyafanya; tena kwamba msiende kutanga-tanga kuandama mioyo yenu wenyewe, na macho yenu wenyewe”* (Hes. 15:39). Ayubu asema **“Nilifanya agano na macho yangu, kutomwangualia msichana kwa tamaa”** (Mith. 31:1). Na Sulemani anatuonya juu ya uzinzi kwa maneno: *“Usiutamani uzuri wake moyoni mwako; wala usikubali akunase kwa kope za macho yake”* (Mit. 6:25).

Ni katika hali duni kiasi gani ufahamu wa watu wa Agano la Kale ulivyo wakati wasemapo kwamba wazo la dhambi katika kiini cha moyo wa mtu ni wazo jipya! Hata hawajui amri ya kumi ambayo pia huzuia dhambi ya ndani ya tamaa inayoongoza katika wizi (amri ya nane).

Jambo lilelile ni kweli wakati Yesu awakumbushapo Wayahudi kwamba Mungu hazui tu uuaji halisi bali pia uuaji kupitia mawazo na maneno (Mat. 5:21-26). Katika Agano la Kale, chuki na hasira ni zile dhambi za ndani zinazoongoza katika uuaji wa kidhalimu (*mfano, Est. 5:9, Mit. 27:4, Amo. 1:11, Mwa. 49:6-7, Kumb. 19:6, Mit. 16:4*). Kama ilivyo kwenye Hotuba Mlimani, Agano la Kale liliruhusu kuua wakati wa kujilinda, wakati wa vita na kwa hukumu ya mahakama ya kisheria tu, lakini sio kwa matakwa ya mtu binafsi. Wajibu wa serikali kuhukumu wahalifu unarudiwa kutajwa na Yesu kwenye Hotuba Mlimani (Mat. 5:25-26; tazama uwiano na Lk. 12:57-59). “*Jicho kwa jicho, na jino kwa jino*” (Mat. 5:38) haikutolewa kamwe kama amri kwa kisasi binafsi bali kama moja ya misingi ya hukumu za haki kwenye mahakama za sheria² (Kut. 21:23-25; Law 24:19-29; Kumb. 19:21).

Yesu hakatazi ufanyaji wa viapo, bali kuapa kwa mtu au kitu zaidi ya Mungu mwenyewe: “*Usiape...hata kwa mbimgu...wala kwa nchi...*” (Mat. 5:34; Yak. 5:12) kama uwiano katika Mat. 23:16-22 unavyothibitisha. Agano la Kale linaamuru: “*Mtaapa kwa jina lake*” (Kumb. 6:13, 10:20) na kusema: “*Kila aapaye kwa jina lake atamfurahia*” (Zab. 63:11). Kwa hiyo Paulo anatumia kiapo mara kadhaa wakati akiwaandikia Wakristo wapendwa (2 Kor. 1:23; Flm 1:8; 1 The. 2:5, 10; Rum. 1:9; linganisha na Mdo. 21:23 kk). (Isivyotarajiwa, kwa mujibu wa Isa. 65:16 kutakuwa na viapo kwenye Milenia: “*naye atakayeapa duniani, ataapa kwa Mungu wa kweli*”; sawa na Isa. 19:18).

Kama viapo vilizuiliwa kwa sababu sasa Wakristo wote daima husema ukweli ni jinsi gani twapasa kuelezea kwamba Mungu mwenyewe huapa kwa mamia katika Agano la Kale³, kwa nini Yesu anaapa tena na tena, “*Amin, Amin*” (Kweli, kweli nawaambia”) ikiwa ni moja ya kanuni pekee za kiapo aliyoitumia? Kwa mujibu wa *Waebrania 6:19* Mungu aliapa kwa Ibrahimu, “**Kwa sababu Mungu alitaka kuweka wazi asili isiyobadilika ya kusudi lake**” (Ebr. 6:18), kwa sababu “*kiapo huthibitisha kile kilichosemwa na kuyafikisha mwisho mabishanao yote*” (Ebr. 6:16). Kwa urahisi kiapo hakisemi ukweli bali hutengeneza kweli zisizoweza kuvunjwa au kurudiwa tena. Kiapo hutengeneza agano lenye baraka na laana, jambo ambalo haliwezi kuwa kwa kila neno la

2 Eugen Huehn. Die alttestamentlichen Citate und Reminiscenzen im Neuen Testament J. C. B. Mohr: Tuebingen, 1900. kk. 8-9 ameonesha kwamba, kimakosa Mafarisayo waliifanya sheria hii kuwa jambo binafsi na hivyo Yesu hanukuu Agano la Kale moja kwa moja bali anafanya fasili ya sentensi hii kwa kutumia waandishi.

3 Kwa mujibu wa Georg Giesen Die Wurzel sb’ “schwören”: Eine semasiologische Studie zum Eid im Alten Testament. Bonner Biblische Beitrage 56. Peter Hanstein: Koenigstein, 1981. uk. 2, neno ‘kuapa’ (Kiebr. ‘sb’) pekee limetumika mara 215 katika Agano la Kale, na mara 75 likiwa na Mungu kama somo lake kuu.

kweli tusemalo. Kama viapo vilizuiliwa kwenye Agano Jipya, isingewezekana kuoa, kwa maana ndoa ni agano la kiapo (*Mit. 2:16-17; Mal. 2:14; linganisha na Eze. 16:8; Yer. 5:7*).

Zama Mpya za Upendo?

Mfano wa mwisho ni muhimu sana katika mada yetu. “*mmesikia kwamba imenenwa, umpende jirani yako na Umchukie adui yako; lakini mimi nawaambieni, wapendeni adui zenu, waombeeni wanaowaudhi*” (*Mat. 5:43-44*). Je, hapa Yesu anatambulisha zama mpya za upendo? Hapana! Haiwezi kuwa hivyo kamwe! Yeyote hata mwenye ufahamu mdogo wa Agano la Kale lazima ajue kwamba amri “*Umpende jirani yako na Umchukie adui yako*” iko kinyume na neno na kiini cha Agano la Kale. Inawasilisha mafundisho na matendo ya baadhi ya Mafarisayo na waandishi, kama Otto Michel asemavyo:

Hapa Yesu anafanya rejea ya fasili fulani ya Agano la Kale, lakini sio Agano la Kale lenyewe. Kwa ujumla Yesu anawakataza wanafunzi wake kulipa chuki kwa chuki: ‘Wapendeni adui zenu, watendeeni mema wale ambao wanawachukia ninyi’ (*Lk. 6:27*)⁴

Upendo kwa adui una mizizi ya kina katika Agano la Kale. Ni haki ya Mungu kulipa kisasi kwa adui zake. Kwa sehemu amegawa jukumu hili kwa serikali, ambayo huwaadhibu wahalifu kwa nguvu za upanga, na kwa Kanisa kwa kutumia upanga wa Roho kupitia utangazaji wa Sheria, kupitia nidhamu ya Kanisa na kwa kupitia maombi. Lakini hakuna mtu binafsi aliyeruhusiwa kumchukia adui yake yeye binafsi. Mtu alikuwa haruhusiwi kufurahia juu ya anguko la adui yake (*Mit. 24:17*), na Ayubu anatangaza kwamba hakufanya hivyo kamwe (*Ayu. 31:29*): “*Adui yako akiwa ana njaa, mpe chakula; tena akiwa ana kiu, mpe maji ya kunywa*” (*Mith. 25:2*)⁵. Sheria inasema kwamba mtu anapaswa kurudisha ng’ombe au punda wa adui lyake wakati alipopotea na, “*Ukimwona punda wake huyo akuchukiaye hali ameanguka chini ya mzigo wake*” mwamini alipaswa kumsaidia punda pamoja na adui zake (*Kut. 23:4-5*).

Siku moja baba yangu aliombwa kutoa muhadhara juu ya swali iwapo Mungu wa Agano la Kale na wa Agano Jipya ni yule yule. Alianza kwa kunukuu rundo la vifungu vya Maandiko kuthibitisha kuwa Mungu wa Agano la Kale alikuwa ni Mungu wa upendo na rehema awekaye kando kisasi chake. Kisha aligeukia kitabu cha Ufunuo akionesha kuwa Mungu wa Agano Jipya ni Mungu wa kisasi ambaye asingewapenda adui zake kamwe. Kisha aliwauliza wasikilizaji wake jinsi ambavyo tungeweza kuwauwianisha Mungu apendaye wa Agano la Kale na Mungu ahukumuye wa Agano Jipya. Mwanzoni wasikilizaji wake walichanganyikiwa lakini kwa haraka walilielewa somo.

4 Otto Michel. “*miseo*”. kk. 687-698 katika: Gerhard Kittel (ed.). Theologisches Woerterbuch zum Neuen Testament. 10 vol. W. Kohlhammer: Stuttgart, 1990 (iliyorudiwa kuchapwa 1933-1979). Vol. IV., uk. 694.

5 Sababu ya hili si tu rehema bali pia hukumu ijayo (*Mit. 25, 22*).

“Mpende Jirani Yako kama Nafsi Yako”

Je, Yesu aliweka upendo mahali pa Sheria? Je, Agano la Kale lililo katili mahali pake palichukuliwa na Agano Jipya lenye amri ya upendo? Hili lawezekana vipi kwa kuwa amri iliyo kiini cha Agano Jipya “*Umpende jirani yako kama nafsi yako*” ni nukuu ya Agano la Kale?

Tutazame nukuu yenyewe ya Agano la Kale. Katika *Mambo ya Walawi 19:17* twasoma: *Usimchukie ndugu yako moyoni mwako; ni lazima kumkemea jirani yako, wala usichukue dhambi kwa ajili yake*. Kutokuwa na upande, na kutohusika ni kinyume cha upendo. Ama unamchukia ndugu yako au utamkemea kwa kulingana na Sheria ya Mungu. Ni mstari ufuatao usemao: “*Umpende jirani yako kama nafsi yako; Mimi ndimi BWANA*” (*Law 19:17*). Jirani si Myahudi jirani tu bali pia mgeni: “*Mgeni akaaye pamoja nawe atakuwa mzalia kwenu; mpende kama nafsi yako*” (*Law. 19:34*). Mistari hiyo miwili inafunga fungu refu ikirudia Amri zote Kumi ikiwa na nyongeza kuelezea baadhi yazo (*Law. 19:1-18*). Amri Kumi husema kile Mungu amaanishacho kwa kumpenda jirani, na sio tu kupenda kuishi kwa kulingana na amri hizo, bali pia kuwakemea ndugu wa kiume na wa kike wasioishi kwa kulingana na amri hizo. Mambo ya Walawi 19:18 inafupisha amri, hususani Amri Kumi.

Sasa tutazame sehemu mbalimbali ambazo Law. 19:18 inanukuriwa katika Agano Jipya. Tuanze na Yesu mwenyewe. Katika *Mat. 19:19* Yesu anafupisha Amri Kumi, ambapo ananukuu katika toleo fupi kwa kijana tajiri kutoka kwenye Law. 19:18. Katika *Mat. 22:35-40* Yesu anaulizwa na ‘Mwanasheria’ (*Mat. 22:36*) kutoka miongoni mwa kundi la Mafarisayo (*Mat. 22:35*): “*Katika torati ni amri ipi iliyo kuu?*” (*Mat. 22:35*) Yesu alijibu kwa kuunganisha Law. 19:18 na Kumb. 6:5: “*Mpende Bwana Mungu wako kwa moyo wako wote, na kwa roho yako yote, na kwa akili zako zote. Hii ndio amri iliyo kuu, tena ni ya kwanza. Na ya pili yafanana nayo, nayo ni hii, Mpende jirani yako kama nafsi yako. Katika amri hizi mbili hutegemea torati yote na manabii*” (*Mat. 22:37-40*).

Hapa Yesu anazungumza juu ya Agano la Kale. Agano la Kale hutegemea upendo wa kumwelekea Mungu na upendo kwa watu utokanao na huu upendo wa kumwelekea Mungu. Pasipo upendo huu Sheria isingekuwepo. Katika kifungu chenye kuwiana cha *Marko 12:28-34* Yesu ananukuu amri zile zile mbili na kuongeza: “*Hakuna amri nyingine iliyo kuu kuliko hizi*” (*Mk. 12:31*). Mwandishi mwuliza swali anathibitisha jibu hili kuwa liko sahihi: Kumpenda Mungu na jirani yako “*kwafaa kuliko sadaka nzima za kuteketewa na dhabihu zote pia*” (*Mk. 12:33*). Kwa hiyo Yesu anamwambia “*Wewe hu mbali na ufalme wa Mungu*” (*Mk. 12:34*). Kila mwandishi angeweza kujua kwamba amri zote zilikuwa maagizo ya upendo na tena napenda kuisitiza kwamba hapa Yesu anazungumza juu ya Sheria za Agano la Kale, na sio juu ya kitu kipya.

Kiini cha habari ya Msamaria mwema pia ni Law. 19:18. Hapa Yesu anamwuliza Mwanasheria aliyetaka kujua jinsi ya *“kurithi uzima wa milele”* (Lk. 10:25): *“Imeandikwa nini katika torati? Wasomaje?”* (Lk. 10:26). Mwanasheria akajibu tena kwa kutumia amri mbili za upendo (Lk. 10:27). Na Yesu anathibitisha hili kwa maneno *“Fanya hivi nawe utaishi”* (Lk. 10:28). Ndipo sasa Yesu anasimulia habari ya Msamaria Mwema, kwa sababu Mwanasheria alitaka kutoa udhuru kwa kutumia maana yake ya neno *“jirani”*. Pasipo kutarajia, baada ya habari Yesu haulizi *‘Nani aliyekuwa jirani’*, ambalo lingetuongoza kwenye jibu *‘yule aliyekukua katika mikono ya wanyang’anyi’*, bali kwa kinyume anauliza: *Waonaje wewe, katika hao watatu, ni yupi aliyekuwa jirani yake...”* (Lk. 10:36). Mwanasheria alikiri kwamba yule aliyekonesha huruma ndiye aliyekuwa jirani, na Yesu akamwambia: *“Enenda zako, nawe ukafanye vivyo hivyo”* (Lk. 10:37).

Kupenda ni amri kuu katika Sheria ya Agano la Kale. Hakuna amri inayoweza kueleweka mbali na upendo. Na upendo hauwezi kueleweka mbali na Sheria.

Paulo alifuata mfano wa Agano la Kale na wa Bwana wake Yesu Kristo. Baada ya kutaja matendo ya mwili (Gal. 5:19-21), anaongea juu ya upendo kama tunda la Roho: *“Lakini tunda la Roho ni upendo, furaha, amani, uvumilivu, utu wema, fadhili, uaminifu, upole, kiasi”* (Gal. 5:22-23). Lakini kwa nini Paulo anaongeza *“juu ya mambo kama hayo hakuna sheria”* (Gal. 5:23)? Kwa sababu ikiwa utaonesha upendo, kamwe hutavunja amri yoyote. Sheria ni kanuni ya upendo. *Kupenda na kufanya kinyume cha Sheria ni jambo lenye kujichanganya lenyewe, na haliwezekani kimaelezo!* Hiki ndicho atakacho kukisema Paulo na kinaimarishwa na nukuu yake ya Law. 19:18 katika mistari ya awali: *“Maana ninyi, ndugu,⁶ mliitwa mpate uhuru; lakini uhuru wenu usiwe sababu ya kuufuata mwili, bali tumikianeni kwa upendo. Maana torati yote imekamilika katika neno moja, nalo ni hili, ‘Umpende jirani yako kama nafsi yako’”* (Gal. 5:13-14). Uhuru wa Mkristo si uhuru wa kuikosea sheria bali uhuru wa kupenda na kuelekeza upendo katika mtindo wa kushangaza.

Tamko la wazi la ujumbe huu laweza kupatikana katika Rum. 13:8-10: *“Msiwiwe na mtu chochote, isipokuwa kupendana; kwa maana ampendaye mwenzake ameitimiza sheria. Maana kule kusema, Usizini, Usiue, Usiibe, Usitamani; na ikiwapo amri nyingine yoyote, inakamilishwa katika neno hili, ya kwamba, Mpende jirani yako kama nafsi yako. Pendo halimfanyii jirani neno baya; basi pendo ndilo utimilifu wa sheria”*. Paulo ananukuu Amri Kumi kwa kifupi, lakini anaongeza kwamba anazungumzia juu ya *“kila amri”*.

Kila amri inaongozwa kwa upendo, huja kutokana na roho ya upendo na husema tu kile ambacho upendo utafanya. Mtu ambaye kwa kweli hupenda, kamwe

6 Katika lugha nyingi wingi wa ‘kaka’ au wa ‘dada’ hutumika kujumuisha pamoja watoto wote wa kike na wa kiume wa mzazi mmoja. Kwa Kijerumani wingi wa zamani wa ‘dada’, ‘Geschwister’ ni jina kwa kaka na dada. Kwa kawaida wingi wa ‘adelphos’ (‘kaka’), ‘adelphoi’ (‘kaka’ au ‘kaka na dada’) hutumika kuongea juu ya kaka na dada kwa wakati mmoja. Hakuna neno jingine kudokeza kaka na dada kwa pamoja. (Wingi wa dada ‘adelphai’ ni kwa wa-dada tu.

hataiba, hataua, hatatamani au kufanya uzinzi! *Ikiwa Wakristo hawarudi katika mantiki hii ya kimsingi na kichocheo cha Amri Kumi na Sheria yote kwa ujumla wataomba radhi kwa Sheria ya Mungu kwa sababu wao wenyewe hawajui ni kwa nini wanatunza maagizo yake yote.*

Wanafikra wa Uyumanisti wa Kimagharibi wameshachukua kiini cha upendo kutoka katika Ukristo, lakini wanachukua tu neno lenyewe kwa sababu wanataka kuamua wenyewe ni kipi upendo huamuru, na upendo ni kitu gani. *Wanataka uhuru mbali na sheria, si uhuru katika sheria na hivyo kutengeneza Upendo mbali na sheria, sio Upendo kulingana na sheria.* Mara ya mwisho tunaona Law. 19:18 inanukuliwa katika Waraka wa Yakobo. Kwa urahisi Yakobo anaimarisha mahusiano haya baina ya uhuru na Sheria.⁷ Yakobo anawakemea wasomaji wake kwa sababu waliwapendelea matajiri na kuwabagua na kuwanyonya maskini (*Yak. 2:1-8*). Ni jinsi gani anathibitisha suala hili la kikanisa, kijamii na kiuchumi? Anaandika: *“Lakini mkiitimiza ile sheria ya kifalme kama ilivyoandikwa, Mpende jirani yako kama nafsi yako, mwatenda vema. Bali mkiwapendelea watu, mwafanya dhambi na kuhukumikiwa na sheria kuwa wakosaji. Maana mtu awaye yote atakayeishika sheria yote, ila akajikwaa katika neno moja, amekosa juu ya yote. Kwa maana yeye aliyesema, Usizini, pia alisema, Usiue. Basi ijapokuwa hukuzini, lakini umeua, umekuwa mvunja sheria. Semeni ninyi, na kutenda kama watu watakakohukumikiwa kwa sheria ya uhuru”* (*Yak. 2:8-12*).

Sheria, hususani amri Kumi, mara nyingine tena inafupishwa kwenye Law. 19:18. Amri ya kupenda inaitwa *“Sheria ya Kifalme”*. Sheria ya kifalme ni sheria inayotawala sheria nyingine zote. Sheria hii ya kifalme pia inaitwa *“Sheria ya Uhuru”*. Upendo wa Mungu, Sheria ya Mungu na Uhuru wa Mungu ni vitu vilevile. Ama unavyo vyote vitatu au huna hata kimoja. Hakuna upendo pasipo uhuru, hakuna sheria pasipo upendo, hakuna upendo pasipo Sheria na hakuna uhuru pasipo sheria.

Upendo ni Nini?

Wilhelm Luetgert anaandika katika *‘Maadili ya Upendo’*:

Amri ya kupenda inaonesha kwamba upendo ni wajibu. Upendo unaamriwa na ni utii. Inapingwa - kipekee pingamizi hili lilifanywa na [Mwanafalsafa wa Kijerumani Immanuel] Kant - kwamba waweza tu kuamuru matendo ya nje, na si upendo”.⁸

7 Hapa Yakobo anamwandikia Mkristo wa Agano Jipya! Kuna yeyote awezaye kuelezea ni jinsi gani kwamba, fundisho la sheria ya Agano la Kale si tena sheria ya maadili ya Wakristo, lingeweza kuibuka katika mtazamo wa tamko kama hili? Luther alidumu katika kuuweka kando Waraka wa Yakobo ili kuendeleza mtazamo wake wa sifa duni za sheria ya Agano la Kale.

8 Wilhelm Luetgert. Ethik der Liebe. Beitrage zur Foerderung christlicher Theologie. Reihe 2, vol. 29. C. Bertelsmann: Guetersloh, 1938. uk. 30

Kant alisema kuwa upendo ni maamuzi ya dhamiri huru na hisia za ndani kabisa na hata za kutojitambua. Luetgert analipinga hili, lakini anakubali kuwa upendo ni kitu tusichoweza kukitengeneza:

Kwa hiyo upendo waweza tu kuamriwa na mtu ambaye anaweza kuuamsha huu upendo. Upendo ni kitu cha kutolewa kwanza kabla hakijaamriwa. Upendo ni kipawa kabla hakijawa jukumu. Unatolewa kabla haujaamriwa. Unaweza tu kuwa na asili yake katika upendo, daima ni upendo katika kurudisha. Kwa sababu hii waweza tu kuwa upendo wa Mwumba, mwangi wa upendo wake. Kama ulivyo upendo wa Mwumba mwenyewe, upendo huu utakuwa wa kibunifu. Kuhusu upendo, kanuni ya Augustine ni halali: ‘Toa kile unachoamuru na kisha amuru chochote utakacho’.⁹

Tunahitaji kuweka wazi asili ya upendo ili kuelewa mahusiano kati ya upendo na Sheria.

1) *Upendo ni Wajibu, kwa sababu tuna “wajibu [au deni,] kupendana sisi kwa sisi” (Rum. 13:8; 1 Yoh. 4:11).*

2) *Upendo ni utii.* Kwa mujibu wa 1 Pet. 1:22 tunaji “takasa” nafsi zetu kwa kutumia “utii” “kuufikilia upendano wa ndugu”.¹⁰ Hata Yesu alionesha pendo lake kwa Baba yake kwa kumtii: “...kama vile mimi nilivyozitii amri za Baba yangu na kukaa katika pendo lake” (Yoh. 15:10).

3) *Upendo ni tendo la mioyo na dhamiri zetu.* Tunaambiwa kuwa na “**nia moja na ...upendo**” (Flp. 2:2), ambayo ni “**nia hiyo hiyo...ambayo imo pia ndani ya Kristo**” (Flp. 2:5).

4) Upendo ni halisi, ni kitu cha kweli, kilichopo na cha vitendo, na ni tendo. 1Yohana 3:17-18 yasema: ***Ikiwa mtu ana mali za dunia hii, kisha amwona ndugu yake ni mhitaji, lakini anamzuilia huruma zake, yawezekanaje upendo wa Mungu kuwa ndani yake? Watoto wapendwa, tusipende kwa maneno au kwa ulimi, bali kwa vitendo na katika kweli***”. Yohana anaimarisha hili kwa kielelezo cha Yesu. Upendo wa Yesu hauthibitishwi kwa hisia za ndani, maneno mazuri au mipango mikubwa, bali kwa kielelezo alichokifanya kwa ajili yetu. “***Katika hili tumelifahamu pendo [la Mungu], Yesu Kristo aliutoa uhai wake kwa ajili yetu***” (1 Yoh. 3:16; ni sawa na Rum. 5:8; Yoh. 3:16; Efe. 5:25). Katika Waefeso 5:25-33 mume anathibitisha pendo lake kwa mkewe kama Kristo anavyothibitisha pendo lake kwa Kanisa kwa kuwa tayari kufa kwa ajili yake na kwa kumlisha na kumtunza. Paulo anatuambia kwamba “***katika Kristo Yesu***”, “nguvu” pekee “***ni imani itendayo kazi kwa upendo***” (Gal. 5:6). Katika Ufunuo 2:4-5 Kanisa la Efeso linaamriwa kurudia “upendo wa kwanza” ambao liliuacha: “***ukatubu, ukayafanye matendo ya kwanza***”. Katika Ufunuo 2:19 Yesu anajua “***matendo yako na upendo na imani...yako***”.

9 Rud

10 Tazama rejea hapo juu kuhusu ‘kaka na dada’

Kumpenda Mungu ni Kuishika Sheria Yake

Sasa tunaelewa vema kwa nini upendo ni utimilifu wa Sheria. Mara nyingi Biblia husema kwamba maana kamili ya Sheria ni kufasili na kuendeleza upendo. Paulo anamwandikia Timotheo: **“Lengo [Kigriki: ‘telos’] la amri hiyo ni upendo utokao katika moyo safi na dhamiri njema, na imani isiyo na unafiki”** (1 Tim. 1:5).

Kumhofu, kumtumikia na kumpenda Mungu, na kuipenda Sheria yake na amri zake daima hulinganishwa katika Agano la Kale na katika Agano Jipya. **“Mpende BWANA Mungu wako na ushike matakwa yake, amri zake, sheria zake na maagizo yake daima”** (Kumb. 11:1). **“Ikiwa utatunza kwa makini maagizo haya yote, nimekupa kumfuata, kumpenda BWANA Mungu wako, kutembea katika njia zake zote na kushikamana naye...”** (Kumb. 11:22). **“...Kwa sababu unafuata kwa makini sheria hizi zote nilizokuamuru leo, kumpenda BWANA Mungu wako na kutembea daima katika njia zake...”** (Kumb. 19:9).

Katika Amri Kumi, Mungu anaahidi kutoa “neema” na baraka kwa wale **“wanipendao, na kuzishika amri zangu”** (Kut. 20:6; Kumb. 5:10). Danieli 9:4 na Nehemia 1:5 huzungumza juu ya **“Mungu ashikaye agano lake la upendo kwao wampendao, na kuzishika amri zake”** (ni sawa na Kumb. 7:9). Katika 1 Wafalme 3:3 inasomeka: **“Sulemani naye akampenda BWANA, akienda katika amri za Daudi babaye...”**

Je, hii ni lugha au kiini cha Agano la Kale tu? Kwa hakika, hapana. Sikiliza matamko yaliyo sawa na hayo kutoka katika kinywa cha mtoa-sheria mwenyewe Yesu Kristo: **“Mkinipenda, mtazishika amri zangu”** (Yoh. 14:15). **“Yeye aliye na amri zangu, na kuzishika, yeye ndiye anipendaye; naye anipendaye atapendwa na Baba yangu...”** (Yoh. 14:21). **“...Mtu akinipenda, atayashika mafundisho yangu...Mtu asiyenipenda, hatayashika mafundisho yangu...”** (Yoh. 14:23-24). **“Kama vile Baba alivyoniipenda mimi, nami nilivyowapenda ninyi, kaeni katika pendo langu. Mkizishika amri zangu, mtakaa katika pendo langu; kama vile mimi nilivyozishika amri za baba yangu na kukaa katika pendo lake...Amri yangu ndiyo hii, Mpendane, kama nilivyowapenda ninyi”** (Yoh. 15:9-10, 12).

Yohana, aliyeyanakiri haya yote, anaandika katika waraka wake mwenyewe, **“Hivi ndivyo tujuavyo kuwa twawapenda watoto wa Mungu, kwa kumpenda Mungu na kutekeleza amri zake. Upendo wa Mungu niuu: kuzitii amri zake. Na amri zake si nzito”** (1 Yoh. 5:2-3). **“Twajua kuwa tumepata kumfahamu yeye ikiwa twazitii amri zake. Mtu asemaye: Namjua na hatendi Mungu anachokiamuru, ni mwongo, na ukweli haumo ndani yake. Ikiwa yeyote hutii maneno yake, kwa hakika upendo wa Mungu unafanywa kuwa kamili ndani yake”** (1 Yoh. 2:3-5). **Na hii ndio amri yake, kuamini katika jina la mwana**

wake Yesu Kristo, na kupendana sisi kwa sisi kama alivyotuamuru. Wale wanaozitii amri zake huishi ndani yake na yeye ndani yao” (1 Yoh. 3:23).

Je, hii yamaanisha kuwa twapasa kujichumia wokovu wetu wa milele? Kwa hakika, hapana. Ikiwa Sheria ya upendo, upendo kwa Mungu na Upendo wa Mungu ni kitu kile kile, huwezi kupenda pasipo Mungu. Ikiwa twapasa kupenda kwanza kabla Mungu hajatupenda, upendo usingewezekana. “*Bali Mungu aonyesha pendo lake yeye mwenyewe kwetu sisi, kwa kuwa Kristo alikufa kwa ajili yetu, tulipokuwa tungali wenye dhambi*” (Rum. 5:8). Lakini iwapo unapendwa na kuchaguliwa na Mungu, upendo huu huwezi kuuishi na kuufasili mbali na Sheria.

“*Mungu ni upendo*” (1 Yoh. 4:8, 16). Yeye ni “*Mungu wa upendo*” (2 Kor. 13:11) na Yesu ni “*Upendo wa Mungu miongoni mwetu*” (1 Yoh. 4:9). Kwa hiyo upendo una asili katika Mungu pekee, kama Yohana asemavyo: “*kwa kuwa pendo latoka kwa Mungu*” (1 Yoh. 4:7). Kwa hiyo kuwa ndani ya Mungu ni sawa na kuwa katika pendo lake: “*Mungu ni pendo, naye akaaye katika pendo, hukaa ndani ya Mungu, na Mungu hukaa ndani yake*” (1 Yoh. 4:16). Vile vile kumjua Mungu ni sawa na kumpenda yeye: “*...na kila apendaye amezaliwa na Mungu, naye anamjua Mungu. Yeye asiyependa, hakumjua Mungu, kwa maana Mungu ni upendo*” (1 Yoh. 4:7-8). Wakati Mungu azungumzapo kupitia Hosea kwamba “***kwa sababu hapana kweli, wala upendo, wala kumjua Mungu katika nchi***” (Hosea 4:1), hazungumzi juu ya matatizo mbalimbali, bali juu ya kitu kimoja na ni kile kile.

Injili na Sheria?

Mjadala mzima usiozaa matunda juu ya Injili na Sheria umeficha ujumbe wa kibiblia kwamba Sheria ni udhihirisho wa pendo la Mungu. Hakuna Injili pasipo upendo. Lakini iwapo upendo unadhihirishwa na kurekebishwa katika Sheria ya Mungu hakuwezi kuwapo kwa Injili pasipo Sheria. Chukua japo mifano miwili wakati Paulo anaongea juu ya “*sheria*” na “*injili*” kwenye kifungu kimoja:

Katika 1 Tim. 1:9-11 Paulo anazungumza juu ya matumizi mabaya na matumizi ya kitauwa ya Sheria. Kisha anataja mifano ya wavunja sheria kama “wauaji” au “wafanyabiashara ya utumwa”, ambao wanahukumiwa na Sheria, na anaendelea kusema: “*...na likiwako neno lolote lingine lisilopatana na mafundisho yenye uzima; kama vile ilivyonenwa katika Habari njema ya utukufu wa Mungu*” (1 Tim. 1:11). Katika Rum. 2:12-15 Paulo anaeleza hukumu ya Wayahudi na Wamataifa kwa kupitia Sheria na anahitimisha mjadala huu kwa maneno: “***Hii itatokea katika siku ambayo Mungu atahukumu siri za wanadamu katika Yesu Kristo, kwa mujibu wa Injili yangu***” (Rum. 2:16). Je, unashikilia kisu ili kutenga Injili na Sheria kwenye vifungu hivi? *Sheria ya Mungu ni Injili kwa watoto wake na Injili yake ni kitisho cha ajabu kwa maadui zake.*

Injili na Sheria husimama kinyume tu cha kila moja – hususani katika nyaraka za Paulo – iwapo ‘sheria’ inaeleweka kama wokovu kwa Sheria, lakini si iwapo Sheria inaeleweka kama Sheria ya Mungu iliyoandikwa katika Agano la Kale.

Pasipo Sheria Upendo Hufa

Upendo na Sheria huwa pamoja. Kwa hiyo ukosa-sheria daima hutuongoza kwenye ukosa-upendo.¹¹ ***Upendo ni utimilifu wa Sheria na pasipo Sheria upendo hufa.*** Hii ni kweli kwa maagano yote yaliyotolewa na Mungu. Pasipo Sheria hapatakuwa na upendo katika ndoa na katika familia. Pasipo Sheria hapatakuwa na upendo katika Kanisa. Pasipo Sheria hapatakuwa na upendo katika ngazi za chini na za juu Serikalini. Hakuna kifungu katika Agano la Kale na Jipya kinachofasili kwa uwazi zaidi kuliko unabii wa Yesu katika *Mat. 24:12* ***“Na kwa sababu ya ukosa-sheria kuzidi, upendo wa wengi utapoa”.***¹²

Nadhani hakuna mstari katika Biblia unaoeleza kwa makini zaidi, kwa kifupi na kwa uwazi zaidi tatizo kubwa la Uyumanisti wa siku hizi na pia jukwaa la Kiinjili la siku hizi kuliko huu: “Na kwa sababu ya ukosa-sheria kuzidi, upendo wa wengi utapoa”. Ni rudio kwa upendo wa Mungu na kwa Sheria ya Mungu tu liwezalo kurejesha tena upendo katika familia zetu, makanisa yetu, mahusiano ya kikazi, jamii na serikali zetu. Ni rudio kwa upendo wa Mungu na Sheria ya Mungu tu liwezalo kutuongoza kwenye ujenzi wa kila eneo la maisha yetu. Kwa hiyo tumpende zaidi na zaidi na kuishi katika Sheria yake na kuitangaza kwa Kanisa lisilo na sheria na lisilo na upendo na kwa jamii isiyo na sheria na isiyo na upendo.

Sasa, yapi ni matokeo, wakati tuongea juu ya upendo, pasipo kuruhusiwa kufasili aina yoyote ya sheria au kanuni? Kuna mifano mingi ya kila siku kuhusu jambo hili ‘uhuru’. Fikiri mchezo wa mpira wa miguu ambao sheria yake ni ‘Kuwa Mwangwana!’¹³ Uungwana ni kitu kizuri katika michezo, lakini pasipo sheria, yote hayana maana na hayafai kitu. Kila mchezaji angeifasili tofauti.

Ikiwa upendo ndio kichocheo na lengo la Sheria, hatutampenda tu Mtoa-Sheria, Mungu Baba, Mungu Mwana na Mungu Roho Mtakatifu, bali pia tutaipenda Sheria yake yenyewe, kama tuonavyo tena na tena katika Zaburi. ***“Ninayo nia kuyafanya mapenzi yako, Ee Mungu wangu, Sheria yako iko ndani ya moyo wangu”*** (Zab. 40:8 - Paulo anautumia mstari huu katika *Rum. 7:22*). ***“Ni jinsi gani niipendavyo Sheria yako! Ninatafakari juu yake mchana kutwa”*** (*Zab. 119:97*; linganisha na *Zab. 119:47-48, 113, 119, 127-128, 159, 163, 165, 167*).

11 Kijerumani hutumia neno ‘*Liebslosigkeit*’, ‘kutokuwa na upendo’ ambalo linaundwa kama ‘*Gesetzlosigkeit*’, ‘kutokuwa na Sheria’. Kwa hiyo natumia neno ukosa-pendo, kwa kuwa ‘ukosa-wema’ ni dhaifu kwa somo langu

12 Nilitumia Toleo la Mfalme James (King James Version) lakini nilibadili ‘*iniquity*’ (uovu) kuwa ‘*ukosa-sheria*’, tafsiri bora kwa neno la Kigriki ‘*anomia*’, ‘*kuwa huna sheria*’. Vifungu vingine vya Biblia vimetafsiriwa na mwandishi kutoka andiko la Kigriki

13 Kutoka kwa Erwin Lutzer. *Measuring Morality: A Comparison of Ethical Systems* (Dallas, Tex., Probe Ministries Int., 1989) uk. 36

Baada ya kuimba juu ya Uumbaji na Mwumbaji wake katika Zab. 19, Daudi anaendelea mbele na wimbo wa Sheria, ambao kwao ninahitimisha:

*“Sheria ya BWANA ni kamilifu, huiburudisha nafsi. Ushuhuda wa BWANA ni amini, humtia mjinga hekima. Maagizo ya BWANA ni ya adili, huufurahisha moyo. Amri ya BWANA ni safi, huyatia macho nuru. Kicho cha BWANA ni kitakatifu, kinadumu milele. Hukumu za BWANA ni kweli, zina haki kabisa. Ni za kutamanika kuliko dhahabu, kuliko wingi wa dhahabu safi. Nazo ni tamu kuliko asali, kuliko sega la asali. Tena mtumishi wako huonywa kwazo, katika kuzishika kuna thawabu nyingi. Ni nani awezaye kuyatambua makosa yake? Unitakase na mambo ya siri. **Umzuie mtumishi wako asitende dhambi za kiburi, zisinitawale mimi. Ndipo nitakapokuwa kamili, nami nitakuwa mwenye haki mbali na kosa lililo kubwa . Maneno ya kinywa changu, na mawazo ya moyo wangu, yapate kibali mbele zako, Ee BWANA, nguvu zangu, na mkombozi wangu”** (Zab. 19:7-14 KJV).*

UTATU NA KAZI: UHAKIKI WA MTAZAMO WA KAZI ZA KILA SIKU KATIKA DINI NYINGINE NA KATIKA UMAKSI (1992/1996)¹⁴

Yaliyomo

Mungu ni Mungu Afanyaye Kazi

Mungu ni Mtenda Kazi Kupita Wote kwa Sababu Yeye ndiye Mamlaka Kuu

Kazi ya Mungu Itapokea Ujira Wake

Kazi ya Mungu ni Kazi kwa Ajili ya Mungu

Magumu ya Kazi

Kazi ya Mungu ni Kazi Yenye Mgawanyo

Kazi ya Mungu ni Huduma ya Kila Mtu kwa Mwenzake

Tunataka kujadili theolojia ya kibiblia juu ya kazi ili kuonesha umuhimu wa mafundisho yenye kushikiliwa sana ya Mungu Mtatu kwa maadili yetu na kwa ujenzi mpya wa jamii.

Maadili yote ya mwajiriwa, kila maadili ya kazi ni mwangi wa mungu wa jamii na wafanyakazi wake. Nataka kutoa baadhi ya mifano jinsi ambavyo asili ya Mungu Mtatu katika Agano la Kale na Jipya inavyoakisiwa katika Sheria za kibiblia zinazohusu kazi ya mtu. Kila wakati tutaulizwa kipi tukosacho ikiwa mungu mwingine au dini nyingine au mtazamo-dunia mwingine utachukua nafasi ya Mwumba aliyefunuliwa katika Biblia.

Mara nyingi nitatumia neno Mtatu badala ya Utatu. Neno la Kijerumani 'Dreieinigheit' (utatu mmoja, utatu) huonesha vizuri sana kwamba utatu una maadui wawili: 'mmoja' husimama dhidi ya imani juu ya miungu wengi; 'utatu' usimama dhidi ya imani juu ya Mungu mmoja katika nafsi moja. Imani juu ya miungu wengi itadunisha imani ya kibiblia kama ilivyo kwa imani ya Mungu mmoja asiye katika nafsi tatu. Neno la Kiingereza linalotafsiriwa Utatu* halisisitizi jambo hili wakati 'Mtatu' husisitiza. Utatu mmoja ungekuwa mbadala ufao kwa Utatu.

---

14 Muhadhara kwenye Twelfth Northwest Conference for Christian Reconstruction in Seattle May 2, 1992.. Iliyorudiwa kuchapwa kutoka katika "Trinity and Work: A Critique of the View of Daily Work in Other Religions and in Marxism". Christianity and Society 6 (1996) 2: 14-20. Toleo fupi lilichapwa katika kitabu 'God Wants You Learn, Labour and Love'

Mungu ni Mungu Afanyaye Kazi

1. *Mungu Mtatu ni Mungu Afanyaye Kazi.* Katika Biblia, kazi ya mwanadamu ni yenye thamani kubwa, kwa sababu inamwakisi Mungu mwenyewe afanyaye kazi. Tangu awali Mungu Mtatu amekuwa akifanya kazi kabla ya uwepo wa mwanadamu wakati wa uumbaji. Kwa kuwa yeye ni mtatu, aliweza hata kufanya kazi katika umilele kabla ya uumbaji kuwepo. Nafsi za Utatu zilitenda kazi pamoja na kwa kila moja.

Katika Biblia kila kitu chema huja kutoka kwa Utatu. Wanachama wa Utatu huzungumza wao kwa wao na Yesu ni Neno, hivyo twaweza kuongea sisi kwa sisi. Kwa sababu Nafsi za Utatu haziishi kwa ajili yao zenyewe, lakini huishi kwa ajili ya kila mmoja, watu wanaweza kuambiwa kufanya hivyo hivyo. Kwa sababu Nafsi za Utatu hujadiliana zenyewe kwa zenyewe, kutoamua mambo peke yetu ni kanuni ya Biblia. Katika Utatu: utii upo pasipo yeyote kulazimishwa kufanya chochote: upendo na Sheria ni mapacha. Mawasiliano, upendo, kuheshimiana kila mmoja na kufanya kazi kuelekea lengo mbali na nafsi zetu huja kutoka kwa Utatu. Lakini Utatu ulikuwapo hata kabla ya dunia kuumbwa. Hivyo kupenda, kuongea, kusaidia, kusikiliza na utii vipo milele. Mungu ahitaji watu ili awepo au awe mzuri.

Watetezi wengi mbalimbali wa dini zenye imani ya Mungu mmoja kama Waislamu au Wayahudi wale wasiokubali kwamba Utatu una mizizi katika Agano la Kale (Ninaongelea juu ya theolojia ya Kiyahudi, sio juu ya mtazamo wa kibiblia juu ya Wayahudi) – hili ni jambo tofauti. Hata hivyo Mungu alikuwepo kabla ya kuumbwa kwa ulimwengu. Lakini anaweza kuupenda tu Uumbaji. Hakuwa na yeyote wa kupenda kabla hajamwumba yeyote. Dini zote zaweza tu kuongea jinsi Mungu ajishughulishavyo na Uumbaji. Wakristo wana ufunuo wa jinsi Mungu ajishughulishavyo juu yake mwenyewe kwa sababu yeye ni Mtatu.

Kazi ya mwanadamu ina heshima katika maana halisi ya neno. Katika Amri Kumi, kazi inaamriwa na Mungu mwenyewe kwa sababu ifuatayo: *“Siku sita fanya kazi, utende mambo yako yote; lakini siku ya saba ni Sabato ya BWANA, Mungu wako, siku hiyo usifanye kazi yoyote, wewe, wala mwana wako, wala binti yako, wala mtumwa wako, wala mjakazi wako, wala mnyama wako wa kufuga, wala mgeni aliye ndani ya malango yako. Maana, kwa siku sita BWANA alifanya mbingu, na nchi, na bahari, na vyote vilivyomo, akastarehe siku ya saba; kwa hiyo BWANA akaibarikia siku ya Sabato akaitakasa”* (Kut. 20:9-11). Kwa kweli historia ya uumbaji husema kwamba Mungu *“alimaliza kazi yake yote alioifanya (au kutoka katika kazi yake yote)”* (Mwa. 2:2) katika siku ya saba ya uumbaji: Mara kadhaa Biblia huongea juu ya kazi ya kujishughulisha kwa Mungu. Hivyo Daudi anaomba kwa ajili ya *“kazi za mikono yako”* (Zab.

138:8), Sulemani amwita Mungu “*stadi wa kazi*” mwenye hekima (*Mith. 8:30*, sawa na *Zab. 104:24*) na Mtunga Zaburi asema: *Naam, hatasinzia, wala hatalala usingizi, Yeye aliye mlinzi wa Israeli*” (*Zab. 121:4*).

Kazi na shughuli ni sehemu kuu ya taswira ya Mungu. Ikiwa mtu mume na mtu mke waliumbwa katika sura na mfano wa Mungu (*Mwa. 1:26*) afanyaye kazi, wao wenyewe wanapaswa kufanya kazi.

Ikiwa Mungu mwenyewe au mamlaka kuu au sheria ya jamii yenyewe haifanyi kazi, hakuna heshima ya kazi. Ubudha ni mfano bora kabisa. Maadili ya kibudha kuhusu kazi yanavuviwa na mungu ambaye anajionesha kwa taswira yake kama mnene, sanamu iliyokaa, kwamba lengo la kila kitu sio kufanya kazi bali ni “*kujilaza na kulala usingizi*”, kinyume na hapo ni kuwa tajiri na mwenye kulishwa vema. Ubudha hauna hata neno moja limaanishalo “*kazi*” na kazi sio mada katika maadili ya kibudha.¹⁵ Ubudha na Ushoshalisti una mambo mengi yenye kufanana tuzungumziapo suala la kazi na uchumi, kama ambavyo waandishi mbalimbali wa kibudha walivyosema vema.¹⁶

Nukuu mbili za kale zitaonesha kwamba mungu wa jamii ni asili ya tathmini ya jamii husika juu ya kazi:

“Katika jamii ya Kigriki kazi ilikuwa ikitazamwa kama hali mbaya isiyokwepeka iliyowekwa na miungu. Kuwa sawa na miungu ilimaanisha kuishi huru mbali na kazi. Katika ulimwengu wa Mashariki ya Zamani, kazi ilikuwa ikitazamwa kama mzigo, kama mtumwa ajishughulishavyo kwa ajili ya miungu, ambao [miungu] kwa hilo walikuwa mbali na kazi. Lengo lilikuwa kujiondoa kutoka katika utumishi huu, kutoka katika shughuli hiji na kuwa mbali kadri iwezekanavyo. Kazi ilikuwa mzigo pasipo heshima”.¹⁷

“Maadili ya kale yalielekeza jukumu la kazi kwa wasio huru, na kwa tabaka la wavunja sheria waliokataliwa na kutengwa na jamii. Ukombozi mbali na umuhimu wa kazi kwa ajili ya mshahara tu ilitazamwa kuwa wenye thamani kwa mwanadamu. Hivyo iliondoa heshima ya kazi ilyoambatanishwa na mateso ya mwili”.¹⁸

Baadaye mtazamo huu ukaathiri kwa uzito theolojia ya Kikristo kama nukuu nyingine inavyoonesha:

“Thomas Aquinas alishikilia mtazamo kwamba ni umuhimu pekee ndio uliwalazimisha watu kufanya kazi. Si jambo la kushangaza kwamba Zama za Kati ziliona matumizi ya kazi katika kushinda uzembe, kuudhibiti mwili na kumpatia mtu mahitaji yake ya kuishi. Mbali na hili kuna tabia inayoonekana kuchukua mtazamo wa Kigriki (kwa sehemu kubwa wa

15 Tazama Peter Gerlitz. “Buddhismus”. uk. 100-118 katika Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) *Ethik der Religion – Lehre und Leben* vol. 2: Arbeit. Koesel: Munich & Vandenhoeck & Ruprecht: Goettingen, 1985, uk. 101

16 Tazama rud. kk. 112 – 115

17 Heiner Ruschhaupt. “Bauen und Bewahren”. *Der Navigator* Nr. 13 (Mai/Juni 1987): 2-3

18 Herman Cremer. *Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht*. Brunnen Verlag: Giessen, 1984. uk. 8

Aristotle) kusisitiza maisha yenye lengo na kutojali maisha ya vitendo. Hivyo ilikuwa halali kwamba wanachama wa madaraja yenye heshima na makuhani walikuwa huru mbali na shughuli za kimwili.”¹⁹

Mbali na athari hizi za kipagani, tunapaswa kukubaliana na Hermann Cremer anayeongeza kwenye tathmini yake juu ya mtazamo wa Kigriki na Kirumi kuhusu kazi:

“Ulikuwa ni Ukristo pekee, kipekee dini ya ufunuo, ulimwengu hauna budi kushukuru kwa mtazamo mwingine juu ya asili na thamani ya kazi”.²⁰

Alan Richardson alionesha jinsi Matengenezo yalivyofufua mtazamo wa kibiblia kuhusu kazi:

“Wanamatengezo, Luther na Calvin, walikuwa wa mwanzo kutumia maneno wito na kazi kwa ajili ya majukumu yao ya kila siku na nafasi katika maisha ya watu. Ni muhimu kujua kuwa walifanya hivi ili kupinga dhidi ya matumizi ya lugha ya Zama za Kati ambayo yalikuwa yakielekeza tu kwenye wito wa maisha ya kimonaki. Walitaka kuharibu viwango viwili vya maadili na kuonesha kuwa Mungu aweza kutukuzwa katika ulimwengu wa kazi pia”.²¹

Umisheni wa Kikristo ulisafirisha maadili haya ya Kiprotestanti katika mabara yote. Gustav Warneck, Baba wa Kijerumani wa theolojia ya umisheni ya Kiprotestanti aliandika:

“...Umisheni wa Kikristo ulimwenguni ulionesha, kupitia neno la mfano, kwamba kazi (ambayo kupitia utumwa iliḃeba unyanyapaa mwovu), ilikuwa na msingi katika amri kumi za Mungu...”²²

Mungu ni Mtenda Kazi Kupita Wote kwa Sababu Yeye ndiye Mamlaka Kuu Kupita Zote

2. Mungu Mtatu hufanya kazi kumpita yeyote yule. Kwa hiyo, wajibu zaidi mtu aubebao ndivyo abebavyo kazi nyingi zaidi.

Mfano wa mtazamo wa Kibudha au Kigriki na Kirumi uliweka wazi lengo la jamii hizi kuwa kama miungu yao, ambalo ni kuwa huru mbali na kazi. Ikiwa mtu aliye na cheo cha juu hafanyi kazi kabisa, kazi nzito zitakuwa kwa wale walioko chini tu. Kadri upandavyo kwenda juu, watu wengi wataishi kwa kazi za wengine. Unyonyaji ni jambo lisiloepukika katika jamii hiyo.

19 Friedrich Trzaskalik. “Katholizismus”. kk. 24 – 41 katika: Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) Ethik der Religionen – Lehre und Leben: vol. 2: Arbeit. op. cit. uk. 33

20 Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. Brunnen Verlag: Giessen, 1984. uk. 8

21 Alan Richardson. Die biblische Lehre von der Arbeit. Anker-Verlag: Frankfurt, 1953. uk. 27

22 Gustav Warneck. Die Stellung der evangelischen Mission zur Sklavenfrage. C. Bertelsmann: Guetersloh, 1889. uk. 67

Katika Biblia jambo hili liko kwa namna nyingine. Tayari tumekwishaona kwamba Mungu “halali wala hasinzi” (Zab. 121:4). Kwa sababu Mungu Mtatu amefanya na hufanya kazi zaidi ya yeyote yule, Yeye ni mfano halisi kwamba wajibu humaanisha kazi. Je, hakuwa Paulo aliyeeandika mara mbili “nalizidi sana kufanya kazi kupita wao wote” (1 Kor. 15:10; 2 Kor. 11:23)? Huku hakukuwa kujisifu bali tokeo la asili la wajibu mkuu kama mtume. Kuwa mtume hakumaanishi muda wa kustarehe zaidi, watumishi wengi zaidi au utajiri mkubwa, bali machozi zaidi, kazi na usingizi mchache. Hii ilikuwa ni sababu iliyomfanya Martin Luther katika mwanzo wa Matengenezo, wakati alipokuwa bado akiamini katika uwezekano wa kuubadili upapa, aliandika barua kwa Papa akimkemea kwamba anapaswa kufanya kazi zaidi katika kufanikisha hali bora zaidi ya mtawa au padri ikiwa ni pamoja na Luther mwenyewe. Alimwuliza Papa ni jinsi gani awezavyo kulala kwa amani huku katika mtazamo wa wajibu wa kanisa la kiulimwengu kuna shida. Kinyume na wajibu wake, Papa alitumia muda mwingi kwa starehe na sherehe.

Iwapo utamkosa Mungu Mtatu, tabia ya Kikristo kwamba wajibu zaidi huleta kazi zaidi itabadilika kuwa tabia ya kibinadamu na ya mateso kwamba watu walio katika nafasi za chini kicheo hufanya kazi kwa ajili ya watu walio katika nafasi za juu hivyo basi hawahitaji kufanya kazi zao wao wenyewe.²³

Umaksi huilaumu jamii kwa unyonyaji wa matabaka ya chini, hivyo unaonesha kuwa na mtazamo hasi na wale walio katika nafasi za juu wanaowafanya wengine wafanye kazi lakini wao wenyewe hawafanyi kazi. Hata hivyo, Umaksi hauna fasili nyingine ya kazi. Daima kazi ni kazi ya kinyonyaji kwa tabaka la chini. Kama Umaksi ulivyo na ‘maada’* na ‘historia’ vitu pekee kama miungu yake hakuna njia ya kushinda unyonyaji. Ndio maana si ajabu Serikali na jamii za kijamaa ni mifano mizuri ya kanuni ya Uyumanisti kwamba kadri upandavyo juu, ndivyo unavyokuwa na kazi chache. Si ajabu kwamba Karl Marx na Friedrich Engels kamwe hawakuwahi kuwa wafanyakazi bali waajiri wazembe. Katika hali halisi, Marx mwenyewe alijichumia fedha mara moja tu kwa muda mfupi – kama mmiliki wa gazeti la Umaksi. Baadaye aliishi kwa fedha za Engels aliyekuwa tajiri kwa sababu alirithi viwanda kutoka kwa baba yake. Hakuna dokezo lolote hata dogo kuwa Marx na Engels kwa dhamiri zao walijisikia hatia kwa kutumia fedha walizojipatia kwa kazi nzito zilizofanywa na wafanyakazi, au kwamba Marx alijisikia vibaya juu ya maisha yake yaliyokuwa yasiyozalisha kadri ilivyowezekana, iwapo hutavihesabu vitabu vikubwa ambavyo havikuwa tayari kwa wakati huo. Konrad Low asema:

“Kwa mujibu wa nadharia yao wenyewe, daima Marx na Engels waliishi kwa fedha ambazo hawakustahili”.²⁴

23 Tazama sura inayohusu maadili ya kazi katika kitabu changu *Marxismus – Opium fuer das Volk?* Schwengeler Verlag: Berneck, 1990

24 Imenukuliwa kutoka Konrad Loew. *Marxismus Qellenlexikon*. Koelner Universitaetsverlag: Koeln, 1985. uk. 321

Kwamba katika serikali za Kikomunisti uzalishaji na thamani ya mazao daima viliendelea kushuka, muda na usimamizi mbaya wa Serikali si sababu ya kudumaa. Sababu kubwa ni maadili ya mwajiriwa, kama ilivyo, maadili ya kazi ni mwanngwi wa dini isiyo na Mungu. Ikiwa kazi nzito inaonekana kama unyonyaji, ni jinsi gani Umaksi utawaeleza wafanyakazi kwamba jambo hili ni tofauti iwapo mwajiri ni Serikali ya Kimaksi?

‘Ubepari usio na Mungu’ kama niutavyo ubepari ambao unakataa Sheria za Mungu na hivyo kuwa dini ya Fedha – haraka hufikia hali sawa na Umaksi, Ubudha na dini nyingine. Watu wengi katika jamii ya kimagharibi wana lengo la kuwa matajiri katika maana ya kuwa huru mbali na kazi. Iwapo matokeo ya tabia hii inayokua hayawezi kuonwa mara moja, basi sababu ni kwamba maadili ya kazi ya Kiprotestanti ya Kibiblia bado yanafanya kazi katika maeneo mengi, ingawa msingi wake umekwishapotezwa. Rais, Kansela au Waziri Mkuu bado anatarajiwa kufanya kazi zaidi kuliko raia wa kawaida. Asingepata kura iwapo angefanya kazi kama wafalme wa Ukamilifu* na wa Zama za Mwako* ambao kwa muda mwingi walijihusisha na sherehe na starehe. (Ni mfalme mmoja tu wa Ufaransa aliyewapokea wanadiplomasia akiwa maliwatoni!)

Kwamba mamlaka zaidi hutuongoza kwenye kazi zaidi, ni kanuni pekee ya Kikristo kwa sababu kila mamlaka hutoka kwa Mungu, ambaye ni mfano usioshindwa kwa kila mmoja aliye katika mamlaka, kwamba mamlaka humaanisha kazi kwa ajili ya mema ya wengine. Wazazi wana mamlaka juu ya watoto wao. Je, hili linawaokoa dhidi ya kazi? Hapana, linawafanya watende kazi na inagharimu usingizi wao zaidi: Ole wao wazazi wapendao mamlaka lakini wanakataa majukumu yake! Mungu pekee ndiye agawaye mamlaka na majukumu ya kufanya kazi!

Kwa ujumla, jambo hili ni kweli kuhusu kazi. Wajibu wa wanadamu kuitiisha dunia (*Mwa. 1:26-30*) ilikuwa ni amri ya kufanya kazi. Bustani ya Edeni haikuwa nchi ya Cockaigne, hakuna paradiso ya mjinga kama ilivyo paradiso ya Umaksi au Uislamu. Katika Uislamu mtu hakufanya kazi alipokuwa Paradiso, kazi yake haikutokana na laana na hatakuwa akitumika huko Mbinguni.²⁵ “BWANA Mungu akamtwa huyo mtu, akamweka katika bustani ya Edeni, ailime na kuitunza” (*Mwa. 2:15*). (Hapa Mungu anataja sehemu mbili za kila kazi, ambazo ni badiliko na endezeo, tengenezo na utunzaji. Daima Uyumanisti husisistiza kimojawapo ama kingine, Biblia huviweka vyote pamoja). Kabla ya Anguko, twaona aina mbalimbali za kazi Adamu na Hawa walizopaswa kuzifanya. Walipaswa kumwagilia na kuotesha mimea (*Mwa. 2:5*), walipaswa kujipatia dhahabu na mawe ya thamani (*Mwa. 2:10-13*), walipaswa kujipatia chakula chao (*Mwa. 2:9*) na walipaswa kuwapatia wanyama wote majina (*Mwa. 2:19-20*). Adamu alikuwa mwanasayansi mbaolojia wa kwanza. Ni ajabu kuwa habari ya Uumbaji yasema kwamba Mungu alimpa Adamu haki ya kuwapatia

25 Tazama Monika Tworuschka. “Islam”. kk. 64-84 in: Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) Ethik der Religionen – Lehre und Leben: vol 2: Arbeit. op. ct., kk. 67+69

majina wanyama na Mungu angetumia majina ya Adamu; “*kila kiumbe hai, jina alilokiita Adamu likawa ndilo jina lake*” (Mwa. 2:19). Sikiliza ufupisho wa Agano la Kale na mtazamo wa Kiyahudi juu ya kazi:

Kazi “si tokeo au adhabu ya dhambi - kwa mujibu wa mtazamo unaokubalika wa uchambuzi wa Kiyahudi wa Mwa. 3:17-19 ni ugumu na hali kushindwa kunakojirudia tu pekee vinasimama dhidi ya urahisi na uhuru mbali na utunzaji wa Paradiso. Kwa ujumla, kazi ya mwili haipuuuzwi miongoni mwa Wayahudi kama ilivyokuwa miongoni mwa Wagriki na Warumi”.²⁶

Sawia kabisa Wilhelm Luetgert anaandika:

“Si kazi yenyewe bali mgawanyo usio sawa wa kazi na malipo au matokeo na maumivu na sulubu ambavyo havisimami katika uwiano sawa na kilichozaalishwa, ndio ni matokeo ya dhambi”.²⁷

Hata hivyo: Kwa mujibu wa Isaya, katika Milenia (tazama Isa. 65:17-25) kazi na shughuli havitakuwa ubatili mtupu: “Nao watajenga nyumba, na kukaa ndani yake; watapanda mizabibu, na kula matunda yake. Hawatajenga, akakaa mtu mwingine ndani yake; hawatapanda akala mtu mwingine...na wateule wangu wataifurahia kazi ya mikono yao muda wa siku nyingi. Hawatajitaabisha kwa kazi bure, wala...”(Isa. 65:21-23).

Kazi ya Mungu Itapokea Ujira Wake

Katika Biblia, kazi ina thamani na heshima hata kama inalipwa au hailipwi. Lakini sheria iliyo ya daima na ya kurejewa daima: “*Mtenda kazi astahili ujira wake*” (1 Tim 5:18, Lk. 10:7) ni matokeo ya hili. *Kazi si jambo lenye kufaa iwapo italipwa tu bali kazi inalipwa kwa sababu ni kitu chenye kufaa.*

Jinsi ambavyo Biblia inachukulia kwa uzingativu amri ya kulipa kila kazi kunaonekana katika Yer. 22:13, “*Ole wake ajengaye nyumba yake kwa uovu! Na vyumba vyake kwa udhalimu! Atumiaye utumishi wa mwenzake bila ujira, wala hampi mshahara wake*”.

Kwa hiyo kazi yote ni yenye kustahili malipo, lakini malipo haya hayahitaji kuwa fedha tu. Kila mtu aweza kuamua ni malipo yapi atakayo au kukataa malipo ya kidunia. Kwa mfano, chukulia sifa za mke mwema katika Zaburi. Kazi iliyolipwa na kazi isiyolipwa moja kwa moja husimama bega kwa bega. Kazi ya mama huyu imejaa thamani.

Amri ya Mungu kufanya kazi siku sita, kama tunavyoona katika Amri Kumi, ni amri ya jumla kwa wanaume na wanawake. Watu hawapaswi kukaa, bali kufanya kazi, isipokuwa Jumapili. Kazi sio tu amri ya asili na umuhimu wa asili, yaani kwa sababu kinyume na hapo tungefariki kwa njaa, bali ni utaratibu uliumbwa. Kwa hiyo “moja kati ya laumu za manabii ni dhidi ya watu matajiri

26 Johannes Wachten. “Judentum”. kk. 9-23 katika : rud., uk. 10

27 Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. op. cit. uk. 9

(mfano, Amosi 6:3-6).²⁸ Waweza kuwa tajiri lakini waweza usiwe mzembe. Ni mapenzi ya Mungu na ametupatia sisi Uumbaji kwa lengo hili.

Mtu asiye na ajira aweza kufanya nini? Kazi! Ingawa hatutaki kulishusha chini tatizo la ukosefu wa ajira, mtu asiye na ajira aweza kufanya kazi mbalimbali pasipo ujira. Aweza kusaidia familia yake, wenye mahitaji au kanisa lake. Uvivu au kuwalaumu wengine sio jawabu la ukosefu wa ajira.

Umaksi unasemaje juu ya ajira? Hakuna. Kwa Marx, katika ubepari ujira wowote si wa haki lakini hakuna aliye na haki kubadili hili. Tofauti baina ya matengenezo ya kijamii ya kikristo na mapinduzi pekee ya kimaksi inakuwa wazi katika makala ya Marx “Uhakiki wa Azimio la Gotha” [(Critique of the Declaration of Gotha) (“Kritik des Gothaer Programm”)] iliyoandikwa wakati alipokuwa mzee na akitoa rai juu ya jukwaa la Chama cha Kijamaa cha Kidemokrasia cha Ujerumani (Social Democratic Party of Germany). Takwa la Chama hiki cha kijamaa “kwamba pato lote la kazi linapaswa kuwa, kwa mujibu wa haki sawa kwa kila mmoja, kwa mujibu wa hitaji lake wakati kila mmoja analo jukumu la kufanya kazi”²⁹ – ndani yake lenyewe limeja mambo yenye kukanganya – linakataliwa kabisa na Marx kwa sababu bado limejengwa juu ya wazo la sheria na haki. Marx anaandika: “Ni haki ya ukosa-usawa* kuhusu yaliyomo kama haki yote ilivyo”.³⁰ Anaendelea: “Kikanuni, hapa haki sawa bado inabaki kuwa haki ya mtu wa tabaka la kati...”³¹ Hii haiwezi kukubalika kwa sababu bado “kimyakimya inakubali tofauti ya vipawa vya mtu binafsi, na hivyo basi tofauti ya uwezo wa wafanyakazi kama mapendeleo ya asili”.³²

Marx alisoma sheria katika Chuo Kikuu cha Bonn hivyo alijua kile alichokuwa akiongea. Hakutaka kubadili misimamo yoyote ya kisheria bali kusubiri unabii wake kuwa kweli. Unabii wote ulihitimisha kuwa jamii ya Kikomunisti haitaleti matokeo ya haraka:

“Lakini machungu haya hayaepukiki katika hatua ya mwanzo ya jamii ya Kikomunisti kama ilivyojitokeza kwa jamii ya kibepari baada ya muda mrefu wa maumivu ya kufanya kazi”³³

(Kwa Kijerumani, hapa Marx anazungumza katika unabii mkamilifu, kama manabii wa Agano la Kale walivyofanya!) Engels anasema hili tena wazi zaidi:

“Tunafanya kila jaribio kuweka wazi kwa mwanasheria – mkorofi, kwamba Marx hakudai kamwe ‘haki kwa mazao yote ya kazi’ na kwamba kamwe hakuweka bayana takwa lolote la kisheria la namna yoyote katika maandiko yake yoyote ya kinadharia”.³⁴

28 Alan Richrdson. Die biblische Lehre von der Arbeit. op. cit. uk. 16

29 Ursula Schulz (ed.). Die deutsche Arbeiterbewegung 1848 – 1919 in Augenzeugenberichten. dtv: Munich, 1981³, uk. 200

30 Karl Marx. Friedrich Engels. Werke 42 vol. Dietz Verlag: Berlin. 1956ff. vol. 19. uk. 20

31 Rud.

32 Rud., uk. 21

33 Rud

34 Rud. Vol. 21. uk. 501

Anaendelea:

“Marx anatambua kutokukwepa kwa historia, ambayo ni haki ya mahusiano ya kale kati ya mtumwa na bwana, bwanyenye wa Zama za Kati n.k., kama nyenzo ya maendeleo ya binadamu kwa kipindi fulani cha kihistoria. Wakati mwingine anakubali haki ya kinyonyaji ...”³⁵

Hakuna hata mmoja afikiriaye kuwa Marx alikuwa akipigania haki za wafanyakazi, amemsoma Marx na Angels. Kwa mujibu wa walimu wote, mfanyakazi ni lazima ajitiishe chini ya hitaji la historia na kusubiri hadi vita vya matabaka vitakapofikia kwenye hatua nyingine ifuatayo. Haki haiwezi kufanyiwa dai la kisheria. Umaksi unaulamu Ukristo kwa kuwafariji watu kwa matumaini ya mbinguni, kwa sababu hawezi kuelewa kuwa tumaini hili ni msingi wa mabadiliko katika dunia hii na kwa haki yoyote. Lakini Marx mwenyewe anawafariji watu kwa maoni yake ya kinabii. Lakini Paradiso itakuja tu baada ya Umaksi wa leo kuwa umekufa. Hakuna mfuasi wa Marx aliyekwishapata chochote kwa tumaini lake lile, sio hapa duniani au hata huko mbinguni!

Kwa mfano, Marx alipigana dhidi ya sheria za Kiingereza na Kijerumani zenye kupinga kazi za watoto zilizo kama za kitumwa. Alisema sheria kama hizi zilikuwa “za kupinga maendeleo”³⁶ kwa sababu zilikuwa hazifungamani na ubepari na viwanda vikubwa – alithibitishwa na historia kuwa mkosa – na kwa sababu zilirudisha nyuma maendeleo ya hatua ya mwisho ya ubepari. Marx hakutaka kuwasaidia wanyonge bali kuona unabii wake ukiwa kweli. Marx hakusema neno lolote juu ya watoto wanyonywao, bali aliona tu tatizo kwamba wafuasi wa Umaksi wangekosa nguvu kubwa kwa mapinduzi iwapo wangelelewa chini ya mazingira bora.³⁷

Kutokujali kusiko na mpaka kwa haki za wafanyakazi na tendo lolote kuelekea uhusiano wa haki kati ya waajiri na waajiriwa waweza kuthibitishwa kwa nukuu nyingi kutoka kwa Marx na Engels,³⁸ Marx aliandika juu ya Bunge la Ujerumani:

“Kwa sababu mwaweza kutumia bunge kama njia ya kuvuruga, hamtaweza kamwe kuvuruga kitu chenye kukubalika kiakili au kitu chenye matakwa ya moja kwa moja kwa wafanyakazi.”³⁹

35 Ibid.; see the whole page

36 Rud. uk. 32 (“Allgemeines Verbot der Kinderarbeit ist unverträglich mit der Existenz der grossen Industrie und daher leerer frommer Wunsch. Durchführung desselben – wenn möglich – waere reaktionär, da, bei strenger Regelung der Arbeitszeit nach den verschiedenen Altersstufen und sonstigen Versichtsmaßregeln zum Schutze der Kinder, frühzeitige Verbindung produktiver Arbeit mit Unterricht eines der mächtigen Umwandlungsmittel der heutigen Gesellschaft ist.”)

37 Tunataka kuonesha msimamo wa Marx, sio kujadili kazi za watoto au haki ya serikali kurekebisha

38 Konrad Loew. Marxismus Quellenlexikon. Koelner Universitätsverlag: Koeln, 1985. kk. 221 – 222

39 Karl Marx. Friedrich Engels. Werke.op. cit. vol. 32. uk. 360

Umaksi una tatizo lenye kufanana na ubepari usioamini juu ya Mungu. Vyote vinatoa wito kwa ajili ya haki ya kazi, lakini havina sheria ya kudhibiti haki hiyo. Wakati Marx hakubali haki yoyote kuwekwa katika sheria, marafiki zake wa kibepari wanajaribu kuweka mitazamo yao katika sheria. Lakini dini ya mali yaweza kutambua haki katika hali ya fedha tu. Haki daima humaanisha kupata fedha zaidi kwa kufanya kazi kidogo zaidi. Wanasahau kwamba kazi yaweza kuwa haki tu iwapo inarekebisha kila eneo la maisha, na sio mambo ya kifedha tu.

Kazi ya Mungu ni Kazi kwa Ajili ya Mungu

Iwapo Mungu Mtatu asingefanya kazi kwa ajili yetu, tusingeweza kufanya kazi kabisa. Ingawa mwanadamu aliumbwa ili afanye kazi na sio kuwa mvivu, amri ya kufanya kazi ni sehemu tu ya amri ya kumtumikia. Katika Biblia, daima kazi ya mtu ina mipaka. Kinyume na thamani yake, kamwe kazi si jukumu la kwanza bali ni la pili daima. *Kamwe kazi yenyewe si mwisho! Ni mtazamo wa kipekee wa Kikristo kujumuisha tukuzo la juu kabisa la kazi kama kitu kisichofaa ikiwa haifanyiki katika sura ya Mungu, katika mipaka ya kazi, ili kwamba mtu asimezwe kamwe na kazi, bali aiweke kazi chini ya Mungu na ya utawala wake.* Ni hadi uonapo pande zote mbili kwa wakati mmoja ndipo waweza kuelewa matokeo yatendayo kazi ya maadili ya kazi ya Kikristo.

Hii ni maana ya Sabato. Sabato humkumbusha mwanadamu kwamba aweza kufanya kazi katika “*siku sita za kazi*” (Eze. 46:1) kwa sababu Mwumba wake afanya kazi kwa ajili yake na amempa yeye uumbaji kwa matumizi yake. Pia Mungu ajua kwamba kufanya kazi mchana na usiku pasipo hadhari si jambo jema kwa mwanadamu.

Tumekwishajadili dini mbalimbali zenye mtazamo duni dhidi ya kufanya kazi sana. Lakini pia kuna dini zenye mtazamo wa kazi ulio juu sana unaokosa marekebisho ya maadili ya kazi kwa siku nzima pasipo pumziko. Umoja wa Wanasheria wa Kijapani wasema kwamba katika Japani, watu 10,000 hufa kila mwaka kwa kufanya kazi zaidi ya kawaida.⁴⁰ ‘Kifo kwa kufanya kazi zaidi’ ni jambo lenye kukubaliwa na Waziri wa Kazi wa Japani kuwa chanzo maalum cha kifo. Kuna neno maalum kwa kifo kitokanacho na kufanya kazi zaidi katika lugha ya Kijapani, ‘karoshi’. Kifo kutokana na kufanya kazi zaidi inasemwa kuwa tokeo la kazi za saa za ziada na ukosefu wa nyakati za maburudiko. Mara nyingi “nyumbani panakuwa mahali pa kupatia usingizi tu”⁴¹

Siku ya saba isiyo ya kazi huwakumbusha wanadamu kwamba pasipo Mungu wasingeweza kufanya kazi kabisa. “*BWANA asipoijenga nyumba waijengao wafanya kazi bure. BWANA asipoulinda mji yeye aulindaye akesha bure. Kazi yenu ni bure, mnaoamka mapema, na kukawia kwenda kulala, na kula chakula*

40 D. P. “Zu Tode gearbeitet”. Der Kassenarzt No. 12/1991, uk. 32

41 Rud

cha taabu; Yeye huwapa usingizi awapendao” (Zab. 127:1-2). Mithali 10:22 inasema kwa kifupi zaidi: “Baraka ya BWANA hutajirisha, wala hachanganyi huzuni nayo” (pia tazama Mat. 6:24-34). Na Yesu anawaambia wanafunzi wake: “maana pasipo mimi ninyi hamwezi kufanya neno lolote” (Yoh. 15:5).

Wafasili wa Maandiko Matakatifu wa kiuzamo (kipayatisti) na wa kiliberali, wote kwa pamoja wanaona mistari kama hii ikirejea kwenye jukumu la kidini, baraka fulani ya kiroho au fumbo. Mpayatisti anaamini kwamba hawezi kufanya uinjilisti pasipo Yesu au hawezi kukuza kanisa lake pasipo Yesu. Kusema ukweli huu ndio ukweli, lakini vifungu vilivyonukuliwa vinahusika na kazi yoyote, kila kitu watu wafanyacho na hasa kazi yake ya kila siku! Kwa mujibu wa *Kutoka 31:2-6 na 35, 31* wahandisi wangeweza kujenga hema zuri kwa sababu Mungu amewapatia Roho wake pamoja na vipawa vya ubunifu wao.

Kwa hiyo kuwa wenye shukrani ni sehemu muhimu ya kazi. “Isa. 28:23-29 yasema kwamba matokeo ya wakulima kulima, kusiha, kupanda, kuivisha, kufyeka, kupura na kuoka mkate hurejea katika mafundisho ya Mungu”⁴². “Kwa maana Mungu wake anamwagiza vizuri na kumfundisha” (*Isaya 28:26*).⁴³

Kuna njia mbalimbali zilizoimarishwa za kuelezea ukweli kwamba kazi sio kila kitu, na kwamba mtu anahitaji kumshukuru Mungu kwa ajili ya uwezo wa kufanya kazi. Moja ya Kumi (zaka) huja moja kwa moja kutoka kwenye kile kilichovunwa na mtu. Zaka sio tu sehemu ya pato bali na malimbuko (mazao ya kwanza) ya kazi zetu ili kudhihirisha kwamba Mungu na shukrani huja kwanza kabla ya kutumia mazao ya kazi zetu. Jambo hili ni sawa na lile la utoaji dhabihu. Gustav Friedrich Oehler ameonesha kwamba mimea na wanyama kwa ajili ya dhabihu vilikuwa “vyakula vya kawaida ambavyo watu waliweza kujipatia kutokana na kazi za kawaida”.⁴⁴ Hii yaweza kuonekana katika dhabihu ya kwanza iliyorekodiwa katika historia ya Abeli na Kaini ambao wote walitoa mazao ya kwanza ya ufundi wao. Jambo hili pia laonesha mahusiano ya karibu kati ya kazi ya siku, huduma na shukrani kwa Mungu.

Hakuna kazi ifanywayo kwa ajili ya mtu au familia yake au mwajiri wake bali katika uchambuzi wa mwisho ni kwa Mwajiri Mkuu,⁴⁵ Mungu Mwenyewe. Hivyo Paulo asema: “Na kila mfanyalo, kwa neno au kwa tendo, fanyeni yote katika jina la Bwana Yesu, mkimshukuru Mungu Baba kwa yeye” (*Kol. 3:17*). Tena hili haliwezi kupunguzwa kuwa katika mtazamo wa kiuzamo. Hili linathibitishwa na moja ya mistari ifuatayo iliyoandikwa kwa watumwa, lakini bado ni sahihi kwa kila mmoja: “lolote mfanyalo, lifanyeni kwa moyo, kama kwa

42 Alan Richardson. Die biblische Lehre von der Arbeit. op. cit. uk. 15

43 Tazama maelezo kulingana na muktadha.

44 Gustav Friedrich Oehler. Theologie des Alten Testament J. F. Steinkopf: Stuttgart, 1891³. uk. 437

45 Hapa Ujerumani ‘mwajili’ [‘Arbeitgeber’] humaanisha ‘mtoaji wa kazi’, mtu apmaye mwingine kazi’. Katika Kijerumani tunaweza kusema Mungu ni mkuu ‘Arbeitgeber’, Aloye mkuu kabisa awapaye wanadamu kazi

Bwana, wala si kwa wanadamu, mkijua ya kuwa mtapokea kwa Bwana ujira wa urithi. Mnamtumikia Bwana **Yesu**” (Kol. 3:23-24).

“Heshima ya kazi haitokani na kile ufanyacho bali kwa nini unakifanya. Kwa sababu ya agizo la utumishi lililotolewa na Mungu na tabia ya utumishi katika kazi kuelekea kwa jirani yako, kazi yenye ufundi kidogo kabisa ni yenye thamani sawa na kazi “itumiayo akili sana”⁴⁶.

Watu wengi wanalilaumu Agano Jipya kwa sababu linaamuru watumwa kuwa wafanyakazi wema (*mfano, Tito 2:9-11; Efe. 6:5-9; Kol. 3:22-4:1; 1 Tim. 6:1-2; 1 Pet. 2:18-25; 1 Kor. 7:21-24*). Tumekwishasikia sababu za malaumu hayo. Mtu hufanya kazi kwa ajili ya Mungu, sio kwa ajili ya mwajiri. Huu ni uhuru halisi! “*Ninyi watumwa, watiini hao ambao kwa mwili ni bwana zenu, katika mambo yote, si kwa utumwa wa macho, kama wajipendekezo kwa wanadamu, bali kwa unyofu wa moyo, mkimcha Bwana*” (Kol. 3:22). Hakuna kazi chafu au mbaya katika Biblia, isipokuwa kazi au zile taaluma ambazo moja kwa moja zinakatazwa na Mungu kama ukahaba. Mwajiri mwanadamu sio mtoaji halisi wa mishahara, bali Mwajiri Mkuu wa Uumbaji. *Kwa sababu ni Mungu pekee, Mwajiri pekee, atoaye ujira kwa haki, ni lazima waajiri wanadamu wafanye vivyo hivyo.*

Paulo yule anayetuambia watumwa wawe wafanyakazi wazuri anaandika: *Kila mtu na akae katika hali ileile ambayo alikuwa nayo alipoitwa. Je! Uliitwa u mtumwa? Usione ni vibaya lakini kama ukiweza kuwa huru, afadhali kuutumia. Kwa maana yeye aliyelitwa katika Bwana hali ya utumwa, ni huru wa Bwana. Hivyo yeye aliyelitwa hali ya uhuru, ni mtumwa wa Kristo. Mliumbwa kwa thamani; msiwe watumwa wa wanadamu (1 Kor. 7:20-23)*. Katika waraka kwa Filemoni, Paulo anajishughulisha na kufunguliwa kwa mtumwa. Je, huu ni mkanganyiko? Hapana, kwa sababu Paulo anasema: “Lakini kama ukiweza kuwa huru, afadhali kuutumia”. Lakini mtumwa hahitaji kusubiri muda mrefu wa kuishi ili aweze kuishi maisha yenye matunda. Ameitwa na Mungu, ameitwa kwa ajili ya ufalme wa mbinguni, lakini pia ameitwa kwa kazi yake. Sio kazi ya mtumwa kwa watu inayofanya maisha yake kuwa yenye thamani bali hali yake ya kuitwa na Mwumba na mkombozi wake.

Nguvu ipenyayo ya imani ya Kikristo katika historia inajikita katika ukweli huu. Mkristo aweza kumtumikia Mungu kama mtumwa pasipo kubadili hali yake ya nje, na anaweza kupata uhuru na kujishughulisha kwa ajili ya kujikomboa na kubadili hali yake. Ana maisha kamili katika kila hali. Kwa sababu tayari anacho kila kitu, anaweza kubadili kila kitu.

Katika Kol. 3:25 - 4:1 tunapata maonyo makali kwa mabwana wa watumwa. Wanakumbushwa majukumu yao ya kisheria kwa sababu Mungu hana upendeleo kwa mtu. Mtumwa wa Kikristo hata hivyo hahitaji kusubiri mpaka bwana wake awapo mwenye haki. Anaweza kuishi kwa mujibu wa makusudi ya

46 Emil Brunner. Das Gebot und die Ordnungen. Zwingli Verlag: Zuerich, 1939⁴. p. 373

Mungu hapa hapa na sasa! Hahitaji kusubiri mpaka ulimwengu utakapokuwa umebadilika kabisa, kama inavyofikiriwa katika Uhindu, Ubudha, Umaksi na dini nyingine!

Kwa mfuasi wa Marx, mtu na kazi ni vitu vyenye kufanana kabisa. Hawezi kufikiria kazi mbali na mtu, kama amkanavyo Mungu ambaye angekuwa pia akifanya kazi; na hawezi kufikiri mtu mbali na kazi ambayo hufanya kitu kama Sabato, mapumziko au ibada ya Jumapili kuwa jambo lisilowezekana. Friedrich Engels anaandika:

“Kazi ni chanzo cha utajiri wote, wanasiasa wachumi wanatuambia. Ndiyo, ni hivyo, mbali na asili ambayo hutupa vitu ambavyo kazi huzibadili kuwa utajiri. Lakini kwa jinsi isivyofikirika, kazi ni zaidi ya hili. Ni amri ya kwanza ya kimsingi ya maisha ya mwanadamu na jambo hili katika kiwango hicho ni kwamba, ni lazima tuseme katika maana ya hakika: Kazi imemwumba mtu mwenyewe”.⁴⁷

Kwamba kazi imemwumba mtu ni njia pekee nyingine ya kusema kwamba mtu alijiumba mwenyewe kama nukuu ifuatayo kutoka kwa Karl Marx inavyothibitisha:

“Kwa sababu kwa mtu mshoshalisti chochote kile kiitwacho historia ya dunia si chochote zaidi ya kuwaza watu kwa njia ya shughuli za mwanadamu, huku ni kuibuka kwa asili kupitia watu, [mshoshalisti] ana uthibitisho wa wazi na usiopingika wa kuzaliwa kwake kupitia yeye mwenyewe, wa hatua za asili yake mwenyewe”.⁴⁸

Kama mtu na kazi ni vitu sawia vyenye kufanana na kazi ni thamani kuu ya jamii, kazi hii haitakuwa na thamani njema iliyothibitishwa na wote, bali thamani kandamizi yenye kuchukiwa na wote isipokuwa wachache. Kwa sababu kazi haiko chini ya utawala wa Mungu na chini ya wajibu wa mtu, inakuwa ukandamizaji wenye kutisha. Umaksi unajaribu kupigana pasipo kutoa njia ya kujinasua. Kama kazi na mtu ni sawa, ni jinsi gani mtu aweza kuepa ukandamizaji wa kazi pasipo kupoteza nafsi yake?

Magumu ya Kazi

Daima kazi ni kazi kwa ajili ya Mungu. Na mtu hawezi kuzungumza juu ya kazi bila kuzungumza juu ya Mungu. Hiyo ndiyo sababu pekee kwa nini laana kwa dhambi ya Mwanadamu katika Anguko ilikuwa laana ya kazi ya Mwanadamu (*Mwa. 3:17-19; 5:29*). Mwanadamu alifikiri angeweza kuwa na mamlaka ya utawala na kazi pasipo Yeye aliyefanya yote mawili yawezekane, aitwaye Mungu. Kwa sababu ya laana, siku kwa siku mwanadamu anakumbushwa jinsi imaanishavyo kumdharau Mwumba. Yeyote atakaye kazi pasipo matatizo anapinga Anguko na anapinga kuwa Mungu pekee aweza kuwa chanzo cha kazi ambayo inaongoza kwenye matokeo kamili na mapumziko ya kweli. Pasipo

47 Karl Marx. Friedrich Engels. Werke. op. cit. vol. 20. p. 444

48 Rud. vol. 40. uk. 546

dhabihu ya Nafsi ya Pili ya Utatu kusingekuwa na matumaini kwamba hali hii ingebadilika kabisa. Wakati huo huo Wakristo wanachukua msongo na suluba za kazi kutoka katika mkono wa Mungu. *“Je! Mtendakazi anayo faida gani katika yale anayojishughulisha nayo? Nimeona tabu ambayo Mungu amewapa wanadamu, ili kutaabika ndani yake”* (Mhu. 3:9-10). Sulemani hafikii hitimisho kwamba ni vema kutofanya kazi kabisa bali ni kwamba tunafuraha juu ya matokeo ya kazi yetu kama zawadi kutoka kwa Mungu: *“Mimi najua kuwa hakuna jema kwao kupita kufurahi, na kufanya mema maadam wanaishi. Tena ni karama ya Mungu kila mtu apate kula na kunywa, na kujiburudisha kwa mema katika kazi yake yote”* (Mhu. 3:12-13).

Biblia inatuamuru kuchukua taabu juu yetu wenyewe na sio kuweka mzigo juu ya wengine. Mwizi huweka mzigo juu ya wengine kama ifanyavyo Serikali kwa kutumia kodi kugawa tena utajiri kutoka kwa mmoja kwenda kwa mwingine. Maagizo ya Paulo hayahitaji maelezo marefu: *“Kwa maana mnafanya neno hili kwa ndugu wote walio katika Makedonia yote. Lakini twawasihi, ndugu⁴⁹ ..., mzidi sana. Tena mjitahidi kutulia, na kutenda shughuli zenu, na kufanya kazi kwa mikono yenu wenyewe, kama tulivyowaagiza; ili mwenende kwa adabu mbele yao walio nje, wala msiwe na haja ya kitu chochote* (1 Thes. 4:10-12). *“Maana twasikia kwamba wako watu kwenu waendao bila utaratibu, hawana shughuli zao wenyewe, lakini wanajishughulisha na mambo ya wengine. Basi twawaagiza hao, na kuwaonya katika Bwana Yesu Kristo, watende kazi kwa utulivu na kula chakula chao wenyewe”* (2 Thes. 3:11-12).

Kile ambacho Paulo aliwafundisha wengine, yeye pamoja na watendakazi pamoja naye ndicho walichokifanya: *“Mwajua wenyewe jinsi iwapasavyo kutufuata; kwa sababu hatukuenda bila utaratibu kwenu, wala hatukula chakula kwa mtu yeyote bure; bali kwa taabu na masumbufu, usiku na mchana tulitenda kazi, ili tusimlemee mtu wa kwenu awaye yote”* (2 Thes. 3:7-8).

Tena, Mungu ni mfano bora. Alichukua huzuni zote, taabu na maumivu ya kazi ya ukombozi juu yake mwenyewe. Mungu alimtoa mwanawe pekee kutukomboza sisi kutoka katika Anguko. Hakuweka mzigo wake juu yetu bali aliubeba mzigo wetu juu ya Msalaba. Ikiwa theolojia inamkosa Mungu Mtatu, inamkosa Mungu, aliyechukua mizigo ya watu wake wateule. Sio Uislamu wala Umaksi, sio Ubudha wala serikali zenye kitu cha kutoa badala yake.

Kazi ya Mungu ni Kazi Yenye Mgawanyo

3. *Kazi ya Mungu Mtatu ni kazi yenye mgawanyo.* Nafsi za Mungu Mtatu hugawana shughuli zao na sio kwamba wote wana kazi moja, kama 1 Kor.

49 Katika lugha nyingi wingi wa ‘kaka’ au wa ‘dada’ hutumika kujumuisha pamoja watoto wote wa kike na wa kiume wa mzazi mmoja. Kwa Kijerumani wingi wa zamani wa ‘dada’, ‘Geschwister’ ni jina kwa kaka na dada. Kwa kawaida wingi wa ‘adelphos’ (‘kaka’), ‘adelphoi’ (‘kaka’ au ‘kaka na dada’) hutumika kuongea juu ya kaka na dada kwa wakati mmoja. Hakuna neno jingine kudokeza kaka na dada kwa pamoja. (Wingi wa dada ‘adelphai’ ni kwa wa-dada tu.)

12:4-12 inavyoonesha wazi. Kwa sababu kazi zao ni tofauti, lakini zenye kuelekezwa kwenye lengo moja, Utatu unaonesha kile ambacho ushirika wa kweli katika upendo na kusaidiana, neno na majadiliano, mpango na utimizaji humaanisha, hata kabla ya Uumbaji. Huu ni *utofauti katika umoja* usioweza kufanya makosa. Ikiwa tu una tofauti katika umoja na umoja katika utofauti, ikiwa tu unaamini katika *Mungu wa Uni-verse* (umoja ‘uni-’ katika utofauti ‘-verse’), kazi yaweza kuwa njia ya kutumikiana sisi kwa sisi. Mungu ataka watu watumikiane wao kwa wao, kama Nafsi za Utatu zinavyotumikiana. Tunategemeana sisi kwa sisi kwa sababu tuna miito tofauti, uwezo tofauti, karama tofauti na majukumu tofauti. Msisitizo katika karama za Roho katika Kanisa huthibitisha hili bila mashaka. Mungu hataki kila mmoja kufanya kitu kile kile - isipokuwa kule kutunza amri zake - bali anataka tofauti za majukumu na matendo, katika Kanisa na mahali popote.

Familia ni mfano bora wa kituo cha mgawanyo wa kazi katika maisha. Katika familia, watu hujifunza tofauti za kijinsia – au hawajifunzi hilo kabisa. Katika familia watu hujifunza kazi tofauti za wazazi na watoto, za wazee na za vijana – au hawajifunzi hilo kabisa. Katika familia watu hujifunza ambavyo watu wako tofauti chini ya Mungu yule yule mmoja – au hawajifunzi kukubali kwamba watu tuko tofauti. Katika familia, watu hujifunza kwamba maisha na kazi humaanisha kutumikiana kila mtu na mwenzake – au hawajifunzi hilo kamwe.

Ni jambo la kufurahisha kuwa Marx aliona mgawanyo wa kazi kama anguko la mwanadamu lililosababisha matokeo ya haraka ya ndoa na umilikaji binafsi. Mtu aliumbwa kupitia kazi yake, lakini utengano wa mtu na kazi ulitokea kupitia mgawanyo wa kazi. Unyonyaji huja kupitia kazi iliyogawanywa, kupitia ndoa na kupitia umilikaji binafsi. (Hata hivyo: Marx anaongelea juu ya uanzishwaji wa mgawanyo wa kazi, ndoa na umilikaji binafsi kama “Anguko la Kiuchumi” akitumia histilahi ya Kijerumani (‘siindenfall’) kwa Anguko la mwanadamu lililorekodiwa katika Mwanzo 3. Kwa kutambua anaweka ‘anguko’ lake katika mahala pa Anguko la kibiblia ambalo lingekuwa uthibitisho wa kutosha kuwa alianzisha uamsho wa dini, na sio nadharia ya kiuchumi. Inahitaji imani kubwa juu ya Anguko la kibiblia kama inavyohitajika kuamini katika Anguko la kimaksi).

Marx alikuwa sawa kuona kuwa hakuna ndoa na hakuna umilikaji binafsi pasipo mgawanyo wa kazi. Lakini kwa sababu anakiita dhambi kile ambacho Biblia inakitangaza kuwa ni Uumbaji mwema wa Mungu, hawezi kutoa msaada wowote katika kuushinda unyonyaji. Msaada wake pekee ni unabii wake kwamba siku moja mgawanyo wa kazi utakwisha. Aliandika:

“Katika hatua ya juu ya Kikomunisti, baada ya utii wa kitumwa wa watu chini ya mgawanyo wa kazi na pamoja nao ukinzani kati ya kazi ya akili na ya mwili kuwa umetoweka; baada ya kazi kutokuwa njia ya kuishi bali yenyewe kuwa kanuni ya kwanza ya maisha, baada ya chemchemi za utajiri wa pamoja kutiririka kikamilifu kupitia maendeleo ya kila mtu binafsi na nguvu

zake za uzalishaji; hivyo ndivyo haki ya tabaka jembamba la wenye nacho (bougeois) yaweza kufungwa na jamii yaweza kuandika kwenye bango lake: Kila mmoja kwa kadri ya uwezo wake, kila mmoja kwa kadri ya mahitaji yake!”⁵⁰

Kamwe Marx hakuweza kuelezea jinsi ambavyo jambo hilo lingewezekana pasipo mgawanyo wa kazi. Kamwe hakujibu swali hilo iwapo mwisho wa mgawanyo wa kazi humaanisha kila mmoja anapaswa kufanya jambo lile lile. Kamwe hakujibu jinsi ambavyo jamii ingefanya kazi pasipo mgawanyo wa kazi. Bali alitabiri tu tumaini lake la umoja kwa sababu alimchukia Mungu Mtatu, aliye chanzo cha tofauti zote za kweli.

Kazi ya Mungu ni Huduma ya Kila Mtu na Mwendake

Katika Utatu, Nafsi hufanya kazi kila mmoja kwa mwenzake. Katika na baada ya Uumbaji, Mungu hufanya kazi kwa ajili ya Uumbaji. Kamwe kazi si tu kwa ajili ya faida ya yule afanyaye kazi. Daima na kwa wakati uleule kazi ni kwa ajili ya mtu binafsi na kwa ajili ya wengine. Ni Mungu Mtatu awezaye kufanya iwezekane kwamba, kazi kwa ajili ya mtu binafsi na kazi kwa ajili ya wengine havisimami katika kupingana kila kimoja na chenzake bali daima huenda sambamba. Kama ilivyo kazi ya Mungu kwa ajili ya utukufu wake mwenyewe, daima kwa wakati uleule kazi kwa ajili ya Nafsi nyingine ya Utatu na, au kwa ajili ya Uumbaji wake; ndivyo kazi ya mtu ilivyopangwa kumsaidia yeye mwenyewe na kuwasaidia wengine.

Kazi ni huduma. Lugha zetu zimechukua wazo hili kutoka kwenye athari ya Ukristo. Tunatumia neno la Kilatini kwa mtumishi, “mhudumu”, kumwita mchungaji na vile vile mwanasiasa kwenye cheo cha juu. Yawezekana mfanyakazi mwenye nafasi ya mamlaka apate cheo cha heshima ‘mtumishi’? Kwa sababu Mamlaka Kuu, Yesu Kristo Mwenyewe, ni mtumishi. Tunazungumza juu ya ‘utumishi wa umma’ juu ya utumishi wa kijeshi, juu ya ‘urefu wa utumishi’ na ‘miaka ya utumishi’ badala ya miaka ya kazi.

Kwa hiyo mishahara kamwe haitumiki kwa ajili ya mfanyakazi tu.

“Agano Jipya halidunishi ukweli kwamba kazi hutumika kumpatia mtu gharama za kuishi (Efe. 4:28; 1 Thes. 4:11; 2 Thes. 3:8, 12). Lakini kwa upande mwingine, mishahara haikusudiwi tu kwa ajili ya yule afanyaye kazi.”⁵¹

Sehemu ya pato isiyohamishika, zaka, ni ya Mungu. Jamii na Serikali kisheria zaweza kuchukua kodi (ingawa kwa hakika si sana kwa siku hizi). Yeyote asiyelipa kwa ajili ya maisha ya familia yake, ukijumuisha wazazi wake, ni mbaya kuliko asiyeamini (*1 Tim. 5:8; Mk. 7:9-13*). Kuna majukumu mengine ya kijamii.

50 Rud. vol. 19, uk. 21 (Katika Kijerumani sentensi hii ni ngumu zaidi. Kama ilivyo sawia kwa Marx.)

51 Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. op. cit. uk. 11

Kielelezo kizuri ni mahusiano ya Paulo kwa watu ambao hapo awali walikuwa wezi: *“Mwibaji asiibe tena; bali afadhali afanye juhudi, akitenda kazi iliyo nzuri kwa mikono yake mwenyewe, apate kuwa na kitu cha kumgawia mhitaji”* (Efe. 4:28). Tena Paulo hataji kwamba yule aliyekuwa mwizi hapo awali aishi kwa pato lake, ingawa hili laweza kumaanishwa. Paulo anaongelea tu juu ya uwezekano wa kuwasaidia wengine iwapo utafanya kazi.

MTAZAMO WA KIBIBLIA NA SHERIA YA MUNGU (1995)⁵²

1. Hakuna mtu awezaye kuishi bila sheria. Kamwe, si suala la sheria dhidi ya kutokuwepo kwa sheria, au si juu ya sheria ya Mungu dhidi ya kutokuwapo kwa sheria; bali daima ni vita baina ya Sheria ya Mungu na sheria mbalimbali za watu, dini na aideolojia mbalimbali.
2. Kwa hiyo, suala si kama mtu anataka kuwa chini ya sheria au la, bali ni sheria ipi inayomfunga: “hukumu za mataifa” au Sheria ya Mungu (Eze. 11:12; taz. Yer. 10:3, 8; Law. 18:3-5). Jambo hili linaendelea kuwa halali kwa Wakristo, ambao hawapaswi kujichukulia hukumu zao kutoka katika dini nyingine, tamaduni nyingine au kutoka katika mazingira yao, bali kutoka kwa Mungu na Sheria yake pekee.
3. Kiini cha maadili kwa mujibu wa fasili na chanzo cha dini chaweza kudhihirishwa kwa lugha mbalimbali ambazo kwazo neno tuliitalo leo ‘dini’ lilikuwa ni neno sawa na ‘sheria’. Maana ya istilahi ‘dini’ [religion] katika mtazamo wa kisasa ni matokeo ya Mapinduzi ya Ufaransa na Zama za Mwako. Katika Zama za Kati na hapo kabla, istilahi ‘lex’ (‘sheria’) ilitumika mara nyingi zaidi ya neno jingine lolote katika kuzipatia dini mbalimbali jina la jumla.
4. Sheria za Mungu zina mizizi katika tabia ya Mungu. Kwa hiyo sifa za Mungu, zinadhahirishwa katika Agano la Kale na Agano Jipya, zikilingana na Sheria ya Mungu na neno la Mungu. Ingawa Mungu pekee ndiye “mtakatifu” (Ufu. 15:4), “mwema” (Mk. 10:18) na “mwenye haki” (Nya. 12:6; Zab. 11:7), “Sheria” vilevile ni “takatifu, na ya haki na njema” (Rum. 7:12).
5. Hakuna mtazamo wa Sheria ya kibiblia uwezayo kuwa halali ambao kwao Sheria haionekani kwa jumla kama Neno la Mungu kweli kweli, sawa na sehemu nyingine ya Biblia. Sheria sio sehemu duni ya Biblia.
6. Upinga-Uyahudi ni mahali pekee penye uwezekano ambapo Agano la Kale, hususani Sheria ya Agano la Kale, limewekwa kando. Upendo kwa Agano la Kale na Sheria yake ni ulinzi bora dhidi ya Upinga-Uyahudi.
7. Je, Yesu aliweka Upendo mahali pa Sheria? Je, nafasi ya Agano la Kale lililo katili ilichukuliwa na Agano Jipya lenye upendo? Hili lawezekana vipi kwani amri kuu (iliyo kiini) ya Agano Jipya “Mpende jirani yako kama nafsi yako”, ni

---

⁵² Ilichapwa tena kutoka katika Chalcedon Report Nr. 367 (Febr 1996): 16-18

nukuu ya Agano ya Kale? Kwa Paulo, Amri Kumi na “kila amri” inaongozwa na upendo (Rum. 13:8-10) na kipekee anataja kile ambacho upendo utafanya. Yeyote apendaye kweli hataiba, hataua, hatatamani au hatafanya uzinzi! Ikiwa Wakristo hawatarudi kwenye sababu za msingi na motisho kwa Sheria yote wataendelea kuomba radhi dhidi ya Sheria ya Mungu.

8. Daima Yesu alitumia Agano la Kale kuwapinga Mafarisayo. Mara nyingi aliendelea kuwakemea Mafarisayo na waandishi kwa kufasili kimakosa, kutumia kimakosa na kupinga Agano la Kale na Sheria yake. Hili laweza kuonekana kwenye Marko 7:1-5 (Mat. 15:1-3) na Mathayo 23:23. “Mwaikataa amri ya Mungu mpate kuyashika mapokeo yenu” (Mk. 7:9).

9. Jambo kama hilo laweza kupatikana katika Hotuba Mlimani. Kila mlolongo wa masomo unaanza kwa “mmesikia watu wa kale walivyoambiwa...Bali mimi nawaambia...” (Mat. 5:21-48), unatambulishwa kwa tamko la wazi kwamba Yesu alikuja kutimiza Sheria vizuri zaidi kuliko Mafarisayo walivyofanya (Mat. 5:17). Alikuwa kuimarisha hata “amri moja katika hizi zilizo ndogo” (Mat. 5:19, soma Mat. 5:17-20). Wakati Yesu awaambiapo wanafunzi wake, kwa mfano, “Kila mtu atazamaye mwanamke kwa kumtamani, amekwisha kuzini naye moyoni mwake” (Mat. 5:28), haundi wazo jipya la dhambi ya ndani dhidi ya uzoeshi wa nje wa Agano la Kale, bali anawakumbusha wasikilizaji wake kwamba Amri Kumi, sio kwamba zinajumuisha amri ya saba tu, bali pia ya kumi (Kut. 20:17; Kum. 5:21).

10. Pasipo Sheria, kusingekuwa na dhambi (Rum. 4:15; 15:13; 7:8; 1 Kor. 15:56). Kwa hiyo, jukumu la Sheria ni kufunua dhambi (Rum. 3:20; 7:7, 9-10; Gal. 2:19). Hivyo inakuwa wazi kuwa kwenda kinyume na Sheria ni ukweli ulio wazi kabisa, unaojitegemea mbali na hisia zozote za mtu au mihemko. Mungu anatumia sisi tufanye kile tu anachotuamuru sisi tufanye katika ufunuo wake. Isipokuwa vitu vile vinavyokatazwa, vinavyokatazwa kwenye Sheria ya Mungu (Kum. 10:12-14). Yeyote aendaye zaidi ya kile Mungu anachokielezea kama dhambi, anajitangaza mwenyewe kuwa mtunga-sheria sawa na Mungu (Yak. 4:12) na kwa wakati ule ule anaifanya sheria kuwa yenye kufanywa na mwanadamu na nira isiyobebeka (Mat. 23:4; Mdo. 15:10).

11. Hakuna sheria ya asili pasipo ufunuo. Wapagani ni “wasio na sheria” (Rum. 2:12); ni “watu wa Mataifa wasio na sheria” (Rum. 2:14). Ikiwa kile kiitwacho sheria ya asili kinachukua nafasi ya Sheria ya Mungu iliyoandikwa, basi hatimaye ni uamuzi wa wanafalsafa au wanasheria (elimu-maadili ya wanadamu), wa kanisa (elimu-maadili ya Kikatoliki) au wanatheolojia (elimu-maadili ya Kilutheri), kile ambacho sheria ya asili hujumuisha, na ni viwango vipi vya kibiblia ambavyo bado vinafanya kazi na vile visivyofanya kazi. Matokeo ya mafundisho ya sheria ya asili kwa kawaida ni kwamba “Zeitgeist” au sheria ya sasa ya serikali inakuwa sheria ya Mungu.

12. Sheria haiwezi kuumba uzima wa milele au wokovu na hivyo waamini hawana uzima wa milele huko kwenye Sheria. Tena hii ni kweli zaidi kwa wale walio wafu kiroho (Gal. 3:21). Sheria haiwezi kuhuisha. Mahali dhambi itawalapo, Sheria yaweza kuleta mauti tu, lakini sio kuhuisha mfu kuwa hai. Jambo hili limewekwa wazi kwenye Agano la Kale (Mfano, Hab. 1:4). Utangulizi wa Amri Kumi unathibitisha kwamba neema na Agano la Mungu huja kwanza na ndipo Sheria hufuata. Mtu aweza tu kuishi kwa mujibu wa Sheria chini ya neema ya Mungu na baada ya kupokea msamaha kupitia dhabihu ya upatanisho ya Yesu Kristo, Mwana wa Mungu.

13. Injili na Sheria husimama kinyume tu cha kila moja – hususani katika nyaraka za Paulo – iwapo ‘sheria’ inaeleweka kama wokovu kwa Sheria, lakini si iwapo Sheria inaeleweka kama Sheria ya Mungu iliyoandikwa katika Agano la Kale. Katika 1 Tim. 1:9-11 na Rum. 2:12-15, Paulo analiona tangazo la maelezo ya Sheria na Hukumu ya Mungu juu ya dhambi maalum kama sehemu ya ‘injili’ yake.

14. Sheria haiwasaidii kuwa bora wale waliopata kuifahamu, bali inawaendesha zaidi katika dhambi. Pasipo Roho wa Mungu, hata Mkristo aweza kutaka sana kufanya mema, na asiweze (Rum. 7). Ikiwa Mungu hawezi kusaidia kwa njia ya Roho wake (Rum. 8:3-4) na kutimiza sheria yake ndani yetu, basi sisi kama Wakristo twaweza pia kutenda vibaya kabisa. Kuondolewa kwa Sheria kusingeweza kuondoa kizungumkuti* cha Rum. 7. Basi Mungu angekuwa amebadili mwenyewe Sheria zake takatifu na kukiri kuwa hata yeye asingeweza kumbadili mwanadamu. Lakini sasa Mungu anatimiza sheria yake mwenyewe ndani yetu kupitia kwa Roho Mtakatifu. Hivyo, matakwa yote mawili yanatunzwa: Amri takatifu za Mungu zisizobadilika bado ni halali pamoja na ukweli kwamba ni Mungu pekee awezaye kuzitunza! Rum. 8:3-4. Kwa hiyo, ni utimilizaji wa ahadi ya Agano la Kale katika Agano Jipya, ambalo kwalo Roho wa Mungu huweka Sheria ya Mungu ndani ya mioyo ya watu wake (Eze. 18:31; 36:25-27; Yer. 31:3; Ebr. 8:10; 10:16).

15. Sheria hurekebisha agano baina ya Mungu na Mwanadamu. Sheria inajumuishwa katika agano baina ya Mungu na mwanadamu. Katika vifungu vingi, neno, “agano” linatumika badala ya “sheria” na vivyo hivyo neno “sheria” hutumika badala ya “agano” (mfano, Hos. 8:1; 2 Nya. 34:14; Zab. 78:10; Kumb. 28:69, 58).

16. Maagano yote katika historia ya wokovu (mfano, Nuhu, Ibrahimu, Musa, Daudi, Yesu) ni ya milele kwa sababu kiapo na ahadi ya Mungu havibadiliki. Ahadi za Mungu hubaki katika utendaji, na kutoka wakati mmoja hata mwingine, ahadi mpya huongezewa kwa zile zilizotangulia. Kwa hiyo, Agano Jipya linachukulia kwamba Wakristo wote wa leo, kwa wakati ule ule, wanajumuishwa katika agano la Mungu na Musa, Ibrahimu, Musa, Daudi na

Yesu Kristo. Agano Jipya ni lenye utukufu zaidi na zaidi ya Agano la Kale, kama ilivyo kwa kila kipindi cha historia ya wokovu kinavyozidi vipindi vya awali kwa utukufu wake na upana wa ufunuo wake. Kila hatua ya maendeleo ya historia ya Mungu ya Wokovu huongoza katika mabadiliko ya jinsi Agano la Mungu na watu lipaswavyo kuwekwa katika matendo, lakini kamwe Sheria za Mungu za Maadili hazibadiliki, na wala kanuni za kiroho zinazobeba matendo ya nje ya agano hazibadiliki.

17. Hatima ya jamii yoyote ya watu inaamriwa kwa mwelekeo wao juu ya amri za Mungu. Hili li wazi katika maagano yaliyoelezwa katika Walawi 26 na Kumbukumbu 27-32, ambayo yanaunganishwa na laana na baraka. Amri za Mungu na utekelezaji wake huwaongoza watu katika maendeleo na ukuaji (Kumb. 28:13). Ukiukaji wa amri za Mungu huongoza katika anguko na utegemezi (Kumb. 28:43-44). Vifungu vya Agano la Kale vishughulikavyo na laana na baraka vinatajwa mara kadhaa katika Agano Jipya (mfano, Rum. 10:6-8, 19; 12:19; 15:10; Ebr. 10:28-31).

18. Kuna tofauti kati ya sheria ya maadili na ile ya maadhimisho inayoonekana katika Agano la Kale na kuoteshwa mizizi katika Agano Jipya (1 Kor. 7:19; Rum. 2:28-29). Pia kwa sheria ya maadili, adhabu zake hubaki katika utendaji. Taratibu za adhabu kwa ukiukaji wa sheria ya maadhimisho zinatimizwa kwa pamoja na utimilizaji wa sheria ya maadhimisho. Hazipaswi kutumika tena.

19. Sheria ya maadhimisho inatimizwa katika maisha ya Yesu Kristo, lakini jambo hili halipaswi kutuongoza katika hitimisho la kwamba ilikuwa na thamani duni, kwamba maadhimisho sio ya kiroho au kwamba kanuni ambazo kwazo Sheria ya maadhimisho ilijikita zaweza kutupiliwa mbali (mfano, usafishaji wa chachu, tohara ya moyo au utunzaji wa Jumapili takatifu).

20. Agano la Kale hutawala kwa sheria za asili za haki (mfano, mashahidi wawili, pasipo upendeleo, kifungo kwa sababu ya sheria tu) ni muundo wa ki-Mungu kwa ajili ya utawala wa sheria kwa watu wote. Kwa hiyo, sheria zinanukuliwa mara kadhaa katika Agano Jipya, na pia zinatumiwa kwenye taasisi nyingine za kimaagano, kama vile Kanisa.

21. Msingi wa kibiblia juu ya adhabu ya kifo ni Mwa. 9:5-6 na Rum. 13:4. Kifo ni adhabu kwa umwagaji damu na Serikali hubeba upanga ili kumwadhibu mfanya makosa. Katika Sheria ya Musa na katika Agano la Kale lote, umuhimu wa adhabu ya kifo kwa mwuaji na makosa mengine ya mauaji mara nyingi unatajwa kama amri, ni kwamba haiwezekani kukataa kwamba adhabu ya kifo ina mizizi katika tabia ya Mungu mwenyewe na vilevile katika amri zake. Ulipaji kisasi wa haki (Kut. 21:10) wa Agano la Kale unafanywa na Serikali, haufutwi katika Agano Jipya, lakini kwa uwazi unathibitishwa (Mdo. 25:10, Rum. 13:3-4; Mat. 15:4, Ebr. 10:28-31; Mdo. 13:28; Lk. 23:40-41; Ufu. 13:10). Ni sheria ya

Mungu pekee iwezayo kuamua ni kwa makosa gani adhabu ya kifo ni muhimu na inawezekana.

22. Hakuna mashaka kwamba Sheria ya Agano la Kale inajitanua sio tu kwa mfalme wa Israeli, bali pia kwa wafalme wote wa dunia hii. Utawala wa Mungu humaanisha kwamba katika nafasi ya kwanza, tawala zote katika utendaji rasmi zinafungwa na neno la Mungu; pili, inamaanisha uhakikisho kwamba ni kazi ya Kanisa kuamua vitendo vya watawala kwa mujibu wa neno la Mungu na kuzisihi kinabii tawala hizo. ‘Utawala wa Mungu’ haupaswi kuchanganywa na ‘Utawala wa Makuhani’. Mungu aweza kuwaongoza watu na Serikali yao moja kwa moja na kwa kutumia Sheria yake pasipo umuhimu wa kwamba Taasisi ya Kanisa itawale au iongoze Serikali. Mgawanyo wa kibiblia kati ya Kanisa na Serikali si lazima uongoze kwenye mgawanyiko kati ya Mungu na Serikali na kati ya Sheria ya Mungu na Serikali.

23. Katika Agano la Kale, viwango tofauti katika sheria fulani (kutoka katika kanuni ya jumla hadi mfano dhahiri au sheria ya tukio) vyaweza kutofautishwa kwa 1) Kanuni ya Msingi, 2) Sheria ya Msingi, 3) Maelekezo ya Utekelezaji, 4) Tukio la kisa cha mwanadamu na 5) Tukio la kisa cha mnyama. Tuchukue mfano wa ‘thawabu’: hatua ya kwanza: “hukumu ya Mungu” (Rum. 1:32); hatua ya pili: “kila mmoja atapata thawabu” (1 Kor. 3:8); hatua ya tatu: kila mmoja atapata thawabu yake mwenyewe sawasawa na taabu yake mwenyewe; hatua ya nne: utekelezaji wa sheria ya tukio kufanywa na wazee; hatua ya tano: mashtaka ya ng’ombe au wanyama (1 Tim. 5:17-18 hujumuisha hatua ya nne, tano na tatu).

24. Mungu ametoa mifumo ya maagizo mbalimbali ya kujitawala: kujitawala binafsi (nidhanu binafsi), familia, kanisa, uchumi na serikali. Kila aina ya uongozi huu hupata mamlaka yake kwa kuwezesha na Sheria ya Mungu, iko chini ya Sheria ya Mungu na bado ina miundo, majukumu, malengo, sheria na adhabu tofauti tofauti.

25. Sheria ya Mungu itatimiza jukumu lake la kimsingi katika utawala wa miaka 1000 (Milenia). Kwa kawaida ni wale wenye kuamini juu ya kurudi kwa Yesu baada ya miaka 1000 wanaosisitiza hili. Lakini mitazamo mingine yote kuhusu nyakati za mwisho ni lazima zieleze lini, wapi na jinsi gani Sheria ya Mungu itatimiza jukumu kuu katika mataifa yote, mfano katika Mik. 4:1-4; Isa. 2:2-4, 51:4-5; Eze. 37:24. Kwa mujibu wa Mik. 4:1-4 na Isa. 2:2-4 kutakuwa na amani ya kisiasa na ya watu binafsi na kutakuwa na haki, usalama na umilikaji binafsi ulioenea, ambavyo vyote huenda pamoja.

SHERIA YA MUNGU KATIKA MILENIA: MAHALI WASO-, WAKABLA- NA WABAADAMILENIA WANAPASWA KUKUBALIANA ⁵³

Yaliyomo

Sheria ya Mungu katika Vifungu vya Agano la Kale juu ya Milenia
Sheria ya Mungu na Maswali Yanayofuatana

Sheria ya Mungu katika Vifungu vya Agano la Kale juu ya Milenia

Wakati kuna mawazo mbalimbali juu ya kile kiitwacho Milenia, mtu aweza kushangazwa kwamba vifungu vilevile vingi au vichache vinatumiwa na pande zote.

Makala yafuatayo hayahitaji kujadili suala lenyewe la Milenia. Hayatoi hoja za fasili za msingi za upande wowote. Lakini makala haya yanataka kuonesha kuwa kuna mtazamo wa Milenia wenye faida ambao daima umekuwa ukipotezwa katika joto la mpangilio na mjadala wa jumla juu ya Milenia.

Ikiwa mtu haamini kabisa juu ya Milenia yoyote hapa duniani bali kwa ile ya mbinguni, bado anaamini katika Milenia na anapaswa kusoma makala haya. (Istilahi ‘amillennialist’=asiyemilenia, kutoka katika Kigriki ‘a’= ‘pasipo’/ ‘hakuna’ iliunganishwa na maadui wa mtazamo huu. Wasomilenia wengi wangependa kusesitiza kwamba wao pia wana Milenia na wanaamini katika vifungu kama Ufu. 20:1-9, lakini ni kwamba wana uelewa tofauti juu yake kuliko Wakablamilenia na Wabaadamilenia).

Kile nitakacho kusesitiza hapa ni jukumu la kimsingi la Sheria ya Mungu katika Milenia. Kwa kawaida ni wale Wabaadamilenia wanaoamini katika idhini ya Mungu katika historia kwa mujibu wa Sheria (mf. Kumb. 27-30) wanaosisitiza hili. Lakini misimamo mingine yote yapaswa pia kuelezea lini, wapi na jinsi gani Sheria ya Mungu itatimiza jukumu lake kuu katika mataifa yote. Chukua kifungu bora kielewekacho juu ya Milenia (‘mapanga kuwa majembe’):

“Lakini itakuwa katika siku za mwisho, ya kwamba mlima wa nyumba ya BWANA utawekwa imara juu ya milima, nao utainuliwa juu ya vilima; na watu

---

53 Ilichapwa tena kutoka katika “God’s Law in the Millennium: Where A-, Pre and Post-millennialists Should Agree”. Chalcedon Report No. 328 (Nov 1992): 11-12

wa mataifa watauendea makundi makundi. Na mataifa mengi watakwenda na kusema, Njoni, twende juu mlimani kwa BWANA, na nyumbani kwa Mungu wa Yakobo; naye atafundisha njia zake, nasi tutakwenda katika mapito yake; *kwa maana katika Sayuni itatoka sheria*; na neno la BWANA litatoka Yerusalemu. Naye atafanya hukumu kati ya watu wa kabila nyingi, naye atawakemea mataifa wenye nguvu walio mbali; nao watafua panga zao ziwe majembe, na mikuki yao iwe miundu; taifa halitainua upanga juu ya taifa lingine, wala hawatajifunza vita tena kamwe. Bali wataketi kila mtu chini ya mzabibu wake, na chini ya mtini wake; wala hapana mtu atakayewatia hofu; kwa kuwa kinywa cha BWANA wa majeshi kimesema hivi” (*Mik. 4:1-4*; kifungu sawa na hiki kinapatikana katika *Isa. 2:2-4* isipokuwa sentensi mbili za mwisho).

Wabaadamilenia katika kuamini idhini ya Mungu katika historia, hapa watasema kwamba vitu viwili ni matokeo ya kuenea kwa Sheria kupitia uinjilisti. Kutakuwa na amani ya kisiasa na kibinafsi na kutakuwa na haki, usalama na kusambaa kwa umiliki binafsi (ambao, hata hivyo, kwa kawaida huenda pamoja).

Vifungu vingine juu ya Milenia pia vinatufundisha jukumu la kimsingi la Sheria ya Mungu katika kipindi hicho. (Natamia vifungu ambavyo kwa kawaida hutumiwa na waso-, wakabla- na wabaada- milenia vyenye kufanana kuthibitisha misimamo yao. Ikiwa utahukumu kuwa moja ya vifungu huongea juu ya umilele au Kanisa la sasa n.k., basi tumia kifungu chako mwenyewe juu ya Milenia kitajacho Sheria ya Mungu. Tena si ndani ya kila msimamo kuna makubaliano ya mwisho kuhusu swali la ni vifungu vipi huzungumzia juu ya kipindi kipi).

Chukua kwa mfano, vifungu viwili vifuatavyo:

“Nisikilizeni mimi, enyi watu wangu; nisikieni, taifa langu; *maana sheria itatoka kwangu*, nami nitaistarehesha hukumu yangu iwe nuru ya mataifa. Haki yangu i karibu, wokovu wangu umekuwa wazi, na mikono yangu itawahukumu kabila za watu; visiwa vitaningoja, navyo vitautumainia mkono wangu” (*Isa 51:4-5*).

“Na mtumishi wangu, Daudi, atakuwa mfalme juu yao, nao wote watakuwa na mchungaji mmoja; nao wataenenda katika hukumu zangu, na kuzishika amri zangu, na kuzitenda” (*Eze. 37:24*).

Baadhi ya Wabaadamilenia hawaamini juu ya idhini ya Mungu katika historia na wanaiona Milenia kama matokeo ya uinjilisti tu. Lakini Wabaadamilenia wale wengine wanapaswa kuelezea vifungu hivyo vilevile. Kwa nini iko hivyo, kwamba kuhubiri na kuikubali Sheria kutaubadili ulimwengu? Ikiwa amani itakuja pindi watu wamkubalipo Mungu kama Mwokozi na Sheria zake; je, hili haliwezi kuelezea kwa nini hakuna amani sasa? Na ikiwa Sheria ndicho kitu pekee kiwezacho kuleta amani katika wakati ujao; je, hili haliwezi kuwa hivyo katika wakati wa sasa pia? Ikiwa Mbaadamilenia hakubali mtazamo wa kisiasa

wa Milenia, bado anapaswa kuendelea kuona kwamba Milenia humanisha kwamba Mungu atayafundisha mataifa yote Sheria yake. Ikiwa [Mungu], analifanya hili kibinafsi, moja baada ya jingine tu, bado analifanya. *Tuwaache wabaadamilenia hao kumfundisha mtu binafsi kila mtazamo wa Sheria ya Mungu na tutazame matokeo!*

Ikiwa Wabaadamilenia hawalichukulii jukumu la Sheria katika Milenia na mwenendo wake juu ya tabia na kusudi la Sheria katika historia kwa ujumla, hawawezi kuhoji kihalali kwamba, sababu yao ya kufanya hivyo ni kuwa hawataki kuwa wabaadamilenia waaminio katika idhini ya Mungu katika historia. Badala yake wanapaswa kushughulika na mtazamo wao wa upinga-sheria (kutoka katika Kigriki ‘anti’=‘kupinga dhidi ya’ na ‘nomos’=‘sheria’) ambao hauwaruhusu kutambua jukumu la kimsingi la Sheria katika Milenia, hata kama vifungu vyao wavipendavyo juu ya somo hili vinafundisha suala hilo.

Wakablamilenia zaidi wanahoji dhidi ya Wabaadamilenia kwamba Milenia ni matokeo ya neema ya Mungu, sio kazi ya mwanadamu. Ikiwa anarudi tena kabla ya Milenia, atakuwa ndiye mwenye kuusimika. Ikiwa anarudi tena baada ya Milenia, wanahoji, ni wanadamu wenye kuusimika. (Hakuna Mbaadamilenia ambaye angekubali maelezo haya ya msimamo wake. Angemthibitisha Mungu kuwa kiini cha Milenia kwa vifungu vilevile tulivyovijadili kitambo. Lakini hii sio mada yetu hapa). Ikiwa Yesu anarudi tena kabla ya Milenia, Mik. 4:1-4, Isa. 2:2-4 bado vinamaanisha vilevile. Kwa Mkablamilenia, vinamaanisha kuwa Kristo ataeneza Sheria (hapa ni Sheria ya Agano la Kale, kama tunajadili vifungu vya Agano la Kale). Ni kwa kutumia Sheria kwamba Kristo atabadili maisha ya mataifa. Ni kwa kutumia Sheria kwamba Kristo ataleta amani na utajiri kwa ulimwengu. Milenia haitokei kwa njia ya mwujiza, kwa maana kuwa kutakuwa na amani pasipo mtu yeyote kujua jinsi ilivyoanzishwa, bali Milenia inakuja kwa njia ya mwujiza kwamba Mungu anaeneza Sheria yake kwa mataifa yote na kusababisha mioyo yao kuikubali sheria.

Ikiwa Wakablamilenia hawazingatii jukumu la Sheria katika Milenia na mwenendo wake juu ya tabia na kusudi la Sheria katika historia kwa ujumla, hawawezi kuhoji kihalali, kwamba sababu yao kufanya hivyo ni kuwa hawataki kuwa wabaadamilenia. Badala yake wanapaswa kushughulika na mtazamo wao wa upinga-sheria, ambao hauwaruhusu kutambua jukumu la kimsingi la Sheria katika Milenia, hata kama vifungu vyao wavipendavyo juu ya somo hili vinafundisha suala hilo.

Wasomilenia watahoji kwamba Milenia ni ama mafafanuzi ya hali ya Kanisa huko mbinguni, au inapaswa kueleweka kiroho kama mafafanuzi ya Kanisa hapa duniani. Ikiwa hili ni kweli, vifungu vyetu vina ujumbe muhimu: alama ya Kanisa duniani au huko mbinguni ni kwamba Mungu anafundisha Sheria yake kwake na Kanisa hutii! Ikiwa Milenia inapaswa kueleweka kiroho, somo la

vifungu hivi ni kwamba, kuwa wa kiroho humaanisha kubadilishwa na Mungu na Sheria yake na kuishi kwa kulingana na Sheria yake!

Ikiwa Wasomilenia hawazingatii jukumu la Sheria katika Milenia na mwenendo wake juu ya tabia na kusudi la Sheria katika historia kwa ujumla, hawawezi kuhoji kihalali, kwamba sababu yao ya kufanya hivyo, ni kuwa hawataki kuwa wakabla- au wabaadamilenia. Badala yake wanapaswa kushughulika na mtazamo wao wa upinga-sheria, ambao hauwaruhusu kutambua jukumu la kimsingi la Sheria katika Milenia, hata kama vifungu vyao wavipendavyo juu ya somo hilo vinafundisha suala hilo.

Sheria ya Mungu na Maswali Yanayofuatana

Katika majadiliano juu ya maswali yanayofuatana (yaliyopangwa kulingana na umuhimu wa nafasi husika), jukumu la kimsingi la Sheria ya Mungu ya milele mara nyingi limekuwa likisahaulika.

Kwa mfano chukua Isaya 42:

“...atatokeza hukumu kwa kweli. Hatazimia, wala hatakata tamaa, hata atakapoweka hukumu duniani; na *visiwa vitaingojea sheria yake*...Mimi, BWANA... na kukutoa uwe agano la watu, na nuru ya mataifa...” (*Isa. 42:3b-4, 6b*).

“BWANA akapendezwa, kwa ajili ya haki yake, kuitukuza sheria na kuiadhimisha” (*Isa. 42:21*).

Je, hapa Isaya na Mungu wanazungumza juu ya kanisa la kizazi hiki au juu ya muda ambao kwa sasa utakuja baadaye? Je, Yesu ‘mtumishi wangu’ (*Isa. 42:1*) ametimiza hili kikamilifu juu ya msalaba, alianza kulitimiza mahali pale, au ataanza kulitimiza hili katika Milenia, au waweza kupata yote hayo katika Isaya 42? Swali hili ni muhimu (na ninaamini katika msimamo wa mwisho tutaona mambo hayo na mafundisho hayo kuwa ni utimilifu ukua kuanzia Msalabani au Siku ya Hukumu Kuu), lakini maswali haya yanayofuatana yanaweza yasiondoe ujumbe mzima wa kifungu hiki: Kwa kumtumia “mtumishi” wake Yesu Kristo, Mungu ataleta Sheria yake hadi katika visiwa vya miisho ya dunia. Kwa njia ya Yesu Mungu ataleta hukumu yake ya kisheria kwa mataifa yote. Kwa njia ya Yesu Mungu anaitukuza Sheria na kuifanya iheshimike. Ikiwa hili ni jukumu la Yesu, ni jukumu lake katika nyakati zote.

Ikiwa mtu anaamini kwamba hili lilitokea kikamilifu kwa njia ya Msalaba na Ufufuo, yawezekanaje aendelee kufikiri kuwa Yesu ni mwisho wa Sheria? Asingepaswa kutambua kuwa Mungu anaikuza Sheria yake kwa njia ya Yesu na anataka isambazwe hadi kwenye visiwa vya mbali kushinda vyote? Jambo hili ni sawa pia ikiwa mtu anaamini kwamba Isa. 42 inahusika na Kanisa zima la zama hizi. Viko wapi vitabu vyake vya Sheria na maelezo yake ikiwa Kanisa linapaswa kuipeleka kila mahali?

Ikiwa mtu anaamini kuwa Isa. 42 huongea juu ya mbinguni, kwa nini hafundishi kwamba itakuwa ni mahali ambapo Sheria ya Mungu itatekelezwa kikamilifu na kutupa dunia kamili, ikionesha kwamba Sheria ni ya milele na ‘hufanya kazi’? Ikiwa mtu anaamini hili kutokea wakati wa Milenia anapaswa kuzingatia kila kitu kilichosemwa juu ya Milenia katika makala haya.

Ikiwa kifungu kihusucho mambo yajayo kinazungumza juu ya Sheria ya Mungu, twapasa kuwa waangalifu kwamba hakuna kanuni za upinga-sheria zinazotuongoza kujadili kila mtazamo wa kifungu isipokuwa kiini cha Sheria na mwenendo wake katika Maadili ya Kikristo. *Sheria ya Mungu na haki ya Mungu, hukumu na ulipaji kisasi wake vina msingi katika vifungu vyote vihusavyo mambo yajayo. Hili linapaswa kuelezwa na Waso-, Wakabla- na Wabaadamilenia (na vipera* vyao vyote) wote. Yeyote asiyezungumza juu ya Sheria wakati azungumzapo juu ya mambo yajayo (yaliyokwishatambuliwa au ya baadaye) anakosea, bila kujali ni msimamo upi anaoushikilia.*

‘LEX’ (SHERIA)

KAMA NENO JINGINE MBADALA KWA ‘DINI’: SOMO KUTOKA ZAMA ZA KATI (1992)⁵⁴

Utangulizi na Rousas J. Rushdoony: “Tunathamini kuwa huu ni moja ya pembuzi zilizo muhimu kabisa tulizowahi kuzichapa”.

Katika maana na katika asili ya kidini, kiini cha maadili na sheria chaweza kudhihirishwa kwa lugha mbalimbali ambazo kwazo neno tuliitalo leo ‘dini’ (religion) lilikuwa sawa na neno ‘sheria’.

Neno la zamani la Kijerumani kwa neno dini ‘e’ au ‘ewa’ humaanisha ‘sheria ya kimungu’ au ‘amri’. Dini nyingine zilitazamwa kama sheria nyingine. Baada ya makabila ya Kijerumani kuupokea Ukristo neno hili na maana yake havikupotea mara moja. ‘E’ likawa neno ‘agano’ katika ‘Agano la Kale’ (‘diu alte e’) na ‘Agano Jipya’ (‘diu niuwe e’).⁵⁵

Maana ya istilahi ‘dini’ katika hali yake ya sasa ni matokeo ya Mapinduzi ya Kifaransa na kipindi cha Mwako. Kama Ernst Feil alivyoonesha⁵⁶ istilahi hiyo haikuwa histilahi kuu ya kujumuisha pamoja imani mbalimbali na miungu mbalimbali. Kabla na katika Zama za Kati, ‘lex’ ilikuwa ni istilahi iliyotumika mara nyingi kuliko yoyote katika kutoa jina la kawaida kwa Mkristo, Myahudi, Mwislamu⁵⁷ na wakati mwingine kwa dini nyingine.

Augustine aliweza kuzungumzia ‘*Christiana lex*’ (Devera religione 27:20) wakati alipokuwa akiongea juu ya dini ya Kikristo au alinganishapo imani ya Kikristo na ‘sheria’ nyingine na dini nyingine. ‘*Religio*’ kwa Augustine ni neno moja tu kati ya mengine katika kutaja dini nyingine.

John wa Salisbury (1115-1180) pia anatomia ‘*lex*’ sambamba na ‘*religionis cultus*’ au ‘*fidei professio*’ (Policratus IV:6; VI:17; VII:13). Raimundus Lullus anatomia ‘*lex*’ na ‘*fidei*’ (‘imani’) kwa kuyachanganya (mf. Liber de Gentili et Tribus Sapientibus 1:94b).

54 Ilichapwa tena kutoka katika “‘Lex’ (Law) As Another Word for Religion: A Lesson Learned from the Middle Ages”. Chalcedon Report no. 320 (March 1992): 7-8 = “Lex” (Law) As Another Word for Religion’: A Lesson Learned from the Middle Ages”. Calvinism Today (now: Christianity and Society) 2 (1992) 2: 5 + 14

55 Hans Eggert. Deutsche Sprachgeschichte I: Das Althochdeutsche. Rowohlt's deutsche Enzyklopaedie 185/186. Rowohlt: Reinbek, 1963. p. 125 and Guenter Lanczkowski. Einfuehrung in die Religionswissenschaft. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt, 1980. kk. 2-23.

56 Ernst Feil. Religion: Die Geschichte eines neuzeitlichen Grundbegriffs vom Fruehchristentum bis zur Reformation. Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 36. Vandenhoeck & Ruprecht: Goettingen, 1986.

57 Tazama Ernst Feil. Religio. Rud. kk. 233+274-275

Papa Pius II (1405-1464) anatumia ‘lex’ katika kitabu chake akilinganisha Uislamu na Ukristo. Kwake ‘lex mahumetana’ (Lettera a Maometto II: 109+115+116) haiwezi kuwa kigezo cha muungano wowote, kwa sababu ‘christiana lex’ (115+158-159) ni ya zamani zaidi.

Matumizi haya ya ‘lex’ hayapatikani tu katika ugwe* wa kiothodoksi tu. Roger Bacon (1220- baada ya 1292) akijaribu kuzilinganisha pamoja dini mbalimbali kwa msaada wa elimu ya nyota* bado anashikilia ‘lex Christiana’ (Opus majus II:388kk, linganisha na 386), ambayo ni dini ya Kikristo, kuwa bora zaidi. Anaziita dini za kipagani ‘lex Antichristii’ (II:370).⁵⁸

Erich Feil ametoa mifano mbalimbali zaidi kutoka katika kipindi cha Augustine hadi katika mwanzo wa Matengenezo. Kama ambavyo sifahamu uchunguzi wowote katika kazi za Wanamatengenezo kuonesha ni istilahi gani waliyotumia kudokeza dini mbalimbali, ni vigumu kusema iwapo matumizi ya ‘lex’ yaliendelea wakati na baada ya Matengenezo. (Jambo moja ni hakika: Istilahi ‘religio’ haikutumika kwa lengo hili).

Maana ya istilahi ya Kirumi ‘religio’ ilikuwa holela kutokea mwanzo, na maana yake ya asili bado inajadiliwa hadi leo, ikijikita mahali fulani kati ya ‘kufungwa na Mungu’ (mf. Laktanz) na ‘kumtumikia (Mungu) kwa utii’ (mf. Cicero).

Istilahi ‘religio’ ilileta maana wakati ilipotumika katika muktadha maalumu wa Kikristo na ilitumika kama istilahi mojawapo miongoni mwa nyingine sambamba na maneno kama ‘cultus’ au ‘ritus’ ikizungumza juu ya Mkristo kumtumikia Mungu kwa ujumla au katika huduma za Kanisa. Hivyo Augustine na Luther walitumia istilahi ‘religio’ kuzungumza juu ya Mkristo kumtegemea Mungu na kumtumikia yeye. Lakini istilahi hii ilikuwa duni na bado ni duni ikitumika kulinganisha dini mbalimbali kila moja na nyingine. ‘Sheria’ badala yake huonesha mahali ambapo tofauti za kweli zimelelela na kwamba hakuna kitu kama dini ya kinadharia bali kila dini ina mfumo wake wa sheria ambao unaakisi* miungu yake na kujipatia sura katika utamaduni.

Kikihukumu kulingana na mtazamo wake – kipindi cha Mwako kilifanya kitu sahihi kabisa kufanya istilahi dini kuwa kuu katika maana yake ya sasa, kwa sababu ilikuwa holela. Kutoka kipindi hiki na kuendelea, Wakristo wanakosa istilahi ambayo kihalisia inafanya tofauti kuu kati ya imani yao na dini nyingine.

Peter Antes ameonesha kwamba kwa kawaida dini hutumia istilahi ya pamoja kwa imani zote. Lakini istilahi hii inachota kutoka kwenye hukumu yao wenyewe juu ya dini nyingine na hufasili dhana wanazoamini kuwa kiini cha ulinganishaji wa dini.⁵⁹

58 Kipekee tazama Erich Heck. Roger Bacon: Ein mittelalterlicher Versuch einer historischen und systematischen Religionswissenschaft. Abhandlungen zur Philosophie, Psychologie und Paedagogik 13. H. Bouvier: Bonn, 1957. kk. 92-95

59 Peter Antes. “Religion einmal anders”. Temenos: Studies in comparative Religion 14 (1978): 184 – 197

Neno la Kiislamu litumikalo kuchukua nafasi ya histilahi ya Kimagharibi ya religion ni *'din'* (kwa wingi *'adyan'*) lina uwanja mpana wa maana, zote zikionesha kile kilicho kiini cha Uislamu: 'hukumu, utii, kulipa kisasi, uwekaji wakfu, utawala na uelekezi'.⁶⁰

Istilahi ya Ki-Sankrit iliyotumika mahali pa dini ni istilahi yenye kujulikana vema 'dharma' ilitumika pia kwa wazo la msingi la Uhindu. 'Dharma' ni sheria ya ulimwengu, ambayo inashikilia mzunguko wa kuzaliwa tena na tena*. Pia inajumuisha maana mbalimbali: haki, kitu sahihi, sheria, desturi, njia'.⁶¹

Rousas Rushdoony aliandika katika kitabu chake cha *Institutes*: "...katika utamaduni wowote kiini cha sheria ni mungu wa jamii".⁶² Kwa kufuata mwelekeo huu, katika machapisho mbalimbali⁶³ nilijaribu kuthibitisha kwamba dini yaweza kuwa imani ya kukana uwepo wa Mungu. Sheria yoyote ipingayo neno la Mungu ni dini. Umaksi na Ujamaa wa Kitaifa* na sheria zao ni mifano mikuu. Hakuna sheria pasipo dini na hakuna dini pasipo sheria. Ikiwa bado twatumia istilahi 'sheria' wakati tuongea juu ya dini, kila mmoja angetambua hili pasipo mjadala na Wakristo wangeelewa kwamba Uyumanisti, Umaksi au maono ya Ulimwengu Mpya* ni dini pinzani kwa Ukristo wa Biblia kama ulivyo Uislamu au Ubudha

60 Rud., kk. 189-192

61 Rud., kk. 192 – 194

62 Rousas J. Rushdoony. *Institutes of Biblical Law*. Presbyterian and Reformed: Philipsburgh (NJ), 1973. uk. 4

63 Mfano, Juu ya Umaksi: Marxismus – Opium fuer das Volk. Schwengeler: Berneck, 1990; "Der Kommunismus als Lehre vom Tausendjaehrigen Reich", Factum 11/12/1986: 12-19; juu ya Ujamaa wa Kitaifa: "National Socialism...". Calvinism Today (now: Christianity and Society) 2(1991) 2 (April): 16-23; makala ileile katika Symbiotica: The Journal of the Institute for Christian Economics Europe 1 (1991): 2: 23-29; "Die Religion des Nationalsozialismus", Factum 11/12/1989:506-511; "Adolf Hitler und kein Ende", Factum 11/12/1989: 506 – 511; "Adolf Hitler und kein Ende", Factum 6/1989: 252-255; kwa ujumla: "Reinkarnation und Karma in der Anthroposophie", Factum 11/12/1988: 473 – 482

USHIKA-SHERIA NI NINI? (1993)

Kwa haraka haraka ‘Ushika-sheria’ unakuwa msemu utumikao kumwona yeyote anayetetea Sheria ya Biblia kuwa ni mwenye makosa. Hivi, hili ni neno la kibiblia? Je, Andiko huelezea ukinzani huo? Kwa kuwa neno lenyewe – linalolingana na neno la Kigriki au Kiebrania halionekani kwenye Biblia, wale wanaolitumia kama neno la kuwalaumu wengine wanapaswa kulifasili kutoka katika kiini cha Biblia.

Ingawa mimi binafsi ningependelea kuliondoa neno hilo kutoka katika msamiati wetu, ninaweza kukubali kuliwekea mipaka kwenye maana lililopewa na Mababa wa Kanisa, “jitihada kupata haki kwa matendo ya sheria”. Hata hivyo, hivi sivyo limaanishavyo daima, na wala siyo maana yenye kufaa.

Gordon H. Clark anadhani kuwa katika kozi ya historia ya theolojia ‘Ushika-sheria’ ulielezea mtazamo kwamba Mwanadamu angeweza kujipatia wokovu kwa kushika Sheria. Basi kinyume chake ni wokovu kwa imani. Clark anaendelea, “Katika karne ya sasa neno ‘ushika-sheria’ limechukua maana mpya. Elimu-maadili ya mazingira hupuuza sheria na kanuni. Mtu yeyote ambaye kwa uelewa hutii sheria za Mungu huitwa mshika-sheria. Kwa sababu hii, Joseph Fletcher anakubaliana na uvunjaji wa amri yoyote katika Amri Kumi. Hivyo anaipeleka maana iliyo kinyume ya ‘Ushika-sheria’ kwa maadili ya kihistoria ya Uprotestanti.”⁶⁴

Ni jambo baya kwa kuwa hii ni kweli sio tu kwa Elimu-maadili ya Mazingira bali pia kwa Wanasili* wanaoamini Sheria kuwa imekwishatanguuliwa na kisha wanatangaza mfumo wowote wa kimaadili ujengwao juu ya Sheria kisheria. Hata hivyo, Ushika-sheria hauwezi kushindwa na Ukosa-sheria. Greg L. Bahnsen anaandika, “Jibu kwa ushika-sheria sio uamini rahisi, uninjilisti pasipo hitaji la kutubu, ufuataji wa baraka ya pili iliyofichika katika Roho, au maisha ya Kikristo pasipo maagizo ya haki na uongozi. Uelewa wa kibiblia unapinga ushika-sheria kwa ‘maisha ya kweli katika Roho’. Katika kuishi hivyo, Roho wa Mungu ni mwanzilishi wa maisha mapya mwenye neema, ambaye hutuhakikishia dhambi zetu na hatari mbaya dhidi ya sheria ya Mungu iliyovunjwa, ambaye hutuunganisha sisi na Kristo katika wokovu ili tuweze kushiriki maisha yake matakatifu, ambaye anatuwezesha kuelewa uongozi tuliopewa wa neno la Mungu, na ambaye hutufanya tukue katika neema ya Mungu ili tuwe watu ambao tunazishika vema amri za Mungu.”⁶⁵ Alfred de

64 Gordon H. Clark. “Legalism”. uk. 385 katika Carl F. Henry (ed.). Baker’s Dictionary of Christian Ethics. Baker Book House: Grand Rapids (MI), 1973; kilichorudiwa kuchapwa katika Gordon H. Clark. Essays on Ethics and Politics. Trinity Foundation: Jefferson (MD), 1992. uk. 150.

65 Greg. L. Bahnsen. By this Standard: The Authority of God’s Law Today. Institute for Christian Economics: Tyler (TX), 1985. kk. 67-68

Ouervain anaandika kwa msisitizo ule ule, “Imekwisha kusemwa kwamba kushikamanisha matendo yetu kwenye Andiko huunda ushika-sheria, yaani mtu yuko huru na ushika-sheria wakati anapoipa nafsi yake sheria. Kweli, yeyote ambaye katika majivuno yake hutumia Sheria kwa kulingana na mawazo yake binafsi anatenda kwa jinsi ya ushika-sheria. Hii ni hali kwamba ama anakusudia kushika herufi za sheria au anatupilia mbali sheria iliyoandikwa na kuimarisha sheria zake mwenyewe”.⁶⁶

Kamwe, Biblia si ya ushika-sheria. Hakuna mtu yeyote anayejipatia amali kutoka kwenye Neno la Mungu anayeonekana ni mshika sheria. Hata pasipo kuitumia kanuni katika mfumo wake wa kimaadili, Emil Brunner alilieleza hili vema, “Kama ilivyo Andiko pasipo Roho ni Uothodoksi*, na Roho pasipo Andiko ni upinga-sheria na ushika dini sana bila akili”.⁶⁷

Ushika-sheria usitumike kama msemu dhidi ya wale wanaorejea kwenye amri za Mungu, bali ni lazima ufasiliwe kulingana na Biblia na kisha upingwe kwa njia hiyo hiyo.

Ikiwa twafasili ‘ushika-sheria’ kumaanisha matumizi yasiyofaa ya Sheria, ni lazima tuelezee, kwa kutumia Maandiko, ni jinsi gani Sheria yaweza kutumiwa vibaya na ni jinsi gani yapaswa kutumiwa. Kwa sababu hii, majedwali mawili yafuatayo yanaonesha mitindo mitano ya ushika-sheria na pia matumizi matano sahihi ya Sheria.

66 Alfred de Quervain. Die Heiligung. Ethick Erster Teil. Evangelischer Verlag: Zollikon, 1946². uk. 259

67 Emil Brunner. Das Gebot und die Ordnungen. Zwingli Verlag: Zuerich, 1939⁴. uk. 79

Ushika-sheria ni Nini?

Agano Jipya huelezea njia tano za matumizi ya Sheria yasiyofaa:

1. Kushika Sheria ili uhesabiwe haki na uokolewe (Tazama Rum. 3:21 - 4:25; Efe. 2:9-10).
2. Kulazimisha sheria ya maadhimisho kwa wengine (Gal. 4:9-11; Kol. 2:16-17, Kitabu cha Waebrania).
3. Kuongeza sheria ya mapokeo ya kibinadamu kwenye sheria ya Mungu (Mk. 7:1-15; Mt. 15:1-9).
4. Kusahau mambo ya msingi kwa kupendelea mambo madogo madogo (Mt. 23:23).
5. Kujihusisha na utii wa nje wa sheria ya Mungu (Mk. 7:18-23, Mt. 15:15-20, Mt. 23:27-28).

Kile Ambacho Ushika-sheria Sio

Agano Jipya halihukumu yafuatayo:

1. Kufikiri kuwa sheria ya Mungu ya maadili ni njema sana, ya haki, takatifu na ya kiroho (Rum. 7:12, 14; 1Tim. 1:8. Linganisha Zab. 19:8-12; Zab. 119).
2. Kutamani kushika Amri za Mungu za maadili katika roho ya uana (sio katika roho ya utumwa) na katika nguvu za Roho Mtakatifu (Rum. 8:2-4; 3:31).
3. Kuwasihi wengine kwa msingi wa Sheria ya Mungu, wakati hili lifanywapo kwa nia iliyo sawa (Efe. 6:1-4).
4. Kutoa wito wa kushika Sheria ya Mungu ya maadili (Yak. 2:6-12; Rum. 13:8-10).
5. Kutekeleza nidhamu ya Kanisa (Gal. 5:18-23; 1Tim. 1:5-11).

MAFARISAYO MIONGONI MWETU (1993)

Moja kati ya mawazo kinzani ya mwanzo niliyoyapata kama mchungaji wa kanisa yalihusu watu watanashati kuumizwa na mhubiri awapo mimbarini*. Bila kutarajia, mimi mwenyewe sikuwa mtuhumiwa wa ukinzani huo, bali ni mhubiri mgeni aliyeonekana wakati wa majira ya joto bila tai wala suti. Washirika kadhaa walisisitiza kwamba Maandiko yalifundisha kwamba mhubiri ni lazima awe amevaa vizuri wakati asimamapo mimbarini. Nilishtuka kwa kuwa Biblia haitaji kamwe mchungaji wetu wa kisasa, wala dhana yetu juu ya ‘Jumapili’ wala suala kuhusu uvaaji upaswao. Yawezekanaje masuala haya matatu tena ambayo hayakutajwa katika Biblia yanafanywa kuwa vipimo muhimu sana vya hali ya kiroho ya mhubiri kuliko yale yaliyomo katika mahubiri yake?

Lakini kuna mifano elfu nyingi. Kila Mkristo hugundua kuwa ndugu zake katika Kristo hufanya madai yasiyopatikana katika Biblia. Haya sio maendeleo mapya bali inaonekana kuwa ni sehemu asilia ya utawa isiyotoshelezwa na amri za Mungu na inayotamani kuzikamilisha amri hizo kwa utaratibu mpya.

Mtazamo kinzani katika Agano Jipya mara nyingi ulihusu mapokeo ya Kiyahudi yaliyokuwa yakisaidia Agano la Kale. Kwa maelezo, Paulo anayakanusha mapokeo ya mababa, ambayo aliyatetea kwa nguvu kabla ya kuamini kwake (Gal. 1:14), lakini hajakataa Agano la Kale lenyewe. Daima anaunga mkono Sheria, lakina anakanusha matakwa ya mapokeo ya Kiyahudi ambayo yalikuwa yameongezwa kwayo.

Kipekee, mgogoro huu u wazi katika vitabu vya Injili ambavyo vinaarifu hoja za Yesu na waandishi na Mafarisayo. (Kwa kiasi kikubwa, Masadukayo walipinga mapokeo ya mdomo na zaidi sana masomo ya kimsingi ya Agano la Kale kama vile ufufuo wa wafu).

Watu wengi wana uelewa holela tu juu ya chuki kati ya Yesu na mamlaka za kidini za wakati wake. Wengine wanazona tu kama hali ya kawaida ya mwanadamu kutokubaliana katika masuala ya kitheolojia, wakati wengine wanaamini istilahi “Farisayo” kwa urahisi imetumika kumaanisha maadui wa Bwana, na wanashangazwa kugundua kwamba Mafarisayo wengi na Makuhani baadaye waliamini katika Yeye (Mdo. 6:7, 15:5; pia tazama kuamini kwa Paulo - alikuwa Farisayo, Mdo 23:6).

Inawezekana hakuna andiko katika Agano Jipya ambalo linaeleza kwa uwazi zaidi kudhihirisha kiini cha mgogoro wa Yesu na Mafarisayo kama maelezo katika Marko 7:1-13 (au Mat. 15:1-9). Kifungu kinatuweka huru kutoka chini ya utawala wa sheria ya mwanadamu na mapokeo, kwa kuwa hakuna mapokeo ya

mwanadamu, hakuna desturi za kienyeji ziwezazo kudai hadhi ya ki-Mungu. Ni neno la Mungu tu lililo la lazima juu ya wanadamu wote.

Kwa nguvu, maagano yote mawili yanakinzanisha mapokeo ya sheria za kitawa na Neno la Mungu lenyewe, kwa kuwa mapokeo yaliinuka na kuchukua hadhi ya kuwa kigezo na kulifanya Neno lisitende kazi (Mk. 7:13). Yesu ananukuu Isaya 29:13, **“Isaya alitabiri vema juu yenu ninyi wanafiki, kama ilivyoandikwa, ‘Watu hawa huniheshimu kwa midomo yao, bali mioyo yao i mbali nami: Na katika ubatili huniabudu, wakifundisha amri za wanadamu kama mafundisho sahihi’. Kwa kuweka kando amri ya Mungu, mnashikilia mapokeo ya wanadamu...”** (Mk. 7:6-8).

Kifungu cha Marko kinazidisha uzito wa madai kwamba Mafarisayo walithamini zaidi mapokeo yao wenyewe kuliko Biblia (Agano la Kale). Yesu anaanza, **“Kwa kuweka kando amri ya Mungu, mnashikilia mapokeo ya wanadamu...”** (Mk. 7:8). Mapokeo ya kidini ya mwanadamu yanakuwa muhimu. Neno la Mungu, ambalo mtu anapaswa kulihubiri, linapuuzwa.

Mtu aweza kufikiri kuwa suluhisho linalowezekana lingekuwa ni kufuata mapokeo ya Neno la Mungu. Hata hivyo, hili haliwezekani pia, kama maelezo ya mwisho ya Yesu yalivyokuwa yakionesha, **“Mwaikataa amri ya Mungu ili mweze kuyashika mapokeo yenu”** (Mk. 7:9). Ili kushika mapokeo halisi, mtu anapaswa kutangua amri halisi za Bwana. Amri za Mungu na maagizo ya kitawa ya mapokeo ya kidini haviwezi kukaa pamoja kwa amani, na wala havisaidizani kila kimoja, bali kila kimoja kinafanya kingine kutokuwa halali. Yeyote awafungaye watu kwenye kitu ambacho Mungu hakuamuru; kwa kudhamiria au bila kudhamiria, ametangua uamuzi wa Mungu.

Suluhisho jingine linalowezekana laweza kuwa kushika mapokeo yale tu yanayoliacha neno la Mungu bila kuguswa. Hili pia haliwezekani, vilevile kama maneno ya mwisho ya Yesu yalivyokuwa yakionesha, **“...mkilifanya neno la Mungu kutokuwa na athari kwa mapokeo yenu mliyopokezana. Na mengi sawa na hayo mfanyayo”** (Mk. 7:13). Kuwapo kabisa kwa mapokeo huonesha mashaka sio juu ya amri ya mtu tu, bali juu ya Neno la Mungu katika ujumla wake.

Ni vipi iwapo kila dreva ataongeza sheria zake na yale yasiyopaswa kwenye sheria za barabarani? Sheria za barabarani hazitaendelea kuwepo tena, kwa kuwa kila mmoja ataweza kujihalalisha yeye mwenyewe na kurasa zake alizooongeza. Kila mfumo wa kisheria upo kwa misingi ya mamlaka ya mtoa sheria wake. Yeye afanyaye sheria zenye kuwafunga binadamu wote, anajitangaza mwenyewe kuwa Mungu na anatupilia mbali mashaka juu ya dola ya kisheria ya Mungu: **“Yule ambaye humsema vibaya nduguye na kumhukumu nduguye, huisema vibaya sheria na kuihukumu sheria. Lakini ukiihukumu sheria, huwi mtendaji wa sheria bali hakimu. Kuna Mtoa-sheria mmoja tu, awezaye kuokoa na kuharibu (Mungu). Wewe ni nani kumhukumu mwingine?”** (Yakobo 4:11-12).

Kwa mfano, Bwana anawahukumu Mafarisayo na waandishi kwa kubadilisha jukumu lao la kuwasaidia wazazi wao kwa utoaji wa dhabihu maalum kwa ajili ya Hekalu, “Korbani” (Mk. 7:11-13). Hivyo basi ikiwa mtu alitamani kufanya jukumu lake, kama Mungu alivyoamuru, basi kuhani angeweza kudai fedha kwa ajili ya hekalu. Tatizo hili bado lipo kwa mtindo ule ule. Uwajibikaji kwa ajili ya familia mara kadhaa umeachwa tu, hivyo mtu aweza kutoa muda zaidi kwa ‘kumtumikia Mungu’ kwa sababu kuwa inaaminika kuwa ni muhimu zaidi. Watumishi wa Kikristo wa muda wote, zaidi ya yote, ndio wenye kuteseka na ugumu huu, kwa sababu wanajifanya kutoa vyote vilivyo vyao kwa ufalme wa Mungu (ambao pia umejumuisha familia). Hata hivyo, Mungu amefanya uangalizi wa familia kuwa amri yake yenye kipaumbele cha juu (Tazama 1 Tim. 5:8, **“Lakini mtu yeyote asiyewahudumia walio wake, na hususani, wale wa nyumbani mwake, ameikana Imani, tena ni mbaya kuliko mtu asiyeamini”**), lakini hajatuamuru kutoa zaidi kupita kiwango cha zaka kilivyo au daima kufanya jambo kwa gharama ya familia. Yeye asiyeiongoza nyumba yake vema, anakatazwa na Paulo kuwa kiongozi katika kanisa, bila kujali ni muda gani, mwingi kiasi gani, aweza kuuwekeza katika kanisa!

1 Wakorintho 7:34 inatofautisha kati ya wanawali* ambao, kama Paulo, wanaweza kutoa nguvu zao kwa kazi ya Bwana na wale wanawake walioolewa, ambao wanapaswa kutunza mambo ya dunia – “jinsi atakavyompendeza mumewe”. Kama mseja*, Paulo aliweza kusafiri na hata kuweka maisha yake kwenye hatari. Kama angekuwa mtu aliyeoa angeweza kuzuiliwa na majukumu mengine.

Nyakati za sasa, Mafarisayo wa sasa wanatetea sheria zilizoongezwa wakitumia Jina la Mungu kwa jitihada isiyokoma kuhubiri Neno lake. Simulizi fupi na ya kweli iliyosimuliwa na C.H. Spurgeon inatoa kielelezo cha hali ilivyo. Wakati wa kutoa salamu hekaluni, Mwamerika mmoja alihusisha suala la kwamba ameshaacha kuvutaji sigara. Spurgeon akajibu, kwamba mara kadhaa alikuwa akijiliwaza kwa sigara, na kwamba alikuwa na mengi kupita kiasi ya kufanya ili aweze kushika Amri Kumi, ni hadi alipogundua ile ya kumi na moja, “Usivute sigara”. Mimi mwenyewe nikiwa mshawishikaji wa kutotumia sigara, sikusudii kutojali madhara ya sigara kwa afya zetu, lakini ni lazima tutambue kwamba katika hili hatujishughulishi na sheria ya Mungu. C. Everett Koop, Katibu wa Ushirika wa Wapasuaji-bingwa wa Kiinjili (the Evangelical Surgeon General) (Katibu wa Afya) kwa Ronald Reagan, aliweka vipaumbele vibovu kwa kufanya kampeni dhidi ya uvutaji, lakini sio kubadili hali ya utoaji mimba⁶⁸ – na kwamba mbele ya kitabu chake mwenyewe kilicho bora dhidi ya utoaji mimba⁶⁹ ambacho, kwa sinema yenye kubeba jina hilo hilo, kilikuwa ni sababu ya

68 Hili linapingwa na David Chilton. *Power in the Blood: a Christian Response to AIDS*. Wolgemuth & Hyatt: Brentwood (TN), 1987. kk. 9-96

69 Francis Schaeffer, Charles Koop. *How Shall We Then Live?* 1981; German: Francis Schaeffer, Charles Koop. *Bitte, lass mich leben!*. Haenssler: Neuhausen, 1981

kuajiriwa kwake kwenye ofisi hiyo.⁷⁰ Sauti nyingine za Kikristo zilizoungana kwa ajili ya wito wa Uzuiaji kwa wenye Miaka Ishirini, ulihakikisha kuwa matumizi ya vinywaji vyote vyenye kileo yanatangazwa kuwa haramu, juu na zaidi ya Amri za Mungu, wakati kwa upande mwingine, mabadiliko makubwa ya kimaadili katika tamaduni za Kiamerika yalipuuzwa na mawakili wapinga vinywaji vyenye vileo.

Vuguvugu la Kiinjili linaonekana pia kukana mfumo sheria wa maadili ya Mungu pasipo kutamka, lakini kwa nguvu sana likitetea elimu-maadili ya binadamu. Klaus Bockmuhl ameona, “Mara nyingi somo la maadili hufanya jukumu lisilo muhimu katika utoaji wa kozi kwenye seminari za Kiinjili. Hili linashangaza, wakati mtu anapozingatia maadili makali na taratibu za tabia zinazopaswa za watu wengi wa Kiinjili”.⁷¹

Eduard Bohl, ambaye Theolojia yake Pangilivu iliyo muhimu ya karne hii ya mwisho imechapwa kwa kuchelewa, anasisitiza umuhimu wa Sheria ya Mungu, kwa ajili ya msingi wake Wakristo wanaweza kutambua sheria za uongo na mapokeo. “Hatuwezi kutupilia mbali Sheria kutoka kwenye uhusiano baina ya Mungu na mwamini; hatuwezi kutafuta taratibu mpya kwa ajili ya mienendo yetu au kufanya dhamiri zetu wenyewe kuwa kigezo cha sheria. Hatujakombolewa ili kuishi kwa kulingana na sheria maalumu za kimaadili au mafundisho ya ukamilifu, bali ili tutii Amri za Mungu (1 Kor. 7:19; Gal. 5:6; Rom. 8:4, 13:10). Ingawa ni kimaandiko kwamba mwumini ni lazima awekwe katika njia iliyo sawa ya utakaso kwa njia ya Roho Mtakatifu, Roho hutumia Neno la Mungu, kipekee Amri Kumi kama kanuni-ongozi na sheria kwa ajili ya maisha yetu”.⁷²

Ni rahisi sana kuishi kwa kulingana na Amri za Mungu kuliko kujaribu kushika makusanyo ya mapokeo ya kitawa, ambayo yanaeleza kile ambacho Mkristo mzuri anapaswa kufanya au hapaswi kufanya, anapasa kufikiri au asichopaswa kufikiri. Amri za Mungu hutukomboza sisi kutoka kwenye utawa huu wa hali ya juu lakini ambao ni ushika-sheria ulio danganyifu. Kwa hakika, ni lazima tupinge utii wa kiliberali wa mamlaka ya Mungu, lakini pia ni lazima tuone kwamba Biblia pia inafundisha kwamba Sheria vilevile inatupwa nje wakati watu waliojitoa sana wanapoongeza vipimo na taratibu zaidi za kitawa kwenye zile chache, yaani kimantiki amri zilizotolewa na Mungu.

Ili kuepuka kutoeleweka, ngoja nidokeze kuwa ulimwengu huu unahitaji sheria asilia ambazo haziwezi kuchukuliwa moja kwa moja kutoka katika neno la Mungu. Hata hivyo, ni Sheria ya Mungu tu iwezayo kuratibu mgawanyo wa

70 Tazama C. Everett Koop. “Unterwegs nach Ausschwitz” (1977). S. 31-51 and Ronald Reagan. “Recht zum Leben” Abtreibung und Gewissen” (1983). S. 17-30 in: Ronald Reagan. Recht zum Leben: Abtreibung und Gewissen. Haenssler: Neuhausen, 1994

71 Klaus Bockmuehl. *Christliche Lebensfuehrung: Eine Ethik der Zehn Gebote*. TVG. Brunnen: Giessen, 1993. uk. 12

72 Eduard Boehl. *Dogmatik: Darstellung der christlichen Glaubenslehre auf reformirt-kirchlicher Grundlage*. Scheffer: Amsterdam, 1887. S. 515 (toleo-rudufu 1995).

sheria hizo kwa mamlaka za wanadamu na kuonesha mipaka ya mamlaka hizo. Kwa mfano, Agano la Mungu huwapa wazazi haki ya kutunga sheria kwa ajili ya watoto wao, iwapo sheria hizo zitalingana na mtazamo wa Mungu kielimu na kimaadili. Sheria za mzazi ni zenye kufaa tu kwa watoto wake mwenyewe na mpaka wakati mtoto afikiapo umri wa utu uzima kisheria (katika Agano la Kale, umri wa miaka 12). Vilevile, Serikali yaweza kupitisha tu sheria zinazolingana na eneo la uwajibikaji iliyopewa na Mungu, na Kanisa laweza kuratibu baadhi ya mitazamo ya maisha ya kanisa la mtaa, kama vile liturujia*, kwa kuwa Mungu anataka utaratibu katika huduma ya ibada (1 Kor. 14:33). Mamlaka ya kupitisha sheria kwa ajili ya watu fulani na hali fulani: 1. ni lazima ichukuliwe toka katika Neno la Mungu 2. inaruhusiwa tu katika mipaka ya uwajibikaji iliyotolewa na Mungu kwa kundi la kutunga sheria 3. kamwe, ni lazima isipingane na Sheria ya Mungu na 4. haipaswi kamwe kutangazwa kuwa ni ya lazima juu ya watu wote kwa muda wote.

KUNA AMALI KAMILIFU? SOMO KUTOKA KWA CAMUS (1993)

Mara nyingi Mkristo amezoelea mabadiliko ya mazungumzo na marafiki zake juu ya imani yake. Wakati akielezea ni amali zipi ambazo kipekee zilikuwa na umuhimu wa kipekee katika maisha yake binafsi, na vilevile katika Kanisa na Jamii, mjadala ulijikita zaidi juu ya amali maalum na mambo maalum. Siku hizi, maswali hayo mara nyingi si yenye kuvutia kwa kuwa sasa hivi mjadala unajiibusha juu ya suala la haki za mtu binafsi kulazimisha amali zake mwenyewe juu ya wengine. Suala la utandavu* wa amali limekwishaibuka mbele ya amali za kipekee zilizokwishaajwa.

Ni rahisi kudai kuwa hakuna amali kamilifu. Suala ni kujua iwapo tamko hili laweza kulindwa. Mtu hahitaji muda mrefu kutafuta bila kutambua amali binafsi za mpinzani wake. Hakatai amali kwa ujumla, bali ana mfumo wake wa kimaadili.

Wanafalsafa wachache wamejaribu kufikiri kikamilifu wazo hilo kuwa hakuna amali kamilifu, na kwamba kila kitu ni chenye uhusiano na kingine. Mmoja kati ya watu muhimu kabisa ni Mwanafalsafa wa Kifaransa, Albert Camus (1913-1960), ambaye alikifinyanga kizazi kizima cha wanafunzi, ingawa wachache walitamani kwenda umbali aliokuwa amekwenda yeye.

Camus aliunda “Falsafa ya Mpumbavu”*, ambayo kwa ujumla ilipinga amali kamilifu. Alikuwa akitambua matokeo ya mfumo wa amali zenye mahusiano.

“Ikiwa mtu haamini chochote, ikiwa chochote kina maana, na ikiwa hatuwezi kuthibitisha amali, kila kitu chawezekana na hakuna kilicho muhimu. Hakuna Kwa ajili ya au Kinyume na, mwaaji si mwenye haki wala si asiye haki. Mtu aweza kuwasha matanuru kwa utayari ulio sawa na yule anayetoa msaada kwa kilema. Uovu na wema hutokea kwa bahati au ghafla.”⁷³

Kwa ujumla hakuna miongoni mwetu ambaye yuko tayari kukubali matokeo ya kupinga kabisa amali kamilifu – kwa hakika!

Lakini hitimisho la kimantiki la wazi la Camus si neno la mwisho juu ya somo hili. Inawezekana mwanadamu kuishi pasipo maadili? Hapana, hapana hata kwa Camus! Katika shajara* zake aliandika,

“Iwapo ningepaswa kuandika bubuso (dogma) la kimaadili, kitabu kingekuwa na ukubwa wa kurasa 100, lakini kurasa 99 kati ya hizo zingekuwa wazi. Katika ukurasa wa mwisho ningemandika, ‘Ninajua jukumu moja tu, jukumu la kupenda’.

---

73 Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Der Mensch in der Revolte*, (Reinbek: rororo, 1973), uk. 9

Na kwa hayo mengine yote, nasema Hapana”.⁷⁴ “Kikamilifu, nimechagua Uhuru. Kwa kuwa wakati haki inaposhindwa kutambuliwa, basi uhuru hulinda uwezo wa kupinga dhidi ya ukosefu wa haki, na hivyo kuiokoa jamii.”⁷⁵

Hoja za Camus zinapingana zenyewe. Kwa mujibu wa tamko la kwanza, ikiwa maana na amali ni vitu ambavyo havipo, basi tamko kuwa kila kitu ni sawa katika thamani haliwezi kufanywa, kwa kuwa linafanya tathmini, japo ni katika hali hasi. Mkanganyiko katika hoja ya pili ni wazi zaidi. ‘Jukumu la Kupenda’ ni kanuni ya kimsingi, kamilifu na ya kimaadili. Tamko katika sentensi iliyotangulia halilifanya kutokuwa bubuso la kimaadili, bali linaikinga mbali na mjadala na uchunguzi wa kina. Msisitizo wa Camus juu ya kuhubiri mfumo usio na maadili hutengeneza mfumo wake kuwa kamilifu na usiopaswa kuulizwa, na ‘jukumu’ lake kuwa asili ya mawazo yote.

Mbali na hayo, wazo kuwa wajibu wa kupenda ni desturi ya hali ya juu kabisa, ni kanuni ya msingi ya Maadili ya Kikristo. Camus, aliyeamini juu ya uwepo wa Mungu, hawazidi wapinzani wake Wakristo, kwa chochote anachoweza kumaanisha kuhusu ‘upendo’.

Hatimaye nukuu ya tatu inadhihirisha kuwa kundi la Camus lilikuwa na mfumo wa kimaadili, ambao hata hivyo Nadharia yake ya Upumbavu inabaki kuwa ya kutojadiliwa. Ikiwa kila kitu kingekuwa chenye kulinganishwa, basi Camus asingeweza kutoa hukumu aliyofanya hapo juu, tena hata hukumu kwamba kila kitu ni chenye kulinganishwa, kwa kuwa tamko hili lingekuwa lenye kulinganishwa pia. Hivyo Camus anaongea juu ya ‘ukosa-haki’, ‘jukumu la kupenda’ na ‘uhuru’ – kanuni dhahiri za kimaadili. Mfano wa Camus unadhihirisha kwamba mtu anayedai kutenda bila maadili anaweza kabisa kufundisha mfumo kamili wa kimaadili. Pia inadhihirisha kwamba kila mwanadamu ana mfumo wa kimaadili, hata kama anaamini kwamba amekwishautangua. Mienendo na maadili ni vigezo muhimu vya uwepo wa mwanadamu. Ama siwyo kufikiri kwetu kungehaminiwa kuwa hakupo kwa kuwa kunajumuisha mjadala wa ndani, yanayojaliwa na maamuzi. Mwisho, Camus ni mfano kwa ukweli kwamba Upumbavu wa kimaadili waweza kuwa msingi wa kufikiri, lakini sio wa kuufikiri au kuuishi.

Michezo ya kuigiza ya ‘Jukwaa la Upumbavu’⁷⁶ ambayo inatumia falsafa ya Camus, huonesha jinsi ambavyo kuishi kwa mwanadamu kusivyo na maana. Hata hivyo, maisha yasiyo na maana, kwa mujibu wa waandishi wa tamthiliya hayahitaji kuwa yasiyo na thamani wala yasiyo na furaha. Katika tamthiliya yake *The Myth of Sisyphos* (Kisakale cha Sisofo), Camus anamwelezea Sisofo kama

74 Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Tagebuecher 1935 – 1951 (diaries)*, (Reinbek: rororo, 1980), uk. 36

75 Rud. uk. 119

76 Tazama makala yangu kuhusu Samuel Beckettes “Waiting on Godot”: “Zum Weltbild des absurden Theaters”, *Factum* 2/1986:8-10

wa kufikirika, ambaye, kama adhabu, ni lazima asukume jiwe kuelekea juu ya mlima, kwa kuwa linaviringika kurudi nyuma bondeni kabla ya kufikia lengo.

“Namwacha Sisofo akiwa chini ya mlima! Mzigo wake utaendelea kuwepo tena na tena. Anatafundisha utii mkubwa ambao unakataa miungu, na anaendelea kuviringisha jiwe kuelekea kileleni. Pia anaamini kwamba yote ni safi. Ulimwengu huu, usiojua mabwana wowote, unaonekana kutokuwa usiozaa wala kutokuwa usio na thamani kwake. Kila kipande cha jiwe, kila kipande cha mlima huu wa milele, kwake yeye mwenyewe ni dunia nzima. Vita dhidi ya kilele cha mlima yaweza kuujaza moyo wa mwanadamu. Ni lazima tumchukulie Sisofo kama mtu mwenye furaha”.⁷⁷

Hivyo ni kusema, katika mtazamo wa Camus, Sisofo anaishi kwa chuki yake dhidi ya miungu. Asiyeamini juu ya Mungu anapata maana ya maisha katika vita dhidi ya dini. Hata hivyo, hiyo ni dini ambayo yenyewe huyapa maisha maana.

Hili huakisi hali yetu ya sasa. Ukataaji wa maadili ya Kikristo huibusha nafasi ya mipango mipya ya kimaadili, ambayo hushamiri juu ya amali mpya ya maadili au kurithi amali za Kikristo zilizopotoshwa, lakini kwa nguvu zinadai kutochukua amali kamilifu kabisa. Kama hesabu iwezavyo kuwapo kwa kufikiria tu ukweli usiothibitishwa, wa mlinganyo usiothibitishwa, “ $1+1=2$ ” (ambao wanamahesabu wanauita ‘axiom’-tamko linalokubalika bila kuthibitishwa), ndivyo mtu awezavyo kufikiri kwa kutumia udhanifu. Mawazo yote yanahitaji maamuzi ya kimaadili. Hivyo, kila mmoja ni Mwasisi juu ya vitu fulani, ama sivyo angekuwa amehoji mawazo yake mwenyewe. Twaweza tu kuwa wavumilivu juu ya mambo ambayo hayatii mashaka mambo yetu ya kimsingi yenye kuheshimiwa. Kila mwanadamu, hata Mkristo, hufikiria amali isiyotiliwa shaka, lakini ni mwenye uvumilivu mkubwa au mdogo juu ya mambo mengine. Tunatofautiana tu kwenye amali kamilifu, sio kwenye ushikaji wetu wa mambo hayo. Wakristo ambao wanashawishika kwa imani wanakataa kukubalina na baadhi ya mambo tu, lakini kwa ukamilifu wanabadilika na ni wavumilivu kwa mambo ya wengine – wakichukulia kwamba wanaamini Biblia. Moja ya mafundisho ya kimsingi ya udogma ya Maandiko ni kwamba Mungu aliumba ulimwengu wenye aina mbalimbali na kwamba hataki mfanano wa aina moja. Utaratibu wa ubunifu wa Mungu huruhusu uhuru mwingi kubadili maisha kwa uhuru na kukuza mawazo mapya.

Baada ya muhadhara kwenye Chuo Kikuu cha Bremen, mwanatheolojia wa kiliberali na aliye Mbudha alisisitiza kuwa nilikosea kwa kuanza kwa dhanio kamilifu. Waliamini kwamba ninapaswa kuheshimu mafundisho ya dini zote kama vitu vilivyo kweli katika mitazamo yao, kwa kuwa zote zina malengo sawa.

77 Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Der Mythos con Sisyphos: Ein Versuch ueber das Absurde.* (Reinbek: 1959¹), uk. 101

“Sawa kabisa”, nilihoji, “kama zote zina malengo sawa, Mema yaliyo sawa, basi kuna kigezo cha kutathmini aideolojia zote – lengo lao moja, ambalo ni dhanio kamilifu kwa wale wanaochukulia dini zote kuwa sawa”. Yawezekana mwanadamu akaishi kabisa pasipokuwa na kigezo hicho kwa kuwapima wengine? Twaweza kukubali Ujamaa wa Kitaifa au Ustalini kwa sababu tu ni aideolojia?

Hoja yangu inaendelea. Ikiwa wapinzani wangu kwa kweli wanadhani tunapaswa kuzikubali falsafa zote, na kwamba kimsingi imani zote ziko sawa, ni lazima wakubali tamko langu kuwa Mungu, mwumbaji, na mafunuo yake ni hoja kamili zilizowekwa katika mawazo yetu. Hapana, hakika ni hapana, kwa kuwa wasingeweza kutokubaliana nami tena. Kwa nini? Kwa sababu wazo lao la uvumilivu ni ukamilifu wao. Wanaamini, kila mmoja yuko sawa, ikiwa hapingani na wazo lao la uvumilivu.

Mtu hawezi kuishi pasipo kigezo kamilifu kwa ajili ya mawazo na matendo yake. Mkristo hawezi kutofautishwa na wenzake kwa ukweli kwamba ana kituo kamilifu cha kuanzia, kwa kuwa kila mmoja afanya hivyo. Tofauti ni ukweli kwamba yuko macho juu ya mfumo wake kamilifu na anakubali. Kituo chake cha kuanzia ni Mwumba na Ufunuo wake. Kwa kuwa wapinzani wake hawawezi kukubali vituo vyao vya kuanzia, mjadala unakuwa wenye kuchosha sana.

DINI NI NINI? (1993)

Katika Hotuba Mlimani Yesu anasema, “Hakuna mtu awezaye kutumikia mabwana wawili; kwa maana atamchukia huyu, na kumpenda huyu; ama atashikamana na huyu, na kumdharau huyu. Hamwezi kumtumikia Mungu na mali” (Mat. 6:24). Tafakuri makini inaonesha wazi kuwa Yesu anapinga zaidi watu wanaoishi tu kwa ajili ya mali; anailinganisha na dini iliyo kinyume na imani ya Kibiblia.

Kama angeona mali kuwa mungu pekee wa yule asiye Mkristo, anasema kwamba twaweza kumwabudu Mungu mmoja tu, Mungu wa Biblia au uungu ‘mali’. Hata hivyo mali huwakilisha, sio uungu tu, bali pia fedha, utajiri na mtaji. Katika masimulizi ya Luka, Yesu ameoanisha mali na fedha itumiwayo katika biashara (Luka 16:9-10) kuonesha kuwa 'Dini ya Mali' yaweza kuchukua nafasi ya imani katika Mungu wa Biblia. Hilo lawezekanaje? Imani kwa fedha haina miungu, haina makuhani na haina mahekalu - hatuwezi kuona hayo japo kwa uchache. Hata hivyo, ni dini isiyo na mungu, ('A-theistic' religion) dini ya ukana uungu, dini 'a'-pasipo 'theos'-mungu. Je, Bwana analinganisha vitu visivyolinganishwa? Je, 'Mungu' si suala la kidini na 'Mali' suala la kiuchumi?

Jibu linaonesha matokeo muhimu kwa kuwa linahusika na swali la ziada, “Dini ni Nini?” Katika Biblia, dini sio wazo la kinadharia. Kwamba ni vuguvugu*, aideolojia au mtindo wa maisha unaojichukulia wenyewe kuwa ni dini au sio dini; si kitu muhimu, swali ni, amali zipi zilizo kamilifu (sio tu za kikanuni) zinazoongoza maisha yetu hasa.

Jambo hili ni sawa pia katika imani ya Mungu wa Maandiko. Swali sio kwamba mtu 'anaamini' kwamba Mungu yupo. Katika Maagano yote, wazo la 'kuamini' huonesha 'kutumaini', 'kuwa na imani katika', 'kuchukulia kuwa ni enye kutegemewa'. Ikiwa tunaamini katika Mungu, tunamchukulia Yesu kuwa mwenye kutegemewa kikamilifu, tunachukua kwa umakini yote aliyoyasema na kumfanya kama Mwumba na Mwokozi, na kuimarisha maisha yetu kwa kulingana na uwezo wake na amri zake.

Vilevile dini ni kitu chochote kinachoshindana na imani ya Maandiko. Ninategemea kitu gani kwa ukamilifu? Kipi kinachoyapa maisha yangu umuhimu na maana? Kipi kinachotawala moyo wangu? Kipi ni mamlaka kamili kwangu? Kipi ni kipimo changu? Kipi ninachopenda zaidi? Kipi ni msingi wa matakwa yangu?

Kwa mwanga wa maswali haya, inakuwa wazi kuwa mali yaweza kushindana na Mungu. Sio fedha yenyewe wala matumizi yake yanayotofautisha umungu mali, bali “kupenda fedha” (2 Tim. 6:10). Fedha au tunavyomiliki kwa ujumla –

huongoza maisha yetu. Njia kuelekea kwenye utajiri hutuelekeza kwenye dini hii. Utajiri huongeza kila kitu – maadili, mahusiano yetu na watu wengine, maisha ya kila siku. Matumaini ya kila mmoja, pia maana ya maisha yake hujikita katika fedha. Haijali kwa kweli ni kiasi gani mtu anamiliki – maskini kwa kawaida ni washiriki wa ajabu wa imani hii.

Sasa tumeshaona kwamba katika Biblia imani haihitaji kuwa na miungu, makuhani, mahekalu au huduma, na hata kujiita yenyewe dini, ili iwe hivyo. Umungu mali ni dini ya kizushi isiyoonekana kwa urahisi ambayo yaonekana kama mtindo wa maisha wa kawaida, mwelekeo kwa mambo ya kiuchumi, na jambo binafsi. Ukweli ni kwamba ni dini iliyojificha, kama ambavyo wakati mmoja Carl Bry alivyosema, ni dini ambayo inafundisha kwamba Kiumbe kisicho hai, kanuni au aideolojia isiyoamini Mungu yaweza kuchukua nafasi ya Mungu wa Biblia katika mioyo yetu.⁷⁸

Katika Biblia, kifungu kinachoeleza kwa kina jambo hili ni sura ya kwanza ya Warumi. Paulo anaeleza kwa nini kuna hukumu ambayo sisi sote twapaswa kuokolewa kwayo na kwa nini wote, pasipo udhuru, tunawajibika. Anaanza, “Kwa maana ghadhabu ya Mungu imedhihirishwa kutoka mbinguni juu ya uasi wote na uovu wa wanadamu waipingao kweli kwa uongo” (Rum. 1:18). Hasira ya Mungu inaelekezwa kwa 1. mtu kukosa uhusiano na Yeye, Imani isiyo na Mungu (Atheism/ukosa-Mungu) na 2. mtu kukosa uhusiano na mwenzake, ukosa – haki. Mitazamo hii miwili ya dhambi inashabihiana na Amri Kumi, ambazo kwanza zinashughulika na uhusiano wa mtu na Mungu na kisha uhusiano wake na binadamu mwenzake. Binadamu aliye tayari chini ya ghadhabu ya Mungu, sio katika Hukumu ya Mwisho, anapinga kweli kwa uovu. Ni ukweli upi Paulo aumaanishao? “...kwa kuwa mambo ya Mungu yanayojulikana yamekuwa dhahiri ndani yao, kwa maana Mungu aliwadhihirishia” (Rum. 1:19). Ukweli hutegemea ukweli kuwa jambo fulani kuhusu Mungu laweza kujulikana.

Lakini hilo lapaswa kueleweka vipi? Ina maana gani kwamba kila mmoja aweza kutambua juu ya Mungu? Biblia hufundisha kwamba Mungu haonekani, sivyo? Paulo alilijua hili, na anaendelea, “Kwa sababu mambo yake yasiyoonekana tangu kuumbwa ulimwengu yanaonekana, na kufahamika kwa kazi zake, yaani, uweza wake wa milele na Uungu wake” (Rum 1:20). Paulo hamaanishi kwamba Mungu anaonekana katika umbo dhahiri, lakini bado kuna kitu tuwezacho kujua juu yake. Tangu uumbaji, Mwanadamu aweza kuona na kujua (Neno la Kigriki huzungumzia juu ya ‘kufikiri’) kwamba nafsi ya Mungu yenye nguvu zote zisizo kifani ni lazima iko nyuma ya Uumbaji. Kama usemi huu ulivyo: “Hakuna kiwacho kutoka pasipo kitu”. Ulimwengu huu wa ajabu, ulio chini ya Wakati na Nafasi kama ulivyo, ni lazima uwe na mwanzo. Fizikia hudhihirisha kwamba

78 Carl Christian Bry. *Verkappte Religionen: Kritik des Kollektiven Wahns*. Ehrenwirth: Muenchen, 1979 (toleo-rudufu 1924)

taarifa huanza na Msemaji, mtu. Nafsi iliyo nyuma ya kiwango kikubwa cha taarifa katika ulimwengu huu haiwezi kuwa chini ya Wakati, bali ni lazima iwe juu yake, ni lazima iwe ya milele. Nguvu ya nafsi hii ni lazima iwe zaidi ya ile ya uumbaji wote.

Lakini hilo linahusianaje na ghadhabu ya Mungu? Paulo anaendelea, “Kwa sababu mambo yake yasiyoonekana tangu kuumbwa ulimwengu yanaonekana, na kufahamika kwa kazi zake, yaani, uweza wake wa milele na Uungu wake; hata wasiwe na udhuru; kwa sababu, walipomjua Mungu hawakumtukuza kama ndiye Mungu wala kumshukuru; bali walipotea katika uzushi wao, na mioyo yao yenye ujinga ikatiwa giza. Wakijinena kuwa wenye hekima walipumbazika; wakaubadili utukufu wa Mungu asiye na uharibifu kwa mfano wa sura ya binadamu aliye na uharibifu, na ya ndege, na ya wanyama, na ya vitambaavyo” (Rum 1:20-23). Paulo yuko wazi, sio kuhusika tu na swali la uwepo wa Mungu, bali pia swali juu ya yule tunayemheshimu, nani tunayemtumikia, yupi anayeongoza fikra zetu. Mwanadamu, kukataa kumshukuru Mungu kwa kile anachopata, hakatai wazo la kinadharia tu, bali Mwumba wa kweli na aishiye. Ili kuepa kumshukuru Mungu, Mwanadamu ni lazima avumbue dini mbadala.

Katika maoni ya Paulo, hakuna mahali binadamu afikiriapo kijinga kabisa kama wakati ajaribupo kuuunda dini ili asiweze kumshukuru Mungu. Mwanadamu hupendelea kuabudu sanamu mfu za wanyama, hivyo kuzama tena zaidi katika ngazi za Uumbaji. Paulo anadokeza kuwa uabudu sanamu kwa kawaida humfanya mwanadamu kuwa sio chini ya mnyama tu bali pia sanamu yake. Mwanadamu huabudu vitu ambavyo yeye mwenyewe aweza kuviharibu na kusema kweli viko chini yake. Anaabudu vitu vingine badala ya Mungu, lakini ni lazima awe na kitu cha kuabudu.

Katika hali halisi yawezekana mtu akamtambua Mwumba wa milele katika Uumbaji wake? Ndio na Hapana. Ndiyo, kwa sababu Mungu amhukumu kwa kushindwa kufanya hivyo. Hapana, kwa kuwa Paulo anathibitisha pia kwamba uzao wa wanadamu wote hukataa kumpa Mungu heshima inayostahili. Ukweli kwamba watu wote waweza kumwelewa Mwumba unathibitishwa kwa ukweli kuwa kila mwanadamu ana mbadala wa Mungu. Hakuna watu wasio na dini, ambayo kwa mujibu wa Biblia, ni matokeo ya umuhimu wa kushikilia kitu.

Katika Warumi 1:25, Paulo anafupisha, “...waliibadili kweli ya Mungu kuwa uongo, wakakisujudia kiumbe na kukiabudu badala ya Mwumba anayehimidiwa milele. Amina”. Paulo anazungumza juu ya wengine wasiomheshimu Mungu, jambo awezalo yeye kufanya (yaani kumheshimu Mungu), hata hivyo, ni kwa sababu amepokea msamaha wa dhambi kupitia kwake Yesu Kristo, na anaongeza kumtukuza Mungu kwenye hoja yake. Suala juu ya Mungu kamwe si mada ya kinadharia tu ambayo mtu aweza kuifikiri kihalisi tu, bali daima ni jambo lenye kutuathiri kibinafsi sisi wenyewe. Si jambo la kushangaza kwamba suala la shukrani na heshima ni la kimaamuzi.

Mwanadamu ‘hubadili’ Mwumba kwa kiumbe. Mtu aweza kusema kwamba, tuna‘badili matumizi yao sahihi’ au ‘tunawageza kichwa chini miguu juu’. Agano la Kale hutumia msembo kuelezea Israeli walio‘badili utukufu wao kuwa mfano wa ng’ombe mla majani’ (Zab. 106:20, linganisha na Yer. 2:11). Mwanadamu hubadili ibada kwa Mwumba kuwa ibada kwa kiumbe, akifanya dini yake mwenyewe kwa kuelekeza sifa za uungu kama vile ‘umilele’, ‘uweza’ au ‘uumbaji’ kwa baadhi ya viumbe wengine. Haijalishi kwamba anajiinua mwenyewe kama ‘kipimo cha vitu vyote’, anaheshimu binadamu mwingine kama Mungu, kwamba anaabudu taswira ya mtu mfu, kama vile Mariamu, kwamba anaabudu mnyama au sanamu yake, kwamba anaweka mbadala wa Uumbaji kwa jina jingine (‘Maada’, ‘Asili’ au ‘Uwepo’) au kwamba anavumbua dini kama ile ya Mali. Chochote achaguacho, atakuwa amefanya mbadala wa sehemu ya Uumbaji kwa Mungu.

Kwa mujibu wa Paulo, suala la nani au kipi kinaabudiwa pia ni la kimaamuzi, kwa ajili ya maadili. Elimu-maadili hufundisha lipi Jema na Ovu, lililo Sawa na lililo na Makosa, lenye kukubalika na lisilokubalika, litakiwalo na lipaswalo kuepukwa. Yeyote aumbaye dini mpya ni lazima pia aumbe maadili mapya (Rum. 1:24-27). Paulo anatumia neno lile lile ‘kubadili’ au ‘kupotosha’ kuelezea mbadala wa mfumo usio rasmi wa kimaadili wa dini kwa ule wa utaratibu wa Mungu wa Uumbaji. Ushoga ni mfano mzuri (Rum. 1:26-27), ingawa dhambi zote zaweza kuelezwa kwa njia ile ile (Rum. 1:29-31). Maadili yaliyopotoshwa yawezekana kwa sababu Mungu huwaacha wanadamu kuelekea kwenye uchafu (Rum. 1:24, 26). Hukumu mbaya kabisa kwa mwanadamu ni “kuachwa pekee” (Rum. 1:24, 26) kwa sababu yeye hana uwezo wa kuwa na kiasi. Hujiharibu yeye mwenyewe na wengine pia. Ni Mkristo pekee, aliyepokea msamaha wa dhambi na mwenye msaada wa Roho Mtakatifu, awezaye kuwa na kiasi ambacho Agano Jipya hukihesabu kama alama ya mwamini (2 Pet. 1:6; Gal. 5:23). Hivyo, dhambi ya mwanadamu sio kisababishi cha hukumu, bali ni hukumu yenyewe. Binadamu ni adui mkubwa wa yeye mwenyewe.

Dini mpya humaanisha mfumo mpya wa kimaadili. Hakuna atendaye kwa bahati tu, bali kwa mujibu wa mfumo wake wa amali, kwamba anaheshimu uungu au la. Sheria za nchi zinaongozwa na amali kama tufanyavyo ununuzi dukani – au jinsi gani tunavyoamua kipi kinunuliwe? Matangazo hutushawishi kwa kutuahidi furaha, mafanikio na kutambuliwa; vuguvugu la kisiasa hujaribu kuathiri maamuzi yetu pia. Hakuna mtu awezaye kupuuza mtazamo wake juu ya ubinadamu, mwelekeo wake kwa utajiri na mwelekeo wake kwa jamii (mf. njaa duniani) wakati anunuapo. Twaweza tu kushindwa kuvijali vitu hivi kwa kufanya utu wetu kuwa kipimo chetu. Paulo anazungumza juu ya hao ambao, “...Mungu wao ni tumbo...” (Flp. 3:19). Vivyo hivyo ni kweli pia kwa sayansi na falsafa. Wanafalsafa wengi hupinga maadili kwa ujumla, lakini kipekee kabisa mfumo wa Kikristo; ili tu waunde sheria zao wenyewe juu ya kipi mtu afanye au asifanye. Na ni jinsi gani matokeo mabaya kabisa ya nadharia za

kisayansi yamempata mwanadamu! Kwa mfano, fikiri juu ya maoni yasiyo ya kibiblia kuwa watu weupe (wazungu) tu, au kwamba wanaume tu ndio binadamu. Au fikiri nadharia ya mabadiliko ambayo inahusika, sio wazi wazi, kwa mamiloni ya wahanga* wa Ujamaa wa Kitaifa au Ukomunisti, ambavyo vyote viliota juu ya maendeleo makuu ya mwanadamu.

Paulo anachukua hatua nyingine. Mpaka kufikia hatua hii, ameshadai kuwa kila mtu aweza kumtambua Mwumbaji wa milele nyuma ya Uumbaji, hivyo basi hakuna mtu aliye na udhuru kwa kumkataa Mungu. Hili analiamini kuwa ndio asili ya dini na ya mifumo yao ya kimaadili. Sasa anaendelea, "...ambao wakijua sana hukumu ya haki ya Mungu, ya kwamba wayatendao hayo wamestahili mauti, wanatenda hayo, wala si hivyo tu, bali wanakubaliana nao wayatendao" (Rum. 1:32). Sasa inakuwa wazi kwa nini Mwanadamu anahitaji kuokolewa. Kwa upande mmoja, kule kuachwa abaki mwenyewe, kamwe hawezi kuwa na uwezo wa kujiongoza au kujilinda yeye mwenyewe kutoka kwenye uharibifu. Kwa upande mwingine, yuko chini ya adhabu ya kifo.

Ni sababu zipi azitoazo Paulo kwa tamko lake kuwa, Mwanadamu hata kama atafanya mfumo wa kimaadili wa dini mbadala, bado anajua matarajio ya Mungu ya haki? Sura ya pili ya Warumi imewekwa wakfu kwa swali hili. Tutaelekeza nafsi zetu kwenye hoja moja.

Paulo anasema, "Kwa hiyo, wewe mtu uwaye yote uhukumuye, huna udhuru, kwa maana katika hayo umhukumuyo mwingine wajihukumu mwenyewe kuwa na hatia; kwa maana wewe uhukumuye unafanya yaleyale" (Rum. 2:1). Mwanadamu anajua kuwa kila mmoja atatoa majibu kwa ajili ya matendo yake. Hakuna hata mmoja, hata asiyeamini Mungu aweza kuishi bila kuwalaumu wengine. Tu viumbe wa kimaadili na tunathibitisha hili kila siku katika maoni yetu yasiyo mema juu ya majirani zetu, kama ilivyo katika sheria za nchi yetu na mahakama. Hata dikteta mwovu kabisa ana mfumo wa kisheria, bila kutaja sheria katili zisizoandikwa za makundi yasiyotaka sheria ambayo yanataka kufuta mamlaka yote ya kiserikali kwa pamoja. Nani asiyejua kile ambacho wanasiasa wanaweza au wasiweze kufanya? Nani asiyeendelea kujisikia kutendewa isivyo haki? Paulo analiona hili kama uthibitisho kuwa Mwanadamu anajua kuwa yeye si mnyama, bali anawajibika kwa mamlaka kuu. Lakini ni nani aliye mamlaka hii kuu? Baadaye Paulo anataja dhamiri, "... dhamiri yao ikiwashuhudia, na mawazo yao, yenyewe kwa yenyewe, yakiwashtaki au kuwatetea" (Rum. 2:15). Neno 'con' katika 'conscience' (dhamiri) humanisha 'with' – yaani 'enye' au 'na'. Dhamiri ni mamlaka katika kituo cha maamuzi (moyo), ambayo hunakili mawazo na matendo yetu na kuyajaribu kwa kulingana na vigezo fulani. Kwa mujibu wa Paulo, vigezo hivi vyaweza kubadilika, lakini utendaji kazi wa dhamiri hubaki bila kutengwa na mawazo yetu. Kwa mujibu wa Paulo, jinsi mtu awazavyo ni uthibitisho kuwa Mwanadamu ni kiumbe mwenye maadili ambaye daima hujijibu, kwa kuwa kile kitu tukiitacho 'mawazo'

kihalisia ni mjadala wa kina: mawazo yetu “hushitakiana” yenyewe kwa yenyewe au “huteteana” yenyewe kama aandikavyo Paulo. Tunajadili maadili hata yale yenye maelezo yetu wenyewe machache. Tununuapo, daima kwa makusudi tunapanga kipi tununue na kwa nini tusinunue. Wakati tusomapo, tunatathmini juu ya kifungu. Wakati tupangapo, tunapima uzito wa hoja za utetezi zifaazo au zisizofaa mipango yetu. Twaweza tu kujadili sisi kwa sisi kwa sababu tunajadiliana na nafsi zetu. Tunazishutumu nafsi zetu au kujitetea nafsi zetu. Kwa Paulo huu ni uthibitisho kuwa kila mtu anajua kwamba anawajibika kwa mawazo na matendo yake. Lakini kwa nani? Jibu pekee laweza kuwa kwa mamlaka kuu. Paulo amekwishaonesha mamlaka hii katika sura ya kwanza kuwa ni Mwumbaji.

SEHEMU II

MAADILI YA KIBIBLIA - MADA MAALUMU

JUU YA KUAPA KATIKA NYAKATI ZA AGANO JIPYA (1993/2000)

Yaliyomo

1. Hotuba Mlimani (Mt. 5:33-37) na Yakobo 5:12
2. Mungu Huapa
3. Yesu na Paulo Waliapa
4. Kanuni na Matendo ya Kuapa
5. Maana ya 'Kiapo'.
6. Amina
7. Baraka

1. Hotuba Mlimani (Mat. 5:33-37) na Yakobo 5:12

Wanatheolojia wengi wanakubaliana juu ya matarajio Yesu akusudiayo katika mifano dhahiri iliyo katika Hotuba Mlimani, lakini sio juu ya mtazamo wake kwa sheria ya Agano la Kale. Je, amri zake zinathibitisha au kubadili sheria ya Agano la Kale? Kwa mfano, wote hukubali kuwa analaani uasherati wa moyoni, lakini je, Agano la Kale linafanya hivyo pia?

Kwa kutoa kigezo cha mtazamo wa Yesu kwa sheria ya Agano la Kale, jambo la kutoa viapo huthibitisha jinsi maagizo yake yanavyopaswa kueleweka na kutimizwa hivi leo. Je, alithibitisha au kubadili amri zake? *Katika kuziboresha kanuni za Sheria juu ya jambo hili, angekuwa ametangua kwa karibu kabisa matumizi bainifu ya viapo katika Agano la Kale.*

Kama tutafikiri kwamba Yesu anapinga Sheria ya Agano la Kale pamoja na matumizi ya viapo vya Mafarisayo na waandishi, basi tutagundua kuwa sio

viapo vyenyewe vyenye tatizo, bali viapo vile ambavyo vimezuiliwa katika Agano la Kale.

⁷⁹. *Agano la Kale liliruhusu viapo, na kimsingi viapo vilivyofanywa kwa jina la Mungu tu.* Musa alikuwa ameamuru, **“Utamcha Bwana Mungu wako...na utafanya kiapo kwa jina lake”** (Kumb. 6:13, 10:20). Wakati ule ule, hii ilikuwa ni amri ya kufanya viapo. Tena hili li wazi zaidi katika Zab. 76:11, **“Fanyeni nadhiri kwa Bwana, Mungu wenu, mkazitimize”** au katika Zab. 63:11 **“Kila aapaye kwa Yeye atatukuzwa”**. Je, jambo hili halina uhalali kwa waamini wa Agano jipya?

‘Nadhiri’⁸⁰ ni kiapo cha kimakusudi (Kumb. 23:23) ambacho hakikulazimishwa, ingawa Mungu alikipendelea. Hata hivyo, mara kilipofanywa, kiapo kilikuwa ni lazima kitunzwe (Kumb. 23:23-24; Mhu. 5:4-5). Vilevile kulikuwa na viapo vya lazima, mfano katika mahakama, kuingia katika kazi fulani au katika ndoa. Kuweka nadhiri (‘kujifunga mwenyewe’) ilikuwa ni aina ya ‘kiapo’ au ‘ufanyaji nadhiri’ (maelezo yaliyo sawa) kwa kuwa Zab. 132:2 na Hes. 30:3,4 vinatumia neno lenye kufanana kwa ‘kuapa’ na kwa kufanya nadhiri (tazama Mwa. 28:20-22; Hes. 21:2; Fal. 11:30 kk; 1 Sam. 1:11, 14:24; Yona 1:16, 2:9, 2:20; Mdo. 18:18; 21:23; 23:12 kk).

Hata hivyo, katika nyakati za Yesu, watu waliapa kwa kila kitu kilichofikirika na walipitisha uhalali na undani wa kiapo kwa kuapa juu ya kitu hicho. Jurgen Kuberski anajumuisha makosa katika matendo ya Kiyahudi ya Kifarisayo kama ifuatavyo:

1. Mafarisayo walitofautisha kati ya viapo vilivyopaswa kutunzwa na vile ambavyo havikupaswa, tofauti ambayo haimo katika Agano la Kale. 2. Waliapa kutumia jina la Mungu, ingawa Agano la Kale lilihitaji matumizi hayo. 3. Walijitengenezea mibadala ambayo, kwa mujibu wa Yesu, haikufanya tofauti yoyote; kiapo ni lazima kitunzwe hata kama jina la Mungu limetajwa waziwazi au la.⁸¹

⁷⁹ Theodor Zahn. *Das Evangelium des Matthaeus* (Leipzig, Germany: A. Deicher, 1922, repr. Wuppertal, Germany: R. Brockhaus, 1984), pp. 243-249. Kwa ajili ya hoja bora kuhusu viapo katika Biblia tazama: Walter C. Kaiser. *Towards Old Testament Ethics* (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1983), p. 65; John Bunyan Shearer. *Sermon on the Mount* (Richmond, Va.: 1906), kk. 70-74.

⁸⁰ Tazama sheria juu ya viapo katika Hesabu 30:1-16; Gordon J. Wenham. *Numbers*. Tyndale Old Testament Commentaries (Leicester, England: IVP, 1981), kk. 205 – 209

⁸¹ Juergen Kuberski. *Darf ein Christ schwören? Bibel und Gemeinde* 91 no. 2 (1991), uk. 148. Tazama pia: Klaus Bockmuehl. *Christliche Lebensfuehrung: Eine Ethik der Zehn Gebote* (Giessen, Germany: TVG. Brunnen, 1993), uk. 87. Bockmuehl anaandika, “... Anzungumzia ujanja wa kilaghai na kanuni dhaifu katika matumizi mabaya ya viapo yaliyofanywa na Wayahudi ambao (kama vile watoto wawekavyo vidole vya nyuma ya migongo yao wakati watoapo ahadi), walijitengenezea kila aina ya mamlaka”. Bockmuehl anashindwa kuonesha matokeo ya kimantiki ya mtazamo huu lakini anasisitiza kwamba Yesu anazuia aia zote za viapo. Ikiwa tatizo ni ni ujanja wa kilaghai, kwa nini viapo vyote hivi vizuiwe, na wala sio viapo vya uongo tu? Kinyume chake, Bockmuehl anatumia uzuiaji wa Yesu wa viapo binafsi, akirejea kwa wakati ujao, si viapo vya mbele ya umma vihuvavyo mambo yaliyopita. Hata hivyo sipati tofauti ya kimaandiko kati ya mitazamo hii miwili.

Katika hali hii, Mat. 5:34-35 yapaswa kutafsiriwa “Usiape kabisa kwa mbingu...wala kwa nchi...”, hivyo Yakobo 5:12 ingemaanisha “Msiape kwa mbingu wala kwa nchi...”⁸² Kifungu kizima cha Mathayo kingekuwa, “...**Hata hivyo, mimi nawaambia, Usiape kwa mbingu kabisa; kwa kuwa ni kiti cha Mungu; wala kwa nchi, kwa kuwa ni pahali pa kuwekea miguu yake; wala kwa Yerusalemu, kwa kuwa ni mji wa Mfalme mkuu wala usiape kwa kichwa chako, maana huwezi kufanya unywele mmoja kuwa mweupe au mweusi**”. Yakobo 5:12 husomeka, “**Zaidi ya yote, ndugu zangu, msiape ama kwa mbingu au kwa nchi; au kwa kiapo kinginecho chote (au kwa kiapo cha kitu kingine kiwacho chote). Bali ndiyo yenu na iwe ndiyo, na siyo yenu iwe siyo, ili msije kuwa chini ya hukumu**”.

Usambamba katika Mat. 23:16-22 huelezea wazo hili kwa uwazi zaidi, “**Ole wenu viongozi vipofu, msemao, Ikiwa mtu aapa kwa hekalu, jambo hilo halifungi, lakini ikiwa aapa kwa dhahabu iliyo hekaluni, jambo hilo linafunga. Wapumbavu na vipofu! Kipi ni kikubwa, dhahabu au hekalu liifanyayo dhahabu kuwa takatifu? Na ikiwa mtu aapa kwa madhabahu, jambo hilo halifungi, lakini ikiwa aapa kwa sadaka ilazwayo juu ya madhabahu, jambo hilo hufunga. Vipofu! Kipi ni kikubwa, sadaka au madhabahu ambayo huifanya sadaka kuwa takatifu? Ikiwa mtu aapa kwa madhabahu, aapa kwayo na kwa kila kitu kilazwacho juu yake. Yeyote aapaye kwa hekalu, aapa kwalo na kwa yeye aishiye humo. Na wakati mtu aapapo kwa mbingu, aapa kwa kiti cha enzi cha Mungu na kwa yeye akaaye juu yake**”. Yesu hapingi viapo vyenyewe, bali anapinga vile ambavyo vilifanywa kwa vitu badala ya Mungu na ambavyo nguvu yake ya ulazima ilipangwa kwa mujibu wa vitu vilivyoapiwa.

Daima kiapo ni lazima kifanywe kwa kitu kilicho juu kuliko mhusika au kwa Uwepo Mkuu*, Mungu akiwa wa pekee kabisa. Mungu huapa kwa nafsi yake mwenyewe kwa sababu “**hakuwa na mkubwa zaidi wa kumwapia...**” (Ebr. 6:13). Kwa sababu kila kiapo humtambua aliyeapiwa kama Bwana na kama mamlaka kuu, Mungu huzuia kuapa kwa miungu wengine na huchukulia viapo vyote kwa makini, hata vile visivyofanywa kwa jina lake. Pia huzingatia kimfungacho mtoa kiapo, au kama kiapo kina utimizaji wa uovu, humwadhibu mtu kipekee sio tu kwa kutaka, bali pia kwa kuapa kutenda uovu.

Sheria ya Ujerumani huruhusu viongozi wa serikali kuamua wao wenyewe kama wanataka kutoa kiapo cha kazi kwa tamko la kidini au pasipo tamko hilo (*Grundgesetz n 56 na 64*). Hata hivyo, kutoka katika mtazamo wa Kikristo, kiapo kisichorejea kwa mamlaka kuu hakiwezi kufikirika. Helmut Thielicke amedhihirisha kwamba asiyeamini Mungu hawezi kabisa kufanya kiapo kwa

82 Tazama Robert L. Dabney. Systematic Theology (1875, repr. Edinburgh, Scotland: Banner of Truth, 1985), uk. 365. Tazama pia kk. 364-365.

kuwa kiapo kifanywacho pasipo kuliitia jina la Mungu hakina uhalali.⁸³ Hata hivyo, Mungu atawahukumu wanasiasa kwa viapo vyao.

Yesu alionesha kuwa viapo vya Mafarisayo vilipaswa virejelee ukweli, kwamba matamko yao ni lazima yawe “Ndiyo, ndiyo! Hapana, hapana!” (Mat. 5:37 ambapo Yakobo aweka wazi, “...ndiyo yenu na iwe ndiyo, na siyo yenu iwe siyo” (Yakobo 5:12). Ikiwa Mungu anahitaji ukweli katika mazungumzo ya kila siku, je, ni jinsi gani zaidi yapaswa viapo viwe vya kweli!

Kama jambo lililo kweli, maneno “Ndiyo, ndiyo!” (Kigriki *Nai, nai!*) na ‘Siyo, siyo’! (Kigriki *Ou, ou*) yenyewe yaweza kuwa kanuni za viapo. Neno la Kigriki ‘Nai, nai’ laweza kutafsiriwa katika Kiebrania kama ‘*Amina*’, katika Ufunuo 1:6 na 22:20⁸⁴, kwa mfano, mahali ‘*Nai*’ (*New King James’ Iwe hivyo*) ni sawa na ‘*Amina*’ katika 2 Kor. 1:17, “...kwamba iwe hivi kwangu, kusema Ndiyo, Ndiyo na Siyo, Siyo!” (NKJV). Paulo anatumia kirai* kile kile kama ilivyo katika 2 Kor. 1:20⁸⁵, mahali ambapo maelezo ya kirai hicho yanaonesha utimilifu wa ahadi za Mungu katika Kristo zisizo na mashaka (2 Kor. 1:17-22; *linganisha utajaji wa kutia muhuri katika mst. 22*). Katika Mat. 5:18, Yesu anatumia maneno ‘*Kweli, kweli*’ au ‘*Amina, amina*’ ambayo katika uhalisi ni kanuni za kiapo, matumizi yake hapa yanathibitisha mapendekezo yetu. Kisha Yesu anatuziua kuapa kwa vitu, badala yake tutumie mbadala rahisi wa kiapo cha ‘*Ndiyo, ndiyo*’ na ‘*Siyo, siyo*’ pasipo nia au masharti ya ndani yasiyoonekana.

Luke T. Johnson na Walter C. Kaiser wamethibitisha kwamba, kimsingi Waraka kwa Yakobo ni ufafanuzi wa Law. 19:12-18 na waweza kujumuisha mahubiri katika kifungu hiki. Ulinganifu wa vifungu viwili unaonesha kuwa Yakobo 5:12 hurejea kwa Law. 19:12, amri ya Agano Jipya dhidi ya kiapo cha uongo, lakini kwa ujumla sio dhidi ya kuapa. Yakobo habadili sheria ya Agano la Kale, bali anaitumia (tazama jedwali katika upande wa pili).

Matumizi ya Yesu ya Agano la Kale kuwapinga waandishi (Mat. 5:33-37) yaweza pia kuonekana katika nukuu wakati wa tathmini yake ya vitu vya kuapiwa. Katika mst. 34 ananukuu Isa. 66:1 “...Mbingu ni kiti changu cha enzi, na dunia mahali pa kuwekea miguu yangu”. Mst. 35 hurejea Zab. 48:2 ambao unauelezea Mlima Sayuni kama, “Mji wa Mfalme mkuu”.

Kumbuka kwamba watafsiri wachache wanaoamini kuwa Yesu huzuia kuapa, wako tayari kutumia vizingiti katika kila hali. Kwa mfano, Walter Kunneth anaiona Hotuba Mlimani kuwa ni “kiashirio, kwamba, hali yenye msukumo mpya na kamilifu imekwishaanza kwa wale ambao wanaongozwa kumfuata

83 Helmut Thielicke. *Theologische Ethik*, Vol II, Part 2: *Ethik des Politischen* (Tuebingen, Germany: J. C. B. Mohr, 1958), kk. 462-464

84 Walter Bauer, Kurt and Barbara Aland. *Griechisch-deutsches Woerterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments* (Berlin, Germany: de Gruyter, 1968). Col 1078 anafasili “Ndiyo” katika Ufu. 1:7 na 22:20 kama ahadi ya kidini

85 Rud., col. 1079.

Yeye”,⁸⁶ lakini anaona kiapo cha kisiasa ni jambo lisiloepukika. Adolf Schlatter anaamini kuwa Mat. 5:33-37 huzuia kuapa lakini huruhusu kurudi kwenye msimamo wa Agano la Kale chini ya mazingira magumu.⁸⁷ Kwa ujumla, Arthur Volkmann anapinga viapo vya Agano Jipya, lakini anawaeleza maofisa wa Serikali ambao wanapaswa kuapa, “itakuwa ni kutoelewa kusudi la Yesu mtu kujihisi anafungwa na sheria mpya”⁸⁸ Je, Yesu anazuia kuapa au hazui? Ikiwa hakuna kizuizi kwa maofisa wa serikali, kwa nini kwa wengine? Kwa nini mtu asifanye kiapo chini ya mazingira fulani?

Mfanano kati ya Mambo ya Walawi 19 na Yakobo	
Mambo ya Walawi	Yakobo
19:12, “Msiape uongo kwa jina langu...”	5:12, “...msiape...”
19:13, “usimdhulumu jirani yako, wala kumnyang’anya mali yake; ijara yake aliyeajiriwa isikae kwako usiku kucha hata asubuhi.”	5:4, “Hakika ujira wa watendakazi waliovuna mashamba yenu, mliouzuia kwa hila, unapiga kelele; na vilio vya wavunaji vimeyafikia masikio ya Bwana wa Sabato.”
19:15, “Msitende yasiyo haki katika hukumu, usimpendelee mtu maskini, wala kumstahi mwenye nguvu; bali utamhukumu jirani yako kwa haki.”	2:1, “Ndugu zangu, imani ya Bwana wetu Yesu Kristo, Bwana wa utukufu, msiwe nayo kwa kupendelea watu.” 2:9, “Bali mkiwapendelea watu, mwafanya dhambi na kuhukumiwa na sheria kuwa wakosaji.”
19:16, “Usiranderande miongoni mwa watu wako, kama mchongezi”	4:11, “Ndugu, msisemane vibaya kila mtu na mwenzake. Yule ambaye humsema vibaya nduguye na kumhukumu nduguye, huisema vibaya sheria na kuihukumu sheria.”

86 Walter Kuenneth. Politik zwischen Gott und Daemon: Eine christliche Ethik des Politischen (Berlin: Lutherisches Verlagshaus, 1954), uk. 367

87 Adolf Schlatter. Die christliche Ethik (Stuttgart, Germany: Verlag der Vereinsbuchhandlung Calwer, 1914), p. 120, note 1.

88 Arthur Volkmann. “Was ist Schwoeren” Die Wegweisung 29 no 10 (1989), kk. 407 – 410.

19:17, “ni lazima kumkemea jirani yao, wala usichukue dhambi kwa ajili yake.”	5:19-20, “Ndugu zangu, ikiwa mtu miongoni mweni amepotelea mbali na kweli, na mtu mwingine akamrejeza; anapaswa kujua ya kwamba yeye amrejezaye mwenye dhambi kutoka katika njia ya upotevu, ataokoa roho kutoka mautini, na kufunika wingi wa dhambi.”
19:18, “Usifanye kisasi, wala kuwa na kinyongo juu ya wana wa watu wako”.	5:9, “Ndugu, msinung’unikiane, msije mkahukumiwa”.
19:18, “Mpende jirani yako kama nafsi yako.”	2:8, “Ikiwa kweli mwaitimiza sheria ya kifalme kwa mujibu wa Maandiko, ‘Mpende jirani yako kama nafsi yako, mwatenda vema.’”

Ni Wakristo wachache sana wazuiiao tendo la kuapa. Ama sivyo, hakuna mwumini ambaye angeweza kuwa afisa wa serikali au mwakilishi au angeweza kutoa uthibitisho katika mahakama ya kisheria. Kwa nini sisi wenyewe tunaruhusu nafsi zetu kufanya upekee katika suala hili? Kwa nini mambo ya serikali yawe hivyo?

Volkamann anaonesha ugumu mkubwa kuthibitisha kuwa Agano Jipya halina viapo. Katika majibu ya Yesu kwa Baraza, “Yesu anajibu kwa urahisi ‘Kama ulivyosema’, ambao ni ukiri na uthibitisho lakini haapi”.⁸⁹ Hata hivyo, ukweli ni kuwa, Yesu yu chini ya kiapo na anatomia kanuni ya kawaida (tazama chini) katika jibu lake. Tukirejea kwa Paulo, ingawa anakubali kuwa, “Paulo anatomia maelezo sawa na viapo”, Volkamann anasisitiza kwamba kwa kweli mtume hafanyi kiapo, bali analidunisha tamko lake kwa kusudi la kichungaji.⁹⁰ Kuna viapo ‘visivyo halisi?’ Na tuna uthibitisho gani kwa wazo kuwa kiapo kilichofanywa kwa kusudi la kichungaji si kiapo tena?

Kwa mfano, kiapo kilichofanywa na maafisa katika Nordrhein-Westfalen husomeka, “Ninaapa, kwamba nitaitumikia ofisi niliyopewa kwa uwezo wangu wote na kwa uwezo wa akili yangu, kwamba nitatii na kulinda sheria na Katiba, kwa kudhamiria nitatimiza wajibu wangu na kutenda haki kwa wote. Hivyo, Mungu nisaidie.”⁹¹ Tamko la mwisho si lazima. Afisa anaweza kupendelea kutotenda kwa mujibu wa tamko la kidini, anaweza kutumia kanuni, “Ninaahidi...” badala ya “Ninaapa...”⁹² ambayo humaanisha kitu kile kile kabisa, kwa mujibu wa kanuni za kibiblia! Kinachohesabika kuwa na thamani machoni pa Mungu sio kanuni, ambayo kwa kawaida hubadilika hata katika nyakati za Biblia, bali dhamirio la kimsingi.

89 Rud., uk. 408

90 Rud.

91 Imenukuliwa kutoka Praxis der Verkuendigung (Ocken: Kassel) 2-1984:10

92 Rud.

Ashley Montagu, ambaye kasomea viapo katika tamaduni nyingi duniani, anaamini kwamba kitendo cha kuapa, ambacho ni cha kawaida katika jamii ya Magharibi, huakisi athari yenye nguvu ya Agano la Kale.⁹³ Tamaduni za Kikristo zilikuwa zinahusika kuleta wazo la kiapo la Agano la Kale katika sehemu nyingine zote duniani.

Katika mjadala wake juu ya Hotuba Mlimani, August Daehsel anahitimisha kuwa, “Sheria na Yule aliyetimiza (Mat. 5:33kk.) huzuia tu udanganyifu na kutofikiri, yaani viapo batili.”⁹⁴ Ernst Luthardt naye anakuja na hitimisho lenye kufanana,

Kanisa la mwanzo liliielewa kimakosa Hotuba Mlimani wakati lilipotafsiri maneno ya Kristo kumaanisha uzuiaji kamili wa viapo, japo lilizuia hata katika taratibu za kisheria za maisha ya kijamii.⁹⁵

Hata Martin Luther alifundisha kwamba Yesu hakuzuia viapo,⁹⁶ na anaendelea kupambana dhidi ya Wa-anabaptisti* ambao walikataa sio tu kufanya kiapo bali pia shughuli yoyote ya kidini iliyoifanywa kwa niaba ya serikali. Katika maoni yake juu ya Kumb. 6:13 (“... na kuapa kwa jina lake”) Luther anaandika,

Kuna vitu viwili vya kuangaliwa. Kwanza, kwamba Kristo alizuia kuapa katika Mathayo 5:34; hapa Mungu anaamuru. Lakini mahali pengine tunasema kwamba matumizi ya viapo ni ya aina mbili; kwanza, yale tunayoapa kwa urahisi bila sababu; Kristo anazuia kabisa matumizi ya haya; mengine, wakati tunapoapa kwa imani na upendo kwa ajili ya utukufu wa Mungu, kwa mema ya jirani yetu au kwa ajili ya uthibitisho wa ukweli.⁹⁷ Luther kamwe hakubali uwezekano wowote wa aina yoyote ya kupingana baina ya Yesu na Agano la Kale, bali anarejea kwa Mathayo 23:16, 22 na anaelezea kwa kina umbali ambao kiapo chaweza katika kumtumikia Mungu.⁹⁸

Sio Luther tu bali pia wanatheolojia wengine wa kiprotestanti wa wakati wa Matengenezo walielezea mawazo yenye kufanana juu ya viapo. Ibara ya 29 (XXIX) ya Kitabu cha Kawaida cha Maombi cha Kanisa la Kianglikana (Anglican Church’s Common Book of Prayer) husema,

Tukiripo kwamba kuapa kwa ubatili na kwa haraka haraka kunazuiliwa kwa Wakristo na Bwana Yesu Kristo, na mtume wake Yakobo, hivyo basi tunaazimia kwamba Dini ya Kikristo haizuii, bali mtu aweza kuapa wakati Hakimu anapohitaji kwa ajili ya imani na wema, hivyo ifanywe kwa

93 Ashley Montagu. *The Anatomy of Swearing* (New York: Macmillan, and London: Collier-Macmillan, 1967) uk. 20 Montagu amepata uthibitisho wa viapo na nadhiri vya dunia nzima, vikijumuisha ‘tamaduni’ zisizoendelea kabisa, lakini vikiwa na tofauti kubwa katika maana. Anajadili historia ya ufanyaji kiapo katika Uingereza kwa kina sana.

94 August Daehsel. *Das Neue Testament mit in den Text eingeschalteter Auslegung. Die Bibel ... Vol. 7* (Leipzig, Germany: Justus Naumann, 1881), uk. 6.

95 Chr. Ernst Luthardt. *Kompendium der theologischen Ethik* (Leipzig, Germany: Doerffling & Franke, 1921), uk. 287.

96 Rousas J. Rushdoony. *Institutes of Biblical Law* (Phillipsburg: Presbyterian and Reformed, 1973), uk. 287.

97 Martin Luther, “Anmerkungen zum fuenften Buch Moses” *Martin Luthers Saemtliche Schriften Vol 3* (ed. Joh. Georg Walch.. 1910. repr. Gross Oesingen, Germany: Verlag der Lutherischen Buchhandlung H. Harms, 1986), col. 1429.

98 Rud., col. 1428-1430.

mujibu wa mafundisho ya Nabii kwa haki, fikra nzito, hukumu na kweli.⁹⁹

Katekisimu ya Heidelberger, baada ya kukataa viapo vyote vya uongo, (Maswali ya 99-100), kimaelezo hurejea kwa Mathayo 5:34-36 na Yakobo 5:12 katika maswali ya 101-102,

Swali: Yawezekana mtu mwadilifu kula kiapo kwa Jina la Mungu?

Jibu: Ndiyo, wakati mamlaka zinakihitaji kwa raia wake au wakati (vinginevyo) ni muhimu ili kutunza na kuendeleza utukufu wa Mungu na kwa wema wa jirani wa mtu. Kwa kuwa kula viapo kama hivyo huthibitishwa katika Neno la Mungu, na hivyo kinatumiwa barabara na watakatifu katika Agano la Kale.

Swali: Yawezekana mtu kuapa kwa watakatifu au kwa viumbe wengine?

Jibu: Hapana, kwa kuwa kiapo cha kisheria ni rufaa kwa Mungu, mchunguzi pekee wa Moyo, kuthibitisha ukweli na kunjadhibu, wakati ninapoapa kwa uongo; hakuna kiumbe kistahilicho utii huo.¹⁰⁰

Ibara ya 22. 1-7 ya Ukiri wa Westminster, 1647 unahitimisha,

Kiapo cha kisheria ni sehemu ya ibada ya kidini, wakati kwa tukio hilo, mtu aapaye kimsingi humwita Mungu kushuhudia kile alichokitamka au kuahidi; na kumhukumu kwa mujibu wa ukweli au uongo wa kile alichopa.

Jina la Mungu pekee ni lile ambalo kwalo watu hupaswa kuapa na hivyo linapaswa kutumika kwa hofu takatifu na utii; kwa hiyo kuapa kwa ubatili au kwa haraka haraka bila kufikiri kwa kutumia jina hilo lenye utukufu na kuogofya, au kuapa kabisa kwa kitu kingine chochote, ni dhambi, na yapaswa kuchukiwa. Hata hivyo, katika suala la uzito na muda, kiapo kina waranti* ya Neno la Mungu, chini ya Agano Jipya vilevile na lile la Kale; hivyo kiapo cha kisheria kinachowekwa na mamlaka ya kisheria, kwa mambo hayo, chapaswa kufanywa. Yeyote alaye kiapo, anapaswa kikamilifu kuthamini uzito wa tendo hilo muhimu, na hivyo kutotamka chochote bali kile anachoshawishika kikamilifu kuwa ukweli. Wala mtu yeyote asijifunge yeye mwenyewe kwa kiapo kwa kitu chochote bali lile lililo jema na la haki, na lile analoamini kuwa hivyo, na lile awezalo kuamua kulifanya. Hata hivyo ni dhambi kukataa kula kiapo kinachogusa jambo lolote lililo jema na la haki, lililowekwa na mamlaka ya kisheria.

Kiapo kinapaswa kuchukuliwa katika hali ya kawaida na ya wazi kabisa ya maneno, pasipo mashaka au kuficha jambo katika akili. Hatuwezi kula kiapo ili kutenda dhambi; bali kwa kila jambo lisilo dhambi linalopaswa kuchukuliwa, hutufunga ili tutende, ingawa kwa majeraha ya mtu mwenyewe; wala halipaswi kuvunjwa hata kama limefanywa kwa wazushi au wapagani.

99 "The Articles of Religion", The Common Book of Prayer (London: Marshall, Morgan & Scott, LTD 1956).

100 Reformierter Bund, ed. Der Heidelberger Katechismus (Neukirchen, German: Buchhandlung des Erziehungs Bundes, 1934), kk. 56- 57.

Nadhiri ni yenye kiapo chenye ahadi, na inapaswa kufanywa kwa mtindo wa uangalizi wa kidini, na kufanywa kwa mtindo uleule wa uaminifu.

Nadhiri haipaswi kufanywa kwa kila kiumbe, bali Mungu pekee: na ili iweze kukubalika, yapaswa kufanywa kwa kukusudia, kutokana na imani, na dhamiri ya wajibu, katika njia ya shukrani kwa ajili ya neema iliyopokelewa, au kwa kupata kile tukitakacho; ambapo twajifunga zaidi kwa dhati nafsi zetu kwa wajibu ulio muhimu, au kwa mambo mengine, iwapo yaweza kuchangia kwayo.

Hakuna mtu awezaye kufanya nadhiri kwa jambo lolote lililozuliwa katika Neno la Mungu, au ambalo litazuia wajibu wowote ulioamriwa ndani yake, au lisilo katika uwezo wake mwenyewe, na kwa utekelezaji hana ahadi ya uwezo kutoka kwa Mungu. Ambayo kwayo inaheshimu nadhiri za kimonastiki* za Kipapa za kuendelea kuishi kiseja*, ukiri wa umaskini, na utii wa daima, ziko mbali sana katika kuwa viwango vya juu vya ukamilifu, kwamba ni tanzi za kishirikina na za kidhambi, ambazo kwazo hapana Mkristo awezaye kujifunga mwenyewe.¹⁰¹

2. Mungu Huapa

Mara nyingi imesemwa, kwamba viapo ni muhimu tu iwapo mtu hataki kusema ukweli. *Lakini, kwa kuwa twatakiwa daima kusema ukweli, hivyo viapo si muhimu; kwa nini Mungu anavifanya mara nyingi katika Agano la Kale* (Mw. 22:16; Mik. 7:20; Kut. 6:8; Eze. 20:5; Zab. 95:11)? Au kwa nini malaika katika Danieli 12:7 anaapa “kwa yeye aliye hai milele na milele” maelezo yaliyotumika pia katika Ufunuo 10:6? (Tutajadili maana halisi ya viapo chini ya kipengele cha 5: “Maana ya Kiapo”).

George Giesen anaainisha nukuu 215 za Agano la Kale zenye neno ‘kuapa’ (Kiebrania ‘sb’) katika makundi manne.¹⁰² Katika matukio 75, neno hilo limetumika kumaanisha viapo vya kisekyula* baina ya watu,¹⁰³ katika matukio 14 ni viapo vya kisheria vya Kidini katika mambo ya sheria au nadhiri,¹⁰⁴ katika matukio 41 ni maagano yaliyofanywa kwa Mungu na watu binafsi¹⁰⁵ na katika matukio 82 ni maagano yaliyofanywa na Mungu.¹⁰⁶ Nukuu tatu hazimo katika aina hizo hapo juu. Giesen anafanya hesabu kwamba Mungu mwenyewe alifanya 38% (=mara 82) ya viapo vya Agano la Kale. Kuna viapo vingine vingi vya Ki-Mungu vilivyobuniwa kwa maneno mengine. Mungu hushika sheria zake mwenyewe kwa kuapa kwa jina lake tu, kama inavyoelezwa katika Ebr. 6:13, “Kwa maana Mungu, alipompa Ibrahimu ahadi, kwa sababu hakuwa na mkubwa zaidi wa kumwapia, aliapa kwa nafsi yake”

101 Westminster Confession of Faith (M. S. Bushnell electronic version, 1991).

102 Georg Giesen. Die Wurzel sb’ “schwören”: Eine semasiologische Studie zum Eid im Alten Testament. Bonner Beiträge 56 (Koenigstein, Germany: Peter Hanstein, 1981), uk. 2.

103 Rud., uk. 113

104 Rud., uk. 377

105 Rud., uk. 224

106 Rud., uk. 368

Mungu Huapa kwa Nani?

Vifungu vinavyotaja Mungu ‘akila’ kiapo:

Mungu anaapa kwa Nuhu kuwa ataicha dunia iendelee kuwapo, Isa. 54:9.

Mungu anaapa kumbariki Ibrahimu kwa sababu ya utayari wake wa kumtoa Isaka dhabihu, Mwa. 22:16.

Mungu anaimarisha Agano na Ibrahimu, Mwa. 26:3; Zab. 105:8-9, Lk. 1:13, Ebr. 6:13.

Mungu anaimarisha Agano na Isaka, Zab. 105:9-11, 1 Nya. 16:16.

Mungu anaimarisha agano na mababa. Mik. 7:20; Yer. 11:5 “...ili niimarishe kiapo nilichowaapia baba zenu...”

Mungu anaapa kuwapa Israeli nchi ya Ahadi, Kut. 6:8; 32:13; Eze. 20:5-6.

Mungu anaapa kwamba Israeli wasioamini hawataingia Nchi ya Ahadi, Kumb. 1:34-35; Hes. 32:10-11; Eze. 20:15; Zab. 95:10-11=Ebr. 3:11, 4:3, “Kama nilivyoapa kwa hasira yangu...”

Mungu anaapa kwamba nyumba ya Eli haitasamehewa, 1 Sam. 3:14.

Mungu anaapa kwa nyumba ya Daudi kwamba uzao wake utakalia kiti cha enzi milele, Zab. 89:4-5, 36-39; 132:11-12; Mdo. 2:30.

Mungu anaapa kuihukumu Samaria, Amo. 4:2.

Mungu anaapa kuihukumu Yerusalemu, Amo. 6:8. “Bwana MUNGU ameapa kwa nafsi yake, asema BWANA, Mungu wa majeshi: Naizira fahari ya Yakobo, nachukizwa na majumba yake; kwa sababu hiyo nitautoa huo mji, **pamoja na vyote vilivyomo ndani yake**”.

Mungu anaapa kuihukumu Israeli kwa kuwatawanya watu katika ulimwengu wote, Eze. 20:23.

Mungu anaapa kuwakusanya Israeli kutoka kwa mataifa, Eze. 36:7-8.

Mungu ‘anaapa’ agano na Yerusalemu, Eze. 16:8.

Mungu anaapa kumtoa mwanawe kuwa kuhani wa milele, Zab. 110:4=Ebr. 7:17, 28, “**Wewe u kuhani milele kwa mujibu wa utaratibu wa Melkizedeki**”.

Mungu anaapa kwamba siku moja wote wataapa kwa jina lake, Isa. 45:23-24, **“Kwa nafsi yangu nimeapa, neno hili limetoka kinywani mwangu katika haki, wala halitarudi, ya kwamba mbele zangu kila goti litapigwa, kila ulimi utaapa. Atasema, ‘Hakika katika BWANA nina haki na nguvu’. Watu watamjia yeye, na wote waliofukiza kinyume naye wataaibika.”** Rum. 14:11 inamnukuu Isaya, ikiongeza utangulizi, “Kama niishivyo...”

Vifungu ambavyo Mungu anainua mkono wake kula kiapo¹⁰⁷

Mungu anaapa kwamba Israeli watairithi nchi ya Kanaani, Kut. 6:8; Hes. 14:30-31; Eze. 20:5-6 (3x); Eze. 20:28, 47:14.

Mungu anaapa kuhukumu mataifa, Eze. 36:7, **“Basi Bwana MUNGU asema hivi; Nimeinua mkono wangu kwa kiapo kwamba, Hakika mataifa yanayowazunguka, yatabeba aibu zao yenyewe”.**

Mungu anaapa kuhukumu maadui zake, Kumb. 32:40, “Maana, nainua mkono wangu mbinguni, Na Kusema, kama niishivyo milele...”

Mungu anaapa kwa nafsi yake mwenyewe

Mwa. 22:16-17, “...Nimeapa kwa nafsi yangu, asema BWANA, kwa kuwa umetenda neno hili, wala hukumzuilia mwanao, mwanao pekee...kubariki nitakubariki...”

Ebr. 6:13-14, **“Kwa maana Mungu, alipompa Ibrahimu ahadi, kwa sababu hakuwa na mkubwa zaidi wa kumwapia, aliapa kwa nafsi yake, akisema, hakika yangu kubariki nitakubariki na kuongeza nitakuongeza”.**

Yer. 44:26, “Tazama, nimeapa kwa jina langu kuu”.

Kut. 32:13, “Mkumbuke Ibrahimu, na Isaka, na Israeli, watumishi wako, ambao uliwaapia kwa nafsi yako...”

Amo. 6:8, “Bwana MUNGU ameapa kwa nafsi yake...”

Amo. 4:2, “Bwana MUNGU ameapa kwa utakatifu wake...”

Kumb. 32:40, “Maana, nainua mkono wangu mbinguni, na kusema, Kama niishivyo milele...”

1 Sam. 2:30, “...lakini sasa BWANA, Jambo hili na liwe mbali nami...”

Rum. 14:11, “Kama niishivyo, anena Bwana, kila goti litapigwa mbele zangu...” (nukuu ya Isa. 45:23, tazama hapo juu).

107 Baadhi ya tafsiri ziliondoa “kuinua mkono”.

“Kwa nafsi yangu nimeapa” (Isa. 45:23; Yer. 22:5; Yer. 49:13; “Kama niishivyo, hakika...” Hes. 14:21, 28; Kumb. 32:40; Isa. 49:18; Yer. 22:24; Yer. 46:18; Eze. 5:11; Eze. 14:16, 18, 20; Eze. 16:48; Eze. 17:16, 19; Eze. 18:3; Eze. 20:3, 31, 33; Eze. 33:11, 27; Eze. 34:8; Eze. 35:1, 6; Zef. 2:9; Rum. 14:11 (Tazama mifano zaidi katika Jedwali “Majina ya Mungu katika Viapo”)

3. Yesu na Paulo Waliapa

Ukweli kuwa viapo hufanywa kwa sababu za kiroho katika Agano Jipya hutia nguvu nadharia kwamba si Yesu (Mat. 5:33-37) wala Yakobo (Yak. 5:12) wanazuia kule kuapa kwenyewe, bali tu kule kuapa kwa kitu au yeyote isipokuwa Mungu. Mara nyingi Yesu anaapa, kwa maelezo, “Amin, amin nawaambia”, ni kanuni ya kiapo (Tazama jedwali la “Kanuni za Kiapo” hapo chini). Wakati Kuhani Mkuu anamweka Yesu chini ya kiapo, Yesu anajibu haraka (Mat. 26:64-65), hata hivyo alikataa kuzungumza kabla ya kiapo. Paulo pia alifanya viapo mara nyingi, sio tu kwa Serikali, bali pia kwa Wakristo wengine (2 Kor. 1:23; Flm. 1:8; 1 Thes. 2:5, 10; Rum. 1:9, Mdo. 21:23 kk). Pia viapo vitakuwepo wakati wa utawala wa Milenia, “...naye atakayeapa duniani, ataapa kwa Mungu wa kweli” (Isa. 65:16, sawa na Isa. 19:18).

Yesu Aapa

“Amin, amin”: Yoh. 1:51; 3:3,5,11; 5:19,24-25; 6:26, 32, 47, 53; 8:34, 51,58; 10:1, 7; 12:24; 13:16, 20-21, 38; 14:12; 16:20, 23; 21:18.

“Amin”: Mat. 5:18+26; 24:2+34; Mk. 13:30; Lk. 21:32

Mat. 26:63-65: **“Lakini, Yesu akanyamaza. (Yesu alibaki kimya mpaka alipowekwa chini ya kiapo) Kuhani Mkuu akamjibu na kumwambia, “Nakuapisha kwa Mungu aliye hai: Tuambie kama wewe ndiwe Kristo, Mwana wa Mungu!” Yesu akamwambia, “Ndivyo kama ulivyosema.”** (Mara tu alipokuwa chini ya kiapo, haraka alijibu. ‘Thibitisho’ lake kwa mashtaka lafanya uthibitisho wa mashahidi kutokuwa muhimu.)¹⁰⁸ **“Tuna haja gani tena ya mashahidi?”** Linganisha na *Dan. 12:7*, Baadhi ya wanatheolojia wanaamini kuwa Malaika aapaye kuwa Malaika wa Bwana, ni Kristo kabla ya kufanyika mwili.

‘Kumwamuru’ mtu ni neno jingine limaanishalo “kumweka mtu chini ya kiapo”. Achilia mbali ule wa Yesu katika Mat. 26:63-65 na Paulo katika 1 Thes. 5:27 mfano waweza kupatikana katika Wim. 2:7, 3:5, 5:8-9 na 8:4, “Nawasihi, enyi binti za Yerusalamu, kwani kuyachochea mapenzi, au kuyaamsha, hata yatakapoona vema yenyewe”. Wakati mwanamke alipohisiwa kuzini, kuhani alipaswa “kumweka mwanamke chini ya kiapo cha

laana” (Kum. 5:21), ambacho kilimaanisha sawasawa na maneno ambayo yangezungumzwa na mwanamke mwenyewe.

Paulo Aapa na Kuwaamuru Wengine

2 Kor. 1:23, “**Zaidi namwita Mungu awe shahidi dhidi ya roho yangu, ya kwamba, kwa kuwahurumia sijafika Korintho**”.

Rum. 1:9, Flp. 1:8, “Maana Mungu ni shahidi wangu,...”¹⁰⁹

1 Thes. 2:5, “wala maneno ya juu juu ya kuficha choyo; Mungu ni shahidi”. (Daima nukta mkato hutumika kwa sababu kanuni ya kiapo husimama nje ya tamko).

1 Thes. 2:10, “**Ninyi ni mashahidi, na Mungu pia, jinsi tulivyoenenda kati yenu kwa kicho na haki na bila mawaa kwenu ninyi mlioamini;**”

1 Thes. 2:11-12, “**kama mjuavyo, jinsi tulivyomwonya, kumfariji na kumwagiza kila mmoja wenu kama baba afanyavyo kwa watoto wake mwenyewe, kwamba mwenende ipasavyo mbele za Mungu**”.

“*Hasha!*” (katika hali halisi ni “Isitokee!”): Ru. 3:4; 6:2, 15; 7:7, 13; 9:14; 11:1, 11; 1 Kor. 6:15; Gal. 2:17; 3:21; 6:14.

Viapo vya Nadhiri

Matendo 18:18, “alipokwisha kunyoa kichwa chake huko Kenkrea; maana alikuwa ana nadhiri”. Paulo alikuwa amekula kiapo cha Nadhiri (Hes. 6:1-12), ambacho kilikuwa kinafanywa kwa kiapo.

Matendo 21:23-24, Paulo alifungwa huko Yerusalemu kwa sababu ya kiapo cha Unadhiri, ambacho alikuwa amefanya na Wayahudi wengine wanne, wakilipa gharama za kukata nywele zao. Wayahudi walidhani kwamba kufanya hivi kwa ajili ya Mataifa (Matendo 21:27-29). NKJV Matendo 21:27, “**Basi zile siku saba zilipokuwa karibu kutimia, Wayahudi waliotoka Asia, walipomwona ndani ya hekalu, wakataharakisha kusanyiko lote na wakamkamata...**”

109 Kanuni hii iliathiriwa na matumizi ya Agano la Kae, na sio kwa matendo ya kifarisayo. Paul Billerbeck: Die Briefe Des Neuen Testaments und der Offenbarung Johannis erlaeutert aus Talmud und Midrasch: Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch 3 (ed. Herman L. Strack, Paul Billerbeck. Munich: C. H. Beck, 1926), uk. 27

4. Kanuni na Vitendo vya Viapo

Ili kudhihirisha kwamba vifungu vyote vilivyotajwa hapo juu kweli vinahusisha viapo (tazama ufupisho katika majedwali hapo chini),¹¹⁰ ni lazima sasa tuchunguze kanuni ya kiapo ya Agano la Kale:

Kanuni za Kiapo
*=mistari ambayo kwa maelezo hutaja viapo, na yaweza kutumika kama uthibitisho kwamba yarejea kwa viapo na kanuni za viapo.
“Ikiwa” (Kiebrania ‘ <i>Im</i> ’ au ‘ <i>Im Lo</i> ’) *Eze. 36:7; Isa. 22:14 (yote miwili imezungumzwa na Mungu); Mwa. 14:23; Hes. 14:28; Ayu. 27:4-5 (“Hakika midomo yangu haitanena yasiyo haki wala ulimi wangu hautatamka udanganyifu”. Sentensi haiendelei, lakini mstari ufuatao huanza na kanuni ya kiapo, “Hasha...”= “Hilo liwe mbali nami!”)
“ Hilo liwe mbali ” ‘nawe’ ‘nami’, ‘nasi’ n.k.: Mwa. 18:25; Mwa. 44:47; Yosh. 22:29; Yosh. 24:16; 1 Sam. 2:30; 1 Sam. 12:23; 1 Sam. 20:9; 1 Sam. 22:15; 2 Sam. 23:17; Ayu. 34:10 (kuhusu Mungu); 1 Nya. 11:19; Ayu. 27:5, 2 Sam. 20:20.
“ BWANA ananizuia kufanya jambo hili ... ” 1 Sam. 24:6; 1 Fal. 21:3; 1 Sam. 26:11
“ Hilo liwe mbali ” na kanuni “Kama aishivyo Bwana” 1 Sam. 14:45 ¹¹¹ , 1 Sam. 26:10-11
“ Ni hapana hakika ” (kihalisia ‘lisitukie hilo!’) Luka 20:16; Rum. 3:4; 6:31; 6:2, 15; 7:7, 13; 19:4; 11:1, 11; 1 Kor. 6:15; Gal. 2:17; 3:27; 6:14 (hapa “mbali nami”. Maelezo ya Paulo, “ Hilo lisitokee! ” hushabihiana na maelezo ya Agano la Kale “ Hilo liwe mbali nami! ” Septuaginta hutafsiri “ <i>Hilo liwe mbali nami!</i> ” likiwa na ‘ <i>me gonoito</i> ’ katika Mwanzo 44:7, 17; Yosh. 22:29; 24:16 na 1 Fal. 21:3 (LXX 20:3). Mahali pengine hutumia ‘ <i>medamos</i> ’, ‘sivyo kabisa’, n.k. Kanuni ‘ <i>amina</i> ’ inatafsiriwa ‘ <i>gonoito, gonoito</i> ’ (Zab. 72:19; LXX 71:19)

110 O tto Michel anahibitisha “Kamwe isiwe hivyo” (=“Hasha”) kuwa kanuni ya kiapo katika Der Brief an die Roemer. Vol. 4 Kritisch-Exegetischer Kommentar ueber das Neue Testament (Goettingen, Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978), uk. 138, note 6. Tazama pia: John Murray. The Epistle to the Romans. Vol. 1 The New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans, 1968), uk. 94, note 1; Friedrich Blass et. al. Grammatik des neutestamentlichen Griechisch (Goettingen, Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979), uk. 311, note 2 (Linganisha na Paul Billerbeck. Die Briefs des Neuen Testaments, op. cit., uk. 133.); kwa masharti; C. E. B. Cranfield. A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans 2 Vols. Vol. 1 The International Critical Commentary 11 (1979 repr. Edinburgh: T & T Clark, 1989), uk. 181.

111 Nadhiri ya watu iliondoa uhalali wa nadhiri iliyofanywa na Sauli katika 1 Sam. 14:24.

maelezo ya Agano la Kale, ‘*hilo liwe mbali*’ yanachukuliwa kutoka katika neno ‘kunajisi’ nalo humaanisha “Hilo liwe unajisi kwangu mbele za Mungu, ikiwa...”¹¹²

“**Kama Bwana aishivyo**” 1 Fal. 8:19; Rum. 3:13; 1 Sam. 14:39, 45; 19:6; *20:3; 20:21; 25:26, 34; 26:10, 16; 28:10; 29:6; 2 Sam. 4:9; 12:5; 1:11; 15:21; 1 Fal. *1:29; 2:24; 17:1, 12; 18:10,14; 22:14; 2 Fal. 2:2,4,6; 3:14; 4:30; 5:16, 20; 2 Nya. 18:13; * Yer. 4:2; *12:16; 16:14, 20; 23:7-8; *38:16; 44:26; Hos. 4:15.

“Kama Mungu aishivyo” 2 Sam. 2:27, Ayu. 27:2.

“*Kama Bwana Mungu aishivyo*”, “*Kama BWANA wa Majeshi aishivyo*”
1 Fal. 18:15. Maelezo haya yametumika mara 44 ¹¹³

Toleo la Mataifa: “**Kama mungu wako aishivyo**” Amo. 8:14 (mara 2) vilevile katika Mwa. 42:15-16 “**Kwa maisha ya Farao**” (Mafarao wa Kimisri walitazamwa kama miungu).

Tazama rejea hapo juu za viapo vya Mungu, “*Kama Niishivyo*”.

“*BWANA anitendee vivyo na kuzidi...*” (Ruth 1:17).

“**...ndivyo na Mungu anifanyie...**” (1 Sam. 3:17; 14:44; *2 Sam. 3:35; *1 Fal. 2:23; 2 Fal. 6:31; linganisha “*Mungu amfanyie Abneri vivyo, na kuzidi*”, katika 2 Sam. 3:9; kwa Yonathani 1 Sam. 20:13; kwa maadui wa Daudi Sam. 25:22).

Toleo la Mataifa: “Miungu wanifanyie hivyo na kuzidi” 1 Fal. 19:2; 20:10 “*Kweli*” (‘*Amin*’ au ‘*lulam*’) katika muungano na kanuni nyingine; 1 Sam. 20:3, 1 Sam. 25:34.

“*Kweli*” “*Ikiwa*” (Kiebrania ‘*Im*’ au ‘*Im Lo*’) Eze. 36:5; Kanuni iliyotumika katika Mwa. 22:16 “...Nimeapa kwa nafsi yangu asema BWANA” inalingana na “Amina” katika Ebr. 6:14, ambayo huunda tamko linalofuata (mst. 14-15) kiapo (mst. 16).

“Amina lilikuwa jibu la mtu aliyepishwa; huapa kwa kusema ‘Amina.’”¹¹⁴

“**Nimeinua mkono wangu kwa kiapo, kusema,**” Eze. 36:7; “...Basi Bwana MUNGU asema hivi; Nimeinua mkono wangu, kusema, Hakika (*‘Im Lo*’), mataifa walio karibu nanyi pande zote, wao watachukua aibu yao” (Tazama mifano zaidi hapo juu).

Kitendo cha kawaida zaidi cha kiapo kilikuwa kuinua mkono wako kuelekea Mbinguni (Mwa. 14:22; Kut. 6:28 [kwa asili]; Hes. 14:30; Kumb. 32:4 [kwa asili]; Neh. 9:15; Eze. 20:5-6, 15, 28, 42; Eze. 36:7; 47:14; Dan. 12:7; Ufu.

112 Georg Giesen. Die Wurzel sb’ “schwören”. Op. cit., uk. 43.

113 Jerzy Wozniak. “Bedeutung und Belege der Schwurformel haj Jahwe”. Biblische Zeitschrift 28 (1984), 2:245-249

114 Adolf Schlatter. Der Evangelist Matthaues (Stuttgart, Germany: Calwer, 1948), p. 155.

10:5-6 (Tazama jedwali hapo juu). Uwezekano mwingine ulikuwa ni mtu kuweka mkono wake kiunoni au juu ya paja (Mwa. 24:2-3, 9; 47:29).

Baadhi ya vifungu hujumuisha sababu za kiapo. Mungu aapa “kwa hasira” yake (Zab. 95:11. imenukuliwa katika Ebr. 3:11; 4:3. Linganisha na Hes. 32:10; Kum. 1:34; 4:21). Kwa upande mwingine, Zab. 89:49 huongea juu ya “fadhili zako za kwanza, ulizomwambia Daudi kwa uaminifu wako”. Katika 1 Sam. 20:17 Yonathani alikuwa na kiapo cha Daudi, kwa sababu ya upendo wake.¹¹⁵

Viapo, vilivyoelezwa kwa miundo ya aina mbalimbali katika Biblia vingeweza kufanywa tu katika jina la Mungu. Mbali na maelezo yaliyoorodheshwa katika majedwali hapo juu “Mungu anaapa kwa nafsi yake” na “Kanuni za Kiapo”, viapo vilitumia maelezo ambayo yalielezea kazi au sifa yake kwa upekee zaidi.

Mifano ya Miundo ya Mungu katika Viapo

(Mbali na majina ya kawaida yaliyotumiwa ‘Mungu’, ‘Bwana’ n.k.)

Mungu anajieleza mwenyewe

Isa. 62:8, “BWANA ameapa kwa mkono wake wa kuume, na kwa mkono wa nguvu zake”

Yer. 51:14, “BWANA wa majeshi ameapa kwa nafsi yake... (Kihalisia, “kwa maisha yake”, (Linganisha na *Amo. 6:8*).

Amo. 4:2, “Bwana MUNGU ameapa kwa utakatifu wake”.

Zab. 89:35, “Neno moja nimeliapa kwa utakatifu wangu”.

Yer. 44:26, “Tazama, nimeapa kwa jina langu kuu”.

Amo. 8:7, “BWANA ameapa kwa fahari ya Yakobo”.

Miundo ya Wanadamu Kuhusu Sifa (Tabia) za Mungu

Mwa. 31:53, “Mungu wa Ibrahimu, na Mungu wa Nahori, Mungu wa baba yao, ahukumu kati yetu. Yakobo akaapa kwa hofu ya Isaka baba yake”.

Mwa. 24:3, “nami nitakuapisha kwa BWANA, Mungu wa mbingu, na Mungu wa nchi”.

Yer. 38:16, “kama BWANA aishivyo, yeye aliyetufanyia roho zetu”.

1 Fal. 1:30, “Mungu wa Israeli”.

1 Fal. 17:1; 1 Fal. 18:15; 2 Fal. 3:14; 2 Fal. 5:16, “Kama BWANA (wa majeshi) aishivyo, ambaye nimesimama mbele yake...” (Eliya).

115 Georg Giesen. Die Wurzel sb’ “schwören”. op. cit., p. 21.

Maelezo ya Malaika juu ya Sifa (Tabia) za Mungu

Dan. 12:7; Ufu. 10:6, Malaika anaapa “kwa yeye aliye hai hata milele na milele”.

Kinyume na viapo kwa jina la Bwana, kwa wazi Biblia inazuia ufanyaji wa kiapo kwa majina ya miungu wengine, kitendo kimaanishacho kujitiisha chini ya ubwana wao.

Uzuiaji wa Kuapa kwa Miungu Wengine**Uzuiaji**

Yosh. 23:7, “Msiingie kati ya mataifa haya, yaani, haya yaliyobaki kati yenu; wala msitaje majina ya miungu yao, wala kuwaapisha watu kwa majina hayo, wala kuitumikia, wala kujiinamisha mbele yao”.

Kutotii Amri

Yer. 12:16, “Kisha itakuwa, ikiwa watajifunza kwa bidii njia za watu wangu, kuapa kwa jina langu, Kama BWANA aishivyo, vilevile kama walivyowafundisha watu wangu kuapa kwa Baali...”

Yer. 5:7, “Watoto wako wameniacha mimi, na kuapa kwa hao ambao si miungu”.

1 Fal. 19:1-2, Hukumu ya Yezebeli huko Karmeli “miungu wanifanyie hivyo na kuzidi” (kwa tofauti ya kiapo kati ya mataifa na Israeli tazama hapo juu).

Sef 1:5, “na hao waabuduo, waapao kwa BWANA na kuapa pia kwa Malkamu...”

Amo. 8:14, “Na hao waapao kwa dhambi ya Samaria, na kusema, Kama aishivyo Mungu wako, Ee Dani, na, Kama iishivyo njia ya Beer-sheba...” (Dhambi ya Samaria ni kusema aabudiwaye na Israeli ni mungu wa uongo).¹¹⁶

Eze. 21:23, “Jambo hili litakuwa kwao kama uganga wa ubatili, mbele ya macho yao waliowaapia viapo.” Wababeli huamini kuwa viapo vyao ni vyenye nguvu zaidi kuliko unabii wa hukumu ya Mungu, ambao wanauona kuwa ‘uganga wa uongo’.

116 Rud., Katika Wimbo Ulio Bora 2:7; 3:5 viapo hufanywa kwa “paa au ayala wa porini.” Kwa mujibu wa According to Schlatter, rud., huu waweza kwa mbinu za kishairi kuhusu Mungu, kwani maneno haya kwa karibu sana yanataka kufanana na majina ya Mungu.

Kuita Mashahidi (Mifano)

Kumb. 4:26; 30:19; 31:28, “Naziita mbingu na nchi kushuhudia dhidi yenu hivi leo ...”

Yoshua 24:22, “ninyi mmekuwa mashahidi juu ya nafsi zenu, ya kuwa mmemchagua BWANA, ili kumtumikia yeye”

2 Kor. 1:23, “Lakini mimi namwita Mungu awe shahidi juu ya roho yangu, ya kwamba, kwa kuwahurumia sijafika Korintho”.

Rum. 1:9, “Kwa maana Mungu ni shahidi wangu,... kwamba pasipo kukoma nawataja daima katika maombi yangu”.

1 Thes. 2:10, “Ninyi ni mashahidi, na Mungu pia, jinsi tulivyoenenda kati yenu ninyi mlioamini kwa kujitoa na kwa haki na bila kulaumiwa”.

Mifano zaidi: *Kumb. 31:19+26; Yosh. 22:27+34; Ruth 4:9-11; Ayu. 16:19*

5. Maana ya ‘Kiapo’

Kiapo kina umuhimu gani? Kwa kuwa kiapo ni jambo halisi la kimapatano baina ya Ukristo wa Kiyahudi, ni lazima tutafute jibu katika Biblia. Katika utafiti juu ya ufanyaji kiapo katika tamaduni mbalimbali za kiulimwengu, mwana-anthropolojia Ashley Montagu amegundua kuwa kuapa si jambo la kiulimwengu kabisa. Wajapani, Waamerika wa Kihindi wala Walelanesia hawatumi viapo. Na hata mahali upatapo viviga* vyenye kufanana, nadhiri za tamaduni nyingi zenye kumfunga mtu kabisa kwa wingi havina ukataji rufaa kwa uungu wa ngazi ya juu kabisa.¹¹⁷

Katika viapo vingi vilivyofanywa katika Biblia, vilifanywa na Mungu au Yesu kuapa, hivyo umuhimu wa kiapo hauwezi kulala kati ya ukweli na uongo. Tamko, “Kiapo ni muhimu tu pindi ukweli wa msemaji uwapo mashakani”,¹¹⁸ linapingana na kila kitu Biblia isemacho juu ya mashaka. Mungu mwenyewe anaapa viapo vingi, akifuatiwa na watu wakuu wa imani katika Maagano yote ya Kale na Jipya. Kwa hiyo ni lazima sisi tutilie shaka ukweli wa matamko ya Mungu? Ni mahali gani Maandiko hutushauri kutumia viapo tu wakati ukweli usipokuwa dhahiri?

Lakini kiapo humaanisha nini? Acha tuangalie mifano michache. Wakati ukuhani wa Kilawi wa Agano la Kale haukuwa umejikita katika kiapo (Ebr. 7:20-21), ukuhani wa milele wa Kristo, kwa mujibu wa utaratibu wa Melkizedeki ulikuwa (Zab. 110:4) “Na kwa kuwa haikuwa pasipo kiapo, (maana

117 Ashley Montagu. *The Anatomy of Swearing*, op cit. Cited in Rousas J. Rushdoony. *Institutes of Biblical Law*, op. cit., pp. 10-18 & 106-107

118 Arthur Volkman. “Was ist Schwoeren?”, op. cit., p. 409

wale walifanywa makuhani pasipo kiapo; bali yeye, pamoja na kiapo, kwa yeye aliyemwambia, Bwana ameapa, wala hataghairi, ndiwe kuhani hata milele, kwa mfano wa Melkizedeki); basi kwa kadri hii Yesu amekuwa mdhamini wa agano lililo bora zaidi” (Ebr. 7:20-22). Ukuhani wa Kilawi waweza kukoma kwa sababu haukuwa umeasisiwa milele kwa kiapo, lakini ukuhani wa Yesu hauwezi kukoma kwa sababu umetiwa muhuri kwa kiapo milele.

Mwandishi yule yule anaeleza kiapo cha Mungu kama ifuatavyo, **“Kwa maana ni hakika kwa watu kuapa kwa mkuu, na kiapo kwa ajili ya uthibitisho ni mwisho wa mabishano kati yao. Hivyo Mungu, akikusudia kuonesha kwa wingi kwa warithi wa imani kutobadilika kwa shauri lake, ambalo kwalo haiwezekani kwa Mungu kudanganya, tuweze kuwa na faraja imara, sisi tuliokimbilia kuyashika matumaini yaliyowekwa mbele yetu”** (Ebr. 6:16-18). ‘Kutobadilika kwa shauri lake’ ni ‘fasili’ bora ya kiapo.

Katika Isaya 45:23-24, Mungu anafasili kiapo chake kama ‘neni’ ambalo ‘halitarudi’. Zab. 110:4 inatambia, “Bwana ameapa, wala hataghairi”, Zab. 132:11 asema, “BWANA amemwambia Daudi neno la kweli, hatarudi nyuma”, na katika Zab. 119:106 Daudi asema, “Nimeapa nami nitaifikiliza...”

Mungu aweza kubadili fikra yake, hata baada ya kuwa ameshafanya tamko, kama kitabu cha Yona kinavyodhihirisha. Mara moja aapapo, hata iweje, hatabadili neno lake!

Matamko ya kinabii yasiyofungwa na kiapo cha ki-Mungu yaweza kusitishwa au kubadilishwa. Unabii wa Yona kuwa Ninawi utaharibiwa katika siku arobaini (Yona 3:4) ulisitishwa baada ya watu wa Ninawi kutubu. Ukiachilia mbali malalamiko yake, Yona alikuwa akitambua kikamilifu kwamba Mungu hutenda kwa njia hii, “...Nakuomba, Ee BWANA; sivyo hivyo nilivyosema hapo nilipokuwa katika nchi yangu? Hii ndio sababu nalifanya haraka kukimbilia Tarshishi; kwa maana nalijua ya kuwa wewe u Mungu mwenye neema, umejaa huruma, si mwepesi wa hasira, u mwingi wa rehema, nawe hughairi mabaya” (Yona 4:2). Ni sawa na Mungu amwambiapo Eli, “...Ni kweli nalisema ya kuwa nyumba yako, na nyumba ya baba yako itakwenda mbele zangu milele; lakini sasa BWANA asema, Jambo hili na liwe mbali nami; kwa maana wao wanaoniheshimu nitawaheshimu, nao wanaonidharau watahesabiwa kuwa si kitu” (1 Sam. 2:30). Ahadi ya Mungu haikuwa na kanuni, lakini kwa kiwango hiki, anaapa kiapo (‘Hilo liwe mbali nami’) kuwa nyumba Eli, bila kubadilika, lazima ifikie mwisho.

Neema ya Mungu ipitayo fahamu zote inaelezwa katika ukweli kwamba mara chache hutia muhuri matamko yake ya hukumu kwa kiapo, lakini hufanya hivyo mara nyingi kwa matamko ya neema, si tu katika agano na Nuhu, kwamba hukumu ile haitaipata dunia tena (Mwa. 8:20-9:17). Kanuni ileile hufanya kazi katika historia ya watu wa Israeli. Isa. 54:9-10 inahusisha vyote viwili kwa kila kimoja, “Kwa maana jambo hili limekuwa kama maji ya Nuhu kwangu; maana kama nilivyoapa ya kwamba maji ya Nuhu hayatapita juu ya dunia tena, kadhalika nimeapa ya kwamba sitakuonea hasira, wala kukukemea. Maana milima itaondoka, na vilima vitaondolewa; bali wema

wangu hautaondoka kwako, wala agano langu la amani halitaondolewa; asema BWANA akurehemuye” (Isa. 54:9-10).

1. *Katika sehemu ya kwanza, kiapo kinatofautishwa na tamko la ukweli la kawaida ukweli kwa maana ya kwamba kinaunda kweli zisizobadilika na hujumuisha mahitaji ya kuchunguza kwa makini wakati uliopita au ujao.*

Kiapo hakitolewi tu ili kuthibitisha ukweli, kama ni hivyo kamwe Mungu asingehitaji kuapa. Kiapo, kinyume na tamko rahisi kuhusu ukweli, huunda kweli zisizobadilika na kuasisi wajibu usioweza kubatilishwa.

Tufikiri kuwa ajali isiyoonekana inamzuia mtu kutimiza ahadi rahisi ya kutoa matibabu muhimu ya maisha. Kushindwa kutimiza ahadi rahisi si sawa na iwapo ahadi ilithibitishwa kwa kiapo. Kabla ya kuapa nadhiri, mtu anapaswa kufikiria kwa makini uwezekano wa ajali isiyotarajiwa. Wakati wa tukio la ajali, shahidi anaweza kusema kwamba aliona gari jekundu machoni pake, lakini ikiwa ataapa tamko hilo katika mahakama, dreva wa gari jekundu aweza kutiwa hatiani kwa uthibitisho huo.

Hivyo, kiapo chaweza kukomeshwa tu kwa ukiri wa hatia na msamaha kama Law. 5:4-6 inavyotuelekeza, **“Au, ikiwa mtu anaapa kiapo, akiongea bila kufikiri kwa midomo yake kufanya oву au jema, chochote mtu huyo awezacho kutamka kwa kiapo, na hajui hilo – na wakati ajuapo, basi atakuwa na hatia katika mambo hayo yote. Na itakuwa, wakati awapo na hatia katika mambo haya yote, atakiri kuwa ametenda dhambi katika jambo hilo; na ataleta sadaka ya kukosa kwa Bwana kwa ajili ya dhambi yake aliyoifanya, mwanakondoo au mwanambuzi kutoka kundini kama sadaka ya dhambi. Hivyo ndivyo kuhani atafanya dhambi kwa ajili yake kuhusu dhambi yake”** (Law 5:4-6).

Agano lililokitwa* juu ya kiapo pia laweza ‘kuvunjwa’...ikiwa upande mmoja ulishindwa kutunza sheria za mapatano (Tazama Yohua 2:20 juu ya sheria za mapatano na Rahabu), upande mwingine uliachwa mbali na sheria hizo.

Kiapo cha Mungu kuufanya ukuhani wa Yesu kuwa wa milele hudhihirisha asili ya milele ya kiapo. Katika hali ileile, kiapo kati ya Yonathani na Daudi kinamwita Mungu kuwa shahidi wa milele, **“BWANA awe kati yako na mimi (kama shahidi, dokezo la mwandishi), na kati ya uzao wako na uzao wangu milele”** (Linganisha na 2 Sam. 21:7).

2. “*Kiapo ni kuita laana juu ya mtu ikiwa atavunja neno lake (1 Sam. 19:6) au ikiwa haongei ukweli (Mk. 14:7-11)*”.¹¹⁹

Fasili hii kutoka katika Kamusi ya Biblia, inafanana na matokeo ya utafiti wa kiantropolojia wa Ashley Montagu, “viapo vinatumika kama tahadhari dhidi ya laana, hili laweza kueleza tabia ya jumla ya kuchanganya kuapa na kulaani”.¹²⁰ Kiapo cha kale cha Kijerumani chaweza kufasilwiwa kama ifuatavyo: “Kwa asili yake kiapo kilikuwa laana ya kimasharti juu ya nafsi ya mtu, kikifanywa kwa mujibu wa mfumo wa kiviga na sihiri* za kidini”. Kwa sababu hii, jamii ya Kijerumani haikuwa na ugonvu wa kupokea matumizi ya Kikristo ya viapo.

Asili ya kanuni ya kiapo kama tahadhari dhidi ya laana, kipekee inathibitishwa katika maelezo, “Mungu anifanyie vivyo hivyo na kuzidi” au (“Mungu aweze kunifanyia hili mimi na kuliongeza hilo kwangu”) (1 Sam. 3:17; 1 Sam. 14:44; 1 Sam. 25:22; 2 Sa. 3:35; 2 Sam. 19:23; 1 Fal. 2:23, 2 Fal. 6:31. Tazama mifano mahususi katika majedwali hapo juu. Kwa ‘Bwana’ tazama Ruthu 1:17. Kwa majina ya watu mahususi, tazama jedwali hapo juu). Maelezo, “Isipokuwa” kwa ujumla yanatumika na sentensi zisizo kamili (Eze. 36:7; Isa. 22:14; Mwa. 14:23; Hes. 14:28; Ayu. 27:4). Kwa ujumla, kuna mifano ishirini na sita inayoita hukumu pasipo kueleza adhabu maalumu kwa uvunjaji wa agano.¹²¹ Kanuni, “hilo liwe mbali nami!” inatumika kwa mtindo uleule (tazama majedwali hapo juu), kipekee wakati “...ikiwa mimi ni...” inaongezwa pasipo kuhitimisha sentensi (1Sam. 14:45; Ayu. 27:5; 2 Sam. 20:20).

Katika kesi za tuhuma ya uzinzi, “**kisha kuhani atamweka mwanamke chini ya kiapo cha laana, na atamwambia mwanamke ‘BWANA akufanyie laana na kiapo kati ya watu wako...**” (Hes. 5:21), ni lazima mwanamke athibitishwe kuwa na hatia. Laana ilikuwa ikitimizwa kwa kupata ulemavu wa viungo (Hes. 5:11-13).

1 Sam. 14:24-28 inanukuu kiapo cha Sauli mara nne na neno “Na alaaniwe...” Katika Neh.10:29, Israeli “wakaingia katika laana na kiapo...” Baadaye Nehemia “...nikagombana nao, nikawalaani...nikawaapisha kwa Mungu” (Neh. 13:25). Katika Yohana 9:20, kiongozi anapendekeza, “...tutawaacha wawe hai; *hasira isije juu yetu, kwa ajili ya hicho kiapo tulichowaapia*”. Danieli 9:11 inakiri, “Naam, Israeli wote wameihalifu sheria yako, kwa kugeuka upande, wasiisikilize sauti yako; *basi kwa hiyo laana imemwagwa juu yetu, na uapo ule ulioandika katika sheria ya Musa, mtumishi wa Mungu, kwa sababu tumemtenda dhambi*”. Maadui wa Mungu wata“*liacha jina lenu kuwa laana kwa wateule*

119 J.G. S. S. Thompson. “Oaths. “in The New Bible Dictionary, ed. J. D. Douglas (1962, repr. Grand Rapids, Mich., Wm. B. Eerdmans, 1979). Rousas John Rushdoony expresses the same sentiments in Law and Society: Institutes of Biblical Law 2 (Vallecito, Cal.: Ross House Books. 1986), p. 118. For further advocates of this view, see Georg Giesen. Die Wurzel sb’ “schwören”. op. cit. p. 26, note 26. Giesen himself rejects this interpretation, however.

120 Ashley Montagu. The Anatomy of Swearing. op. cit., uk. 55.

121 Rud

wangu; **kwa kuwa Bwana MUNGU atawachinja nyote**” kinyume cha wale ambao ‘atajibarikia kwa Mungu wa kweli...’ (1 Sam. 65:15-16).

Wazo la mtu kujilaani mwenyewe kwenye kiapo laweza pia kupatikana katika Agano Jipya. Paulo anamwita, “...**Mungu kama shahidi dhidi ya roho yangu...**” (2 Kor. 1:23). Wayahudi “wakajifunga kwa kiapo” kumwua Paulo (Mdo. 23:12) na katika kumkana Yesu wakati wa mateso yake; Petro “akaanza kulaani na kuapa akisema, Simjui mtu huyu” (Mat. 26:74 = Mk. 14:71). Hata hivyo nukuu zote hizi za mwishoni hurejea katika kufanya kiapo kuwa na makusudio ya kutenda dhambi, lakini zinaonesha ukweli kwamba kiapo kilimanisha laana juu ya nafsi ya mtu.

Kumb. 19:16-19 huonesha uzito wa kiapo cha uongo au kilichovunjwa. Msema uongo kwa makusudi atapata adhabu ile ile ambayo mtuhumiwa angeathirika kama matokeo ya uthibitsho wa uongo.¹²²

Biblia inahusisha mifano ya watu ambao walijilaani wenyewe nafsi zao haraka haraka au chini ya mbinyo. Kwa mfano, Wayahudi walitamka, “Damu yake na iwe juu yetu, na juu ya watoto wetu” (Mat. 27:25) na walikutana na utimilifu wa laana hiyo katika vita ya Kiyahudi na katika uharibifu wa Yerusalemu mnamo mwaka 70 BK.

Vifungu vingine huelezea watu wakijilaani wenyewe kwa njia ya mifano. Wakati Daudi, hakimu mkuu wa Israeli, anahukumu makosa yake mwenyewe ya uasherati na mauaji, Nathani nabii anajibu, “wewe ndiwe mtu huyo” (2 Sam. 12:5-7). Baada ya kusimulia mfano wa mtunza mizabibu mwasi, Yesu anawauliza makuhani na Mafarisayo, kipi wangepanya kwa wale mawakili waovu. Mpaka walipojadiliana kuwa ni adhabu ya kifo ndipo walipotambua kwamba wamejihukumu wao wenyewe (Mat. 21:33-45; Mk. 12:1-12; Lk. 20:9-19).

Kujihukumu mwenyewe kulishiriki jukumu muhimu katika matukio ambayo hakukuwa na uwezekano wa kupata shahidi wa matukio. Ikiwa kila kitu mtu alichokuwa ametunza kwa ajili ya mwingine kiliibiwa, mtunzaji alipaswa kuapa kwa ajili ya haki yake mwenyewe (Kut. 22:9-11). Wakati mwili wa mfu, mwathirika asiyejulikana ulipatikana karibu na mji, wazee walipaswa kushuhudia chini ya kiapo kwamba hawakujua lolote juu ya suala hilo (Kumb. 21:1-9). Paulo pia anamwita Mungu kama shahidi kwa kweli zisizonekana, kama vile maombi yake ya siri kwa ajili ya nafasi ya kutembelea kanisa katika Rumi (Rum. 1:9) au mwenendo wake kwa kanisa la Filipi (Flp. 1:18).

3. *Daima kiapo hulipa agano uhalali, likileta haki na mambo ya lazima yaliyofasiliwa kipekee ndani ya kiapo au yale ambayo tayari yamekwishawekwa na Mungu.*

122 Tazama Walter Schick. “Eid II. Rechtlich..”. Col. 371 – 374 in: Evangelisches Staatslexikon. ed. Hermann Kunst, Siegfried Grundmann (Stuttgart, Germany: Kreuz Verlag, 1966). Schick anajadili sheria ya sasa ya kijerumani iitwayo sheria dhidi ya kiapo cha uongo.

Hakuna agano lifanywalo pasipo kiapo (tazama maagano katika Yosh. 9:15; 2 Nya. 15:12-15). Baadhi ya vifungu hutumia ulinganifu kulinganisha ‘agano’ na ‘kiapo’ (Mwa. 26:28; Kumb. 29:11, 13; 2 Fal. 11:4; Zab. 105:9); Eze. 16:59; Eze. 17:13-9). Vingine hulinganisha kuapa na agano (Kumb. 4:31; 7:12; 8:18; Zab. 89:3; 105:9; Eze. 16:8, “naam, nalikuapia, nikafanya agano nawe”).

Twaweza kuona uhusiano baina ya agano na kiapo mahali mwakilishi huapa agano kwa ajili ya wengine. Kwa mfano katika Yosh. 9:15-16, wazee huapa kwa agano ambalo huwafunga watu kwa ujumla kama jamii kwa pamoja.

Ndoa pia ni kiapo na nadhiri na patano la kimaagano (Mith. 2:16-17, Mal. 2:14; linganisha na Eze. 16:8, Yer. 5:7). Tofauti kati ya ndoa na kuishi pamoja ni tofauti kati ya utamkaji rahisi wa makusudio ya mtu kukaa na mwenzi, na ile ya kufanya agano lililokitwa kwenye kiapo kisichobadilika mbele ya Mungu na mtu. *Wale wapingao kwamba Agano Jipya hufundisha kuapa nadhiri hawana budi kuzuia maadhimisho ya ndoa na kufanya mbadala wa mahali pa nadhiri ya ndoa kuchukuliwa na ahadi rahisi.*

Ni wakati tu tusahaupo umuhimu mkubwa wa maagano ya kibiblia yaliyotiwa muhuri kwa kiapo (uhusiano na Mungu, ndoa, Israeli, kanisa, serikali, mikataba ya kazi) ndipo twaweza kulaani kuapa. Ninaamini kwamba Wakristo wangepanya vema kudai tena kiapo, kuwakumbusha wanasiasa na maafisa wa serikali uzito wa kiapo wakati wa kusimikwa kwao, ambacho chaweza kufanywa tu mbele ya Mungu.

Agano la Kale linaweka thamani ya kipekee juu ya usimikaji uliokitwa katika Sheria ya Mungu (Ezr. 10:5; 2 Nya. 15:12-15; 1 Fal. 2:43; Kumb. 29:10-15. Tazama rejea zote kwa amri 10). Kiapo hiki cha kutunza sheria kingeweza kufanywa na mtu, **“Nimeapa na kuthibitisha kuwa nitazishika hukumu za haki zako”** (Zab. 119:106). Pia kundi lingeweza kupatana kwa agano kwa ajili ya taifa kwa kufanya kiapo, kama ilivyo katika Neh. 10:28-29, “Na watu waliosalia...na hao wote waliojitenga katika watu wa nchi kwa torati ya Mungu; wake zao, na wana wao, na binti zao, kila mwenye maarifa na akili; wakaambatana na ndugu zao, wakuu wao, nao wakaingia katika laana na kiapo, ya kuwa wataiendea torati ya Mungu, iliyotolewa kwa mkono wa Musa, mtumishi wa Mungu, na kuziangalia, na kuzitenda, amri zote za BWANA, Bwana wetu, na hukumu zake na sheria zake”.

Mwanatheolojia wa Kikalvini wa karne ya kumi na nane na mwanauamsho wa Kimarekani Jonathan Edwards, aliona kuwa ukiri wa kwanza wa imani wa mwamini katika au baada ya kuamini kuwa ni kiapo kwa mujibu wa Kumb. 6:13 na Kumb. 10:20¹²³ *Ninaamini kwamba kiapo halisi hufanywa wakati wa ubatizo ambao unapaswa kufuata haraka baada ya ukiri wa kwanza wa imani: “Mfano*

123 Tazama Peter Kawerau. Amerika und die orientalischen Kirchen: Ursprung und Anfang der amerikanischen Mission unter den Nationalkirchen Westasiens. Vol. 31 Arbeiten zur Kirchengeschichte. (Berlin: Walter de Gruyter, 1958) kk. 42 – 45.

wa mambo hayo ni ubatizo, unaowaokoa ninyi pia siku hizi; (siyo kuweka mbali uchafu wa mwili, bali jibu¹²⁴ la dhamiri safi mbele za Mungu), kwa kufufuka kwake Yesu” (1 Pet. 3:21).

Unabii mmoja wa Agano la Kale unaunganisaha toba na kiapo, “Kama ukitaka kurudi, Ee Israeli, ... nawe utaapa hivi, Kama BWANA aishivyo, katika kweli, na katika hukumu, na katika haki ndipo mataifa watajibarikia katika yeye, nao watajitukuza katika yeye” (Yer. 4:1-2). Pia Ruthu anasisitiza kubadilishwa kwake kuwa miongoni mwa watu wa Israeli (“Watu wako watakuwa watu wangu, na Mungu wako atakuwa Mungu wangu”) kwa kiapo, “BWANA anitendee vivyo na kuzidi...” (Ruthu 1:16-17).

Hivyo, Upaji wa viapo kwa Mungu waweza kuchukuliwa kuwa ni alama ya watu wa Mungu. Kumb. 6:13 na 10:20 hutumia upaji wa viapo katika jina la Mungu sawasawa na “kutumikia” na “kumhofu” yeye. Isa. 48:1 inahusisha “kuapa kwa Jina” la Bwana na “kumkiri Bwana”.¹²⁵ Katika njia ileile, uabudu wa miungu ya uongo waweza kufasiliwa kama kukiri majina yao, kuapa kwa majina hayo, kuwatumikia au kupiga magoti mbele zao (Yosh. 23:7). Kuapa kwa miungu wengine inatazamwa kama uabudu sanamu na makosa mbele za Bwana (Yer. 5:7; Zef. 1:5-6; Am. 8:14). Manabii wanawaonya wale wote ambao wanaowatumikia miungu wengine, wasi“ape kiapo, kusema, ‘Kama BWANA aishivyo’”.

Hata kama Mafarisayo walikosea tu kwa kuapa kwa vitu vingine, haitoshi kuapa kwa urahisi katika jina la Mungu. Kiapo ni lazima kiwe cha uaminifu. Kuapa kwa uongo hulitukanisha jina la Bwana (Law. 19:12) kama ambavyo Jina la Mungu lisivyopaswa kamwe na kabisa kutumiwa lisivyopaswa (Kut. 20:7; Kumb. 5:11). Moja kwa moja hii humaanisha kwamba viapo vyote ni lazima vifanywe katika Jina la Bwana; viapo vya uongo havina mbadala!

Kiapo ni lazima kifanywe, “**kwa moyo wote wa mtu**” (2 Nya. 15:15), “katika kweli, na katika hukumu, na katika haki” (Yer. 4:2). Ni jambo baya kabisa kuapa “**lakini si katika kweli, wala si katika haki**” (Isa. 48:1). Kuapa “haraka haraka” au “kwa udanganyifu” kunahukumiwa kwa kurudiwarudiwa (Law. 5:2-4; 19:12; Yer. 5:2; 7:9; Sef. 5:3-4; Mal. 3:5). Maandiko yanaendelea kuwahukumu “wadanganyifu” (Yer. 7:9; Se. 5:3-4; Mal. 3:5; 1 Tim. 1:10). Jürgen Kuberski anaandika:

Kubeba ushuhuda wa uongo kunazuliwa kabisa katika sheria ya Agano la Kale: Kut. 20:16 (moja ya Amri Kumi!); Law. 19:11-12; Zab. 15:4; Yer. 5:2; 7:9; Hos. 10:4; Sef. 8:17; (Tazama udanganyifu dhidi ya Yesu katika Mat. 26:59 kk).

124 Au ‘agano’. Tazama Alexander Schweizer. *Hinabgefahren zur Hölle als Mythos ohne biblische Begründung durch Auslegung der Stelle 1. Petr. 3,17-22 nachgewiesen.* (Zürch, Switzerland: Friedrich Schultheß, 1868), uk. 36. Schweizer anatafsiri neno la Kigiriki ‘eperotema’ kama ‘nadhiri’.

125 Ingawa katika kifungu iki nadhiri zao na ukiri wao sio wa uaminifu, hivyo ni wa dhambi. Jürgen Kuberski. “Darf ein Christ schwören?”, op. cit, uk. 147.

Sheria ya Musa ilitaka kwamba mdanganyifu (yeye abebaye ushuhuda wa uongo dhidi ya mtu mwingine) apate adhabu sawa na ile ya upande usio na hatia ambao ungeweza kuhukumiwa kama matokeo ya uthibitisho: Kumb. 19:16-1. Hivyo, udanganyifu ungeweza kuadhibiwa vikali sana! (Watu ambao walitoa uthibitisho wa uongo katika mateso ya Yesu, kwa hiyo walipaswa kusulubiwa!”¹²⁶

Amri ya tisa, “**Usibebe ushuhuda wa uongo dhidi ya jirani yako**” (Kut. 20:16) hurejea katika kanuni ya kutosema jambo la makosa juu ya mtu, lakini pia ni kutoa uthibitisho wa uongo chini ya kiapo katika mahakama ya sheria.¹²⁷ Kitenzi* kilichotumika humaanisha ‘kujibu’ au ‘kushuhudia katika kujibu swali’¹²⁸. Kimaelezo, Kut. 23:1 huzuia udanganyifu na vilevile usengenyaji, “Usivumishe habari za uongo; usitie mkono wako pamoja na mwovu, kuwa shahidi wa udhalimu”.

Utunzaji wa kiapo ni muhimu katika asili yake (Hes. 30;3; 6;1-21; Law. 27:2-25; Kumb. 23;22; Amu. 11:35, Mhu. 5;3-4). Zab. 15:4 huruhusu “**yeye aapaye kwa madhara yake mwaneyewe na habadiliki**” kuingia katika uwepo wa Bwana (Tazama pia 1Sam. 25:22 na 32-34).

*Matumizi mabaya ya viapo hayabatilishi utumizi wake.*¹²⁹ Yeyote aapaye viapo vya haki katika jina la Mungu aliye hai kwa moyo wake wote, anaweza kuwa na hakika ya kukubaliwa na Mungu, kwa kuwa ni “mwenye haki” na “mwema”, ambaye “hula kiapo”; na “mwovu” na “mwenye dhambi” ambaye huhofia; kiapo (Mhu. 9:1-2). Yer. 5:1-2 inalinganisha “utimizaji wa adhabu” na “kutafuta ukweli”, na uapaji kwa uaminifu¹³⁰ (Tazama Sef. 8:16-17¹³¹). Yeyote asiyeapa, hawezi “**kuapa utii kwa Mungu**” (Isa. 65:16).

“Kisha wakafanya kiapo mbele za Bwana kwa sauti kuu kwa kelele na mapanda* na mabaragumu *. Na Yuda yote wakafurahia kiapo, kwa kuwa waliapa kwa moyo wao wote na walimtafuta kwa roho yao wote; nao wakampata, na Bwana akawapa mapumziko pande zote” (2 Nya. 15 :14-15).

6. Amina

Katika hali halisi “Amina” ni *uthibitisho wa kiapo*, ambao unathibitisha tamko lililotangulia (kwa mfano mzuri tazama 1 Fal. 1:36) na kwa kawaida hutafsiriwa “na iwe hivyo”. Tafsiri bora ingekuwa “Inasimama imara na halali” (kwa mujibu wa H. Schlier).

126 Jürgen Kuberski. “Darf ein Christ schwören?”, *op.cit.*, uk. 147.

127 Klaus Berger: Die Gesetzesauslegung Jesu. Part I: Markus und Parallelen. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament (Neukirchen, Germany: Neukirchener Verlag, 1972), kk. 332 – 341.

128 Rud., uk. 333.

129 James Henley Thornwell. “Vows, “ The Collected Writings of James Henley Thornwell, Vol. 2., Theological and Ethical (1875/1974. toleo-rudufu Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1986) uk. 596. Thornwell anaandika juu ya viapo, “Kanisa la Rumi limeviziua, na Waprotestant wamevipuuzia.” Ushughulikiaji wake wa somo hili ni ni mafunzo bora kabisa yenye umuhimu wa viapo kwa matendo ya kanisa la sasa.

130 Georg Giesen. *Die Wurzel sb’ ‘schwören’*, *op.cit.*, uk. 39. kwa sababu “kuwa utetezi wa nabii unapinga kiapo cha uongo”

131 Rud.

“Amina lilikuwa jibu la mtu ambaye kwake kiapo kilifanywa. Alithibitisha kiapo kwa kusema ‘Amina’”.¹³²

Kwamba ‘Amina’ ni kanuni ya kiapo imekwisha kuthibitishwa tayari hapo juu. Imeshatajwa kwamba kanuni ya kiapo katika Mwa. 22:16 inatolewa kama ‘Amina’ katika Waebrania 6:14. Inaitwa ‘kiapo’ katika Ebr. 6:16. Katika Agano la Kale, ‘Amina’ hutumika kuhalalisha laana ya ki-Mungu (Hes. 5:22; Kumb. 27:15-26; Yer. 11:1-5; Neh. 5:130 na kuthibitisha sifa kwa Mungu (1 Nya. 16:436; Neh. 8:6), hususani mwishoni mwa vitabu vya Zaburi (Zab. 41:13; 72:19; 89:52; 106:48).

Katika Agano Jipya, Yesu anatumia “Amina” kama utangulizi wa mahubiri yake mengi (kama ‘Amina, Amina,’ au ‘kweli, kweli nawaambia’¹³³). Katika hali ileile, kanisa hutuma histilahi hiyo kama itikio la maombi (kanisa hapa duniani 1 Kor. 14:16; kanisa huko mbinguni Ufu. 5:14). Mitume huitumia kuhitimisha vitabu vyao (Rum. 15:33; 16:27; Gal. 6:18; Ufu. 22:20) na katika maneno ya kutukuza (Rum. 1:25; 9:5; 11:36; 16:27; Gal. 1:5; Efe. 3:21; 1 Tim. 1:17; 6:16; 2 Tim. 4:18; Ebr. 13:21; 1 Pet. 4:11; 5:11; Yuda 1:25).

Yesu mwenyewe anaitwa “Amina” wa Mungu (2 Kor. 1:20; Ufu. 3:14; linganisha na Isa. 65:16), kwa sababu Yeye ni ukweli mkamilifu na mwaminifu, kwa sababu ushuhuda wake ni ule ‘ushuhuda wenye uaminifu’ (sambamba na ‘Amina’ katika Ufunuo 3:14, inathibitishwa na “Amina” katika Ufu. 1:5-6). Ahadi zote za Mungu zinatimizwa katika yeye.¹³⁴

Hivyo ni desturi kamilifu ya kibiblia kwa kanisa kuitikia kwenye usomaji wa uwekaji wakfu wa vielelezo wakati wa Meza ya Bwana kwa “Ndiyo, Amina”, kama ilivyo desturi kwa baadhi ya makanisa. Kwa kufanya hivyo, kanisa huthibitisha kwamba linaamini kile kilichosemwa na hudai nguvu ya sakramenti kwa ajili yake lenyewe; desturi iliyoelezwa na Shahidi wa imani Justin (k. 100-165 BK.).¹³⁵

Kipekee ‘Amina’ ni yenye kufaa katika Ushirika wa Meza ya Bwana, alama ya agano, kwa kuwa maagano ya Agano la Kale daima yalitiwa muhuri na kufanywa upya kwa kiapo. Yesu anadhihirisha Ushirika kama Sakramenti kwenye maneno ya uwekaji wakfu, “Kikombe hiki ni agano jipya katika damu yangu” (1 Kor. 11:23-26; Mat. 26:26-28, Mk. 14:22-24; Lk. 22:19-20). Ubatizo ni alama ya mwanzo ya agano letu na Mungu, na Meza ya Bwana ni alama ya agano endelevu.

132 Kwa hoja kuwa “Amina” ni kanuni ya nadhiri, tazama jedwali hapo juu kuhusu kanuni za viapo.

133 Katika vitabu vya Injili, Amina mbili mbili [“Amin, amin...” *nyongeza ya mtafsiri*] ziko 25 na zile za moja moja [“Amin...” *nyongeza ya mtafsiri*] ziko 50

134 Tazama Rousas J. Rushdoony. “Jesus Christ as the Witness,” *Institutes of Biblical Law*. op. cit., kk. 572-575. Juu ya viapo, tazama pia kk. 101 – 127.

135 Justin Martyr. ‘Apology 65’. Iliyokuliwa katika Alfons Heilmann (ed.) *Texte der Kirchenväter*. 5 Vols., Vol.3 (Munich, Germany: Kösel, 1964), kk. 276 – 278

7. Baraka

Kwa sababu baraka¹³⁶ hujumuisha kiapo pia, kwa ujumla huitimishwa na kuthibitishwa kwa ‘Amina’.

Kanuni ya Baraka, Baraka na Kutakia Baraka katika Biblia (Mifano)

Mwa. 48-49; Kumb. 33:1-7, Baraka za Yakobo na Musa kwa kabila za Israeli.

Hesabu 6:23-27, “Nena na Haruni na wanawe, kusema, Hivi ndivyo mtawabariki wana wa Israeli. Waambie : ‘BWANA awabariki na kuwatunza; BWANA awangazie nuru za uso wake, na kuwa mwanje rehema kwenu; BWANA awainulie uso wake, na kuwapa amani’. Hivyo ndivyo wataliweka jina langu juu ya wana wa Israeli, na nitawabariki”.

Ruthu 2:4, “Na tazama, Boazi akaja kutoka Bethlehemu kawaamkia wavunaji, akasema, BWANA akae nanyi. Nao wakamwitikia, BWANA na akubariki.”

Zaburi 129:8, “Amani ya BWANA ikae nanyi, Twawabariki katika jina la BWANA.”

Waebrania 13:20-21, **“Sasa, Mungu wa amani aliyemleta Bwana Yesu kutoka kwa wafu, huyo Mchungaji Mkuu wa kondoo, kwa damu ya agano la milele, awafanye mwe kamili katika kila kazi njema kuyafanya mapenzi yake, akifanya kazi ndani yenu lile lenye kupendeza machoni pake, kupitia kwa Yesu Kristo, ambaye kwake uwe utukufu milele na milele. Amina.”**

Wafilipi 4:7, “Na amani ya Mungu, ambayo hupita hufahamu wote, itawalinda mioyo na akili zenu kupitia kwa Kristo Yesu”

Mifano zaidi; 1 Thes. 5:23-28; 2 Thes. 3:16-18. Mara nyingi kama salamu mwanzoni au mwishoni mwa nyaraka za Agano Jipya.

136 Tazama Friso Melzer. Unser Sprache im Lichter der Christus-Offenbarung. (Tübingen, German: J. C. Mohr, 1952) kk. 420 – 425.

HAKI ZA BINADAMU NA IMANI YA KIKRISTO

(1997)¹³⁷

Yaliyomo

Binadamu kama Kiumbe na Mfano wa Mungu
 Mizizi ya Kikristo ya Haki za Binadamu
 Mwako au Msamaha na Toba?
 Haki za Binadamu Hutangulia Serikali
 Maana ya Warumi 13
 Juu ya Kutenga Kanisa na Serikali
 Mungu Hajui Upendeleo

Binadamu kama Kiumbe na Mfano wa Mungu

Desemba 10, 1948, Muungano wa Kisovieti ulisaini Azimio Kuu la Haki za Binadamu lililopitishwa na Mkutano Mkuu wa Umoja wa Mataifa. Azimio linasema kwamba binadamu wote wana utu sawa (Kifungu 1) na kuzuia ubaguzi wote wa ujamii*, rangi, jinsi*, lugha, dini au ushawishi wa kisiasa (kifungu 2). Kwa sababu watu wote wana haki ya kuishi na kuwa huru (kifungu 3), utumwa (kifungu 4) na mateso (kifungu 5) vinazuiliwa. Wote ni sawa mbele ya sheria na wanaweza kuhukumiwa tu kwa mujibu wa sheria zilizowekwa, baada tu ya kuwa wamesikilizwa katika Mahakama ya sheria (kifungu 7-11). Wote wako huru kuhamia na kuchagua mahali pa makazi yao (kifungu 13) na kuomba ukimbizi katika nchi nyingine (kifungu 14). Kila binadamu yuko huru kuchagua mwenzi, na familia, kama ‘kiini asilia na cha msingi katika jamii’, ni lazima alindwe na Serikali na jamii (kifungu 16+26). Pia Azimio linataka haki ya umiliki mali binafsi (kifungu 17), haki ya uhuru wa dhamiri na dini, ambao unajumuisha haki ya mtu kubadili imani yake (kifungu 18), haki ya kutoa maoni na kupata habari (kifungu 19), haki ya kujumuika na kuunda vyama (kifungu 20), haki ya kupiga kura (kifungu 21). Kila mmoja ana haki ya kupewa usalama katika mambo ya kijamii (kifungu 22+25+28), kufanya kazi kwa malipo ya haki (kifungu 23) na kupata elimu (kifungu 26).

---

137 Thomas Schirmacher. “Christlicher Glaube und Menschenrechte” (Russisch). POISK: Ezemedel’naja Vsesojuznaja Gazeta [Journal of the Russian Academy of Science]. Nr. 48 (446) 22 – 28. November 1997. uk. 13; ilichapwa kwa kurudiwa “Christlicher Glaube und Menschenrechte” (katika Kirusi). Utschitjelskaja Gazeta (Russische Lehrerzeitung). No. 2 (9667) 3.2.1998. uk. 22. Iliandikwa kwa ajili ya Konferenz Evangelikaler Publizisten (Mkutano wa Waandishi na Wanahabari wa Kiinjili).

Kwa ukaribu likihusishwa na wazo la haki za binadamu, kuna dai kuwa watu wote wana haki sawa kutendewa kama binadamu – bila kujali ujamii wowote, dini, jinsi, ushawishi wa kidini, au heshima ya kijamii au kiuchumi iwezavyo kuwa. Nini ni msingi wa usawa wa binadamu, kama si ukweli kwamba wote waliumbwa na Mungu katika hali ya usawa? Hivyo, hoja ya Kikristo kwa haki za binadamu ni lazima ianze na historia ya Biblia ya Uumbaji, “Mungu akasema, Na tumfanye mtu kwa mfano wetu, kwa sura yetu; wakatawale samaki wa baharini, na ndege wa angani, na wanyama, na nchi yote pia, na kila chenye kutambaa kitambaacho juu ya nchi. Mungu akaumba mtu kwa mfano wake, kwa mfano wa Mungu alimwumba, mwanamume na mwanamke aliwaumba” (Mwa. 1:26-27). Ukweli kwamba Binadamu aliumbwa katika mfano na sura ya Mungu unamfanya ashiriki jukumu kubwa katika mahusiano na binadamu, mtu kwa mwenzake, Kwa mfano, Mwa. 9:16 inamhitaji mwuaji kuadhibiwa kwa kuwa uuaji uharibu mfano au sura ya Mungu.

Uumbaji upo kwa ajili ya utukufu wa Mungu na una maana yake kutoka kwa Mungu. Ukweli huu unashikilia zaidi “Taji ya Uumbaji”, Binadamu aliumbwa kwa mujibu wa amri ya Mungu ya Uumbaji ili kutimiza jukumu alilopewa na Mungu. Mungu alimfanya awe mtawala juu ya dunia, bali pia alimpa wajibu wa kuhifadhi viumbe wa dunia. Mtunga Zaburi aandika, **“Umemfanya kuwa na utawala juu ya kazi za mikono yako; umeweka vitu vyote chini ya miguu yake: kondoo na ng'ombe wote, naam, na wanyama wa kondeni”** (Zab. 8:6-7).

Kwa sababu hii, haki za binadamu hujumuisha tu yale mapendeleo ambayo Mungu amempa Binadamu, hakuna haki nyingine ambazo binadamu anaweza kuchagua au kudai mwenyewe, kwa matakwa yake mwenyewe.

Kwa hiyo Wakristo hawawezi kujiambatanisha moja kwa moja na orodha ya haki za binadamu zilizotengenezwa na nchi za Magharibi badala ya zile za Biblia. Maandiko hueleza haki za taratibu za Kimahakama zilizopangwa kwa mujibu wa sheria zilizoelezwa vema, kwa kusikiliza mashahidi, kwa mahakimu ambao hawajapewa rushwa na kwa ulinzi wa kisheria, kama tutakavyoona. Hata hivyo, milolongo hiyo ya kisheria haiwezi kujibainisha na utekelezaji wa haki za kimagharibi. Fikiri ingekuwa hivyo – ingejibainisha na mfumo upi? Mfumo wa Kijerumani, Kiingereza, Kifaransa au Kimarekani? Sote tunajua kuwa mifumo hii ni tofauti sana! Kuna nafasi kubwa kwa aina ya mifumo ya kisheria ambayo hutofautiana kwa sababu za kitamaduni na mapokeo ya kihistoria ya watu wake, lakini bado zinatoa hakikisho la haki za binadamu.

Mizizi ya Kikristo ya Haki za Binadamu

Hakuna yeyote awezaye kubisha ukweli kwamba haki za binadamu zilizotolewa kumlinda mtu, zinatoka katika fikra za Kikristo. Kwa uwazi, Azimio Kuu la Haki za Binadamu la Umoja wa Mataifa la Desemba 10, 1948 linadhihirisha mizizi

yake katika Ukristo. Ukomeshwaji wa utumwa na mateso, kanuni ya usawa mbele ya sheria, haki ya kupumzika na kuburudika kama zinayoonekana katika Sabato au pumziko la Jumapili – zinatokana na mapokeo ya Kikristo na wala si bahati au serikali ambazo zinakubali haki hizi na kuzitia nanga (kuziweka kuwa sehemu) katika katiba zao nyingi kwa wingi katika nchi za Kikristo. Hata Karl Marx alikubali hili, kwa sababu alipinga haki za binadamu kwa kuwa ni zao la Ukristo (kwa mfano, Kazi za Marx na Engels, Kitabu cha 1 = Marx and Engels Works, Vol. 1).

Hakuna serikali wala hakuna mfumo wa kisheria uwezao kuendelea kuwepo pasipo uchache wa amali za kawaida, na kwa umuhimu kabisa amali zilizokitwa katika vitu visivyoonekana. Mfumo wa kisheria hukubali mfumo wa amali, kwa kuwa sheria huchukuliwa kutoka katika viwango vya maadili vilivyotangulia kuwepo na nje yake yenyewe.

Hakikisho la utu wa binadamu huona kwamba Binadamu ni zaidi ya kile anachokielewa juu yake mwenyewe. Hawezi kueleweka kwa njia na nyenzo za sayansi asilia. Yeye yu wazi kwa vitu visivyoonekana. Serikali ya kisiasa, yenye mfumo wa kisheria, hutegemea mahitaji ambayo yenyewe haiwezi kudhamini.

Mwako au Msamaha na Toba?

Kwa mujibu wa falsafa za Mwako katika karne ya kumi na nane, ambazo zilijaribu kuanzisha haki za binadamu pasipo Mungu na kinyume cha Kanisa; Mema yote, ukijumuisha haki za binadamu zingeweza kuchotwa kutoka katika Asili* na kutoka katika Fikra*. Utambulishi wa Rousseau wa ‘Fikra’ na ‘Asili’ ni wa kipekee katika mawazo ya Mwako. Hata hivyo, jaribio la kuziweka haki za binadamu katika Asili zimeshindwa kwa kuwa hakuna mtu yeyote awezaye kukubaliana juu ya maana ya ‘Asili’ au juu ya jinsi sheria zake zinavyoweza kuvumbuliwa. Wolfgang Schild, profesa wa sheria ya jinai anaaandika, “Mwako hauwezi na haupaswi kuwa neno la mwisho, neno letu la mwisho. Ufikra na utendaji wake ni lazima uchukuliwe katika mipaka yake, kama sivyo maisha ya kijamii yenye thamani ya utu wa Binadamu hayawezekani. Tena, hata sheria ya adhabu kipekee haiwezi kujizuia yenyewe kwa njia ya fikra ili kupata amani na utaratibu kwa gharama yoyote ile: inahitaji utambuzi wa utu wa binadamu - hata wa mtu aliyetenda kosa baya kabisa la jinai – kama msingi wake na mpaka wake”.

Mawazo kwamba binadamu angeweza kuboreshwa kwa elimu, na kwamba magonjwa ya binadamu yangeweza kutatuliwa kwa Mwako, ni tatizo la kimsingi la falsafa ya Kigriki, ya Uyumanisti na ya Mwako. Njozi za Uyumanisti katika elimu hudai uwepo wake kwenye wazo kuwa maadili yangeweza kukuzwa kupitia elimu, kwa kuwa unadhani kwamba mtu hufanya makosa tu kwa sababu yeye ni mjinga au kwa sababu hufikiri kimakosa, sio kwa sababu dhamiri yake ni yenye uovu na kwa sababu yeye hawezi kufanya jema kwa nguvu zake

mwenyewe. Falsafa hizi hujaribu kupunguza mtazamo wa kimaadili na wa kiwajibu wa mawazo, maneno na matendo kwa suala la maarifa, ambayo humshikilia binadamu kuwajibika, pindi tu ajuapo kile afanyacho.

Hata hivyo bado tunashangazwa kujifunza kwamba madaktari huvuta sigara kwa wingi kama watu wa kawaida wafanyavyo, kwamba watu wanaendeleza mitindo ya maisha isiyo salama kwa afya, na kwamba wanawake daima wanaendelea kupata mimba kinyume na mafuriko ya taarifa juu ya uzazi wa mpango. Sote twajua kutoka katika maisha yetu wenyewe, kwamba kujua jibu sahihi, na hata kushawishiwa nalo, hakuhakikishi kwa njia yoyote kuwa twaishi ipasavyo. Mwanasiasa ambaye anatetea kwa nguvu ndoa ya mke mmoja kama msingi wa jamii bungeni, haoneshi umuhimu wa uaminifu wa ndoa katika maisha yake binafsi, na wala hana kinga dhidi ya uzinzi au talaka.

Biblia hufundisha kwamba dhambi ya mtu huathiri sio tu mawazo yetu, bali pia ubinadamu wetu wote, na kwamba zaidi ya yote, dhamiri zetu ambazo zinapingana na Mungu hutuongoza kutenda na kufikiri kimakosa, hivyo basi kuna upungufu katika mawazo na kujali kwetu zaidi. Ni lazima tuondoe utu wa kale ulioshikwa na dhambi hapo kale. Wakristo huamini kuwa ni Mungu yeye mwenyewe alikufa kuchukua nafasi ya Mwanadamu, wakati Kristo alipokufa juu ya Msalaba kwa ajili ya ukosefu wetu wa upendo na ubinafsi wetu. Wakati tunapokubali kwamba hatuwezi kujiokoa wenyewe kwa nguvu zetu na kwa fikra zetu, bali twategemea utimilizi wa Kristo wa adhabu yetu, twaweza kushinda dhamiri zetu zilizo ovu kwa imani iliyo katika Yesu, na kufanya upya dhamiri zetu na fahamu zetu kwa namna ya mapenzi ya Mungu (Rum. 1:20-25; 12:13). Ufanywaji upya wa kweli hutokea wakati nguvu ya Mungu hufanya kazi katika utu wetu wa ndani; sio kupitia kampeni za kielimu, bali kwa upendo wa Mungu na Msamaha.

Haki za Binadamu Hutangulia Serikali

Utu wa binadamu na haki za binadamu ni sehemu ya mtu kama kiumbe wa Mungu. Hivyo, Serikali haiumbi haki za binadamu, huzifuma na kuzilinda. Kwa kuwa haki ya kuishi iko katika asili ya binadamu, mtu hazipokei kutoka kwa serikali, na hakuna Serikali yenye haki kuamua kwamba raia wake hawana tena haki ya kuishi, bali wanaweza kuuawa kwa matakwa ya mtawala. Wala serikali haiwezi kutoa haki ya kuwa na familia, kwa kuwa Serikali haimiliki familia, yenyewe inakubali tu jukumu lililowekwa katika utaratibu wa Uumbaji kulinda ndoa na familia.

Kwa hiyo haki zilikuwepo kabla ya serikali, na kuna haki zilizo juu ya Serikali, haki zichukuliwazo kutoka katika asili, zote kutoka katika asili ya mwanadamu na kutoka katika aina mbalimbali za jamii ya mwanadamu. Serikali ni lazima iheshimu haki hizi na kukubali mipaka iliyowekwa kwa haki hizi za asili za

Mungu kwa mtu, familia, mwajiri (au mwajiriwa) na za makundi mengine ya jamii ya mwanadamu.

Kwa kuwa haki za binadamu zina mizizi katika mfumo maadili ulioelezwa kwa Serikali, kwa usawa mfumo huu huzuia rufaa za uongo kwa haki za binadamu, kwa sababu inalinda utu wa binadamu na wengine. Kwa mfano, hakuna mtu mwenye haki ya kuonesha utu wake kwa kuua au kuchoma mali kwa makusudi ili kupata malipo ya bima.

Haki za binadamu huchukulia Serikali kuwa na nguvu zenye mipaka na sheria halali kwa watu wote, sheria ambayo inaweka mipaka ya nguvu ya serikali. Jambo hili kama lisingekuwa hivyo, basi ni hakika mtu angepokea haki zake kutoka kwa serikali. Hivyo mtu angekuwa tu na haki na madai ya ulinzi ambayo serikali yake ingemhakikishia. Huu ndio mtazamo wa Kishoshalisti, ambao hautoi nafasi kwa changamoto au kujisahihisha kwa serikali ambayo ilijitangaza yenyewe kuwa Mungu.

Maana ya Warumi 13

Andiko muhimu kabisa juu ya jukumu la Serikali ni sura ya kumi na tatu ya Waraka kwa Warumi, ambao uliandikwa na mtume Paulo, aliyeuleta Ukristo Ulaya na Asia katika karne ya kwanza B.K. “Kila mtu na aitii mamlaka iliyo kuu; kwa maana hakuna mamlaka isiyotoka kwa Mungu; na ile iliyopo imeamriwa na Mungu. Hivyo amwasiye mwenye mamlaka hushindana na agizo la Mungu; nao washindanao watajipatia hukumu. Kwa maana watawalao hawatishi watu kwa sababu ya matendo mema, bali kwa sababu ya matendo mabaya. Basi wataka usimwogope mwenye mamlaka? Fanya mema, nawe utapata sifa kwake; kwa kuwa yeye ni mtumishi wa Mungu kwako kwa ajili ya mema. Lakini ufanyapo mabaya, ogopa; kwa maana hauchukui upanga bure; kwa kuwa ni mtumishi wa Mungu, amlipizaye kisasi mtenda mabaya kwa ajili ya ghadhabu. Kwa hiyo ni lazima kutii, si kwa sababu ya ile ghadhabu tu, ila na kwa sababu ya dhamiri. Kwa sababu hiyo tena mwalipa kodi; kwa kuwa wao ni wahudumu wa Mungu, wakidumu katika kazi hiyo hiyo. Wapeni wote haki zao; mtu wa kodi, kodi; mtu wa ushuru, ushuru; astahiliye hofu, hofu; astahiliye heshima, heshima” (Warumi 13:1-7).

Kifungu hiki huonesha wazi kuwa hakuna mtu apingaye serikali kwa kanuni zinazoweza kupinga mamlaka ya Mungu. Kinyume chake: anapinga sheria ya Mungu, na ana haki ya kuchukuliwa hatua za kisheria (Rum. 13:2) Kwa kuwa Serikali inalo jukumu la kuzuia na kuadhibu uovu, Wakristo wanapaswa kufanya wema, kama wanataka kuepuka mgongano. Ikiwa Mkristo anafanya makosa anapaswa kuadhibiwa kwa haki na Serikali. Kwa kuwa Serikali, kama mtumishi wa Mungu, inao wajibu wa kulipa kisasi (13:4). Matokeo yake, Mkristo hulipa kodi yake na hutoa heshima inayostahili kwa maafisa wa serikali (13:6-7).

Lakini swali ni kuwa, ni nani anayetoa maana ya kipi kizuri au kibaya? Je, Paulo aliliacha hili mikononi mwa Serikali? Je, Serikali yaweza kutangaza kitu chochote kizuri na kulazimisha kwa raia wake? Hapana. Wakati alipoongea juu ya uzuri, anaufasili kwa mujibu wa mapenzi ya Mungu, na kuufasili ubaya kama kitu kile ambacho kilihukumiwa na sheria ya Mungu. “haki huinua taifa, bali dhambi ni aibu ya watu wowote” (Mith. 14:34).

Hivyo Biblia hutupa mipaka na maelekezo yaliyo wazi kwa kodi, huduma za kiulini na kwa polisi. Kwa mfano, Yohana Mbatizaji aliwaambia watoza ushuru na mapolisi (mtu yule yule alitumika kama polisi na mlinzi), “Msitoe kitu zaidi kuliko mlivyoamriwa” na “Msidhulumu mtu, wala msimshitaki kwa uongo; tena mtoshewe na mshahara wenu” (Lk. 3:12-14). Kutoka katika matamko haya ya Paulo twaweza kuchota mawazo mawili muhimu:

1. *Serikali yaweza tu kuhukumu kile watu wafanyacho, sio kile wanachofikiri.*

Inahusika kwa matendo mema au mabaya, kwa kufanya. Si kazi ya serikali kudhibiti dhambi zote, bali zile tu ambazo kazi zake zaweza kuchunguzika na zinaweza kuharibu utaratibu wa umma, ambao Serikali ina wajibu wa kuuendeleza na kuulinda.

2. *Serikali haiwezi kutofautisha kati ya Wakristo na watu wengine, yaani waamini wa imani tofauti, iwapo wanaelekeza imani zao katika hali ya amani.* Kwa kuwa Mungu huzuia upendeleo katika mambo ya kisheria, Wakristo ni lazima waadhibiwe kwa ukali uleule sawa na wasio waumini pindi wavunjapo sheria. Serikali haiwezi kutofautisha kati ya Wakristo na washirika wa vikundi vingine vya kidini, kwa kuwa yaweza kuhukumu tu kwa msingi wa matendo.

Haki za binadamu ni za kiulini, zinadumu si zaidi sana katika kufasili upendeleo mbalimbali kwa mtu, bali kuipa mipaka nguvu ya Serikali na ya taasisi nyingine ambazo hujishughulisha na maisha ya watu. Kwa sababu hii, Paulo anaweka mipaka ya majukumu ya Serikali kwa nyanja maalumu za maisha, badala ya kuipa haki ya kuratibu na kuadhibu mawazo na maisha ya watu wote.

Serikali haipaswi kujipambanua na jamii, kama serikali za kishoshalisti ambavyo zimefanya tangu Mapinduzi ya Ufaransa. Katika serikali hizo, nyanja zote ukijumuisha familia na Kanisa ziko chini ya Serikali. Jamii ni zaidi ya Serikali. Serikali hazina mamlaka juu ya nyanja zote za kijamii.

Juu ya Utenganishi wa Kanisa na Serikali

Kama ambavyo Serikali haiwezi kulitawala Kanisa au dini, serikali yenyewe pia haiwezi kuwa chini ya kanisa au dini. Utenganishi kati ya Kanisa na Serikali haupingani na imani ya Kikristo, bali kwa asili yake huibuka kutoka katika imani hiyo, kwa kuwa Biblia inaifanya serikali kuwa na jukumu la kusaidia watu kuishi kwa amani, bila kujali chochote waaminicho. Ni wajibu wa kanisa na wa dini

kuelekeza kwenye umilele, kutoa uimara wa maadili na kuchochea moyo wa mahusiano baina ya mtu na Mungu.

Hivyo, mwanahistoria Eugen Ewig huzungumzia fundisho la Agano la Kale la Mamlaka mbili. Eduard Eichmann, pia ni mwanahistoria, akiandika juu ya mgawanyo wa mamlaka katika Agano la Kale baina ya kuhani na mfalme anasema, “Sambamba na Maandiko Matakatifu mitazamo ya Agano la Kale imekuwa mali-shirika ya Mkristo wa Magharibi”.

Yesu alithibitisha utengano huu katika maneno, “mpeni Kaisari yaliyo ya Kaisari, na yaliyo ya Mungu mpeni Mungu” (Mk. 12:17). Kwa sababu sheria hii imekuja kutoka kwa Mungu, ambaye yu juu ya mfalme, taasisi za kidini za Mungu zilizomo duniani, watu wa Mungu waliojiweka pamoja, hawako juu ya mfalme. Kipaumbele cha kwanza ni utii kwa Mungu, ambaye hutambua na kuweka mipaka ya kile kilicho cha Kaisari. Kaisari hana mamlaka ya kutambua na kuweka mipaka ya kile kilicho cha Mungu. Hata hivyo, hii haimaanishi kwamba mtawala ni tegemezi kwa Kanisa, kwa kuwa Mungu amekwisha kumpa wajibu kwa watu wote katika utawala wake, sio tu waamini wa kundi moja la kidini.

Utengano baina ya Kanisa na Serikali haumaanishi kwamba daima majukumu hayaingiliani, au kwamba taasisi hizo hazihitajiani. Kinyume chake, Kanisa laweza kuishauri serikali na kuifundisha Sheria ya Mungu, kama Yehoyada alivyomfundisha Yoashi, “Yoashi akafanya yaliyo mema machoni pa BWANA siku zake zote Yehoyada kuhani alizomfundisha” (2 Fal. 12:2). Ni jambo baya kwamba Kanisa la sasa limetupilia mbali huduma hii muhimu na linapendelea kujiunga na makundi mbalimbali na kulalamika.

Utenganishi wa Kanisa na serikali hauwi vita dhidi ya Ukristo hadi pale Serikali inaposahau jukumu lake katika Sheria ya Mungu na kuanza kuitesa imani.

Mungu Hana Upendeleo

Karne nyingi zilizopita katika Biblia, Mungu alifanya hatua halali za kisheria za haki za binadamu. Hakimu mwenye haki ni wa muhimu katika kuitambua haki, na Mungu ni mfano wa kwanza na asilia wa hakimu mwenye haki (Kumb. 10:17-18; Zab. 7:9+12; 9:5; 50:6, Tazama pia Zab. 75:3+8), “kwa maana BWANA ni Mungu wa hukumu” (Isaya 30:18). Yeye ni mlinzi wa haki. Wale wahukumuo kwa halali hutenda katika Jina la Mungu. Agano la Kale hutueleza juu ya mfalme mwenye haki Yehoshafati, “**Na akawaambia mahakimu, zingatieni yale myafanyayo, kwa kuwa hamhukumu kwa ajili ya mtu, bali kwa ajili ya BWANA, ambaye yu nanyi katika hukumu. Basi sasa hofu ya BWANA iwe juu yenu, zingatieni na mkafanye, kwa kuwa hakuna uovu kwa BWANA Mungu wetu, wala kuheshimu nafasi za watu, wala kupokea zawadi**” (2 Nya. 19:6-7).

Hakimu ni lazima awe macho juu ya ukweli kwamba Mungu anamtazama na husimama upande wa mwenye haki, **“Kuipotosha haki ya mtu mbele zake aliye juu, na kutupilia mbali madai yake, Bwana haridhii”** (Maombolezo 3:35-36).

Kwa sababu hii Biblia ina maelekezo mengi kuhusu haki, hatua za kisheria zimhusuzo binadamu. Kwa mfano, mashtaka huhitaji walau mashahidi wawili (Hes. 35:30; Kumb. 17:6; 19:15; Mat. 18:16; Yoh. 8:17; Ebr. 10:28; 1 Tim. 5:18), hivyo basi mashtaka yanaletwa na mashahidi wawili au watatu (Kumb. 10:17-18). Washitaki wenye vurugu hawapaswi kusikilizwa (Zab. 35:11).

Mahakimu wanaoongoza wanapaswa kutokuwa na upendeleo kabisa (Kumb. 1:16; 2 Nya. 19:7; Mith 18:5; 24:23; Ayu. 13:10; Kol. 3:25; Efe 6:9), kwa kuwa Mungu mwenyewe hana upendeleo (Kumb. 10:17-18). Ni mahakimu waovu tu walio na upendeleo (Isa. 10:1-2; 3:9).

Hukumu inapaswa kufanywa pasipo mawazo ya haraka haraka yasiyothibitishwa (1 Tim. 5:21), bali baada ya hakimu akiwa amekwisha chunguza kwa makini uthibitisho wote (Kumb. 17:4). “Fanyeni hukumu za kweli”, Mungu anasema katika Zekaria 7:9; hivyo basi hukumu haipaswi kubatilishwa.

“Pakiwa na mashindano kati ya watu, wanaenda katika hukumu, ili kwamba mahakimu waweze kuwahukumu; basi watampa haki mwenye haki, na kumhukumu mwovu” (Kumb. 25:1). Rushwa haipaswi kuathiri maoni ya hakimu. **“Mtu mwovu hupokea rushwa nyuma mgongoni kupotosha njia za hukumu”** (Mith. 17:23). Mungu ni mfano mkuu. **“Kwa maana BWANA Mungu wenu ni Mungu wa miungu, na Bwana wa mabwana, Mungu mkuu, mwenye uweza, na wa kuogofya, ambaye hajali nafsi za watu, wala kuchukua zawadi”** (Kumb. 10:17). **“Basi sasa hofu ya BWANA iwe juu yenu; zingatieni na mkafanye, kwa kuwa hakuna uovu kwa BWANA Mungu wetu, wala kuheshimu nafsi za watu, wala kupokea zawadi”** (2 Nya. 19:7).

Kwa ujumla, Maandiko yanahalalisha zawadi zinapotolewa kwa furaha au kuwasaidia watu. Wakati mwingine Biblia inatambua kuwa zawadi zaweza kuwa muhimu, ikiwa watu wanatakiwa kufikia lengo halali. Mwalimu mwema anatumiea, “Zawadi ya mtu humpatia nafasi, humleta mbele ya watu wakuu” (Mith. 18:16) na **“zawadi ya siri hutuliza hasira; na tuzo kifua humaliza ghadhabu kali”** (Mith. 21:14). Mtu mwenye haki anapokabiliwa na maofisa mafisadi, hana tumaini la kufikia malengo ya kisheria kwa ukamilifu. Ikiwa hana nafasi ya kushinda ufasidi huu kwa njia yoyote ile, anaweza kupata haki zake kwa kutumia zawadi. Ni wakati tu anunuapo ufasidi, yeye mwenyewe anahukumiwa hatia ya ufasidi. Yule anayelazimishwa kuwapa rushwa wengine kwa hakika atajibidisha kuondoa ufasidi, hususani katika kanisa, au katika taasisi nyingine za kidini.

Kwa sababu hii, ni lazima kusiwepo na vipimo viwili linganifu, kama vile vifungu vya sheria vinavyohusu matajiri na vingine vinavyohusu wakulima. Agano la Kale lilihitaji mfumo sawa wa adhabu kwa ajili ya wazawa na kwa wakazi wageni (Kut. 12:49), “Msitende yasiyo haki katika hukumu, usimpendeele mtu maskini, wala kumstahi mwenye nguvu; bali utamhukumu jirani yake kwa haki” (Law. 19:15). Kwa sababu Mungu hulinda “madai ya maskini” (Mith. 29:7) na “maskini na wahitaji” (Mith. 31:9), Mithali 31:8-9 inatuamuru sisi **“Fumbua kinywa chako, kwa ajili ya bubu; kwa maana ya hao wote waliowekewa anguko. Fumbua kinywa chako, hukumu kwa haki, na tetea madai ya maskini na wenye mahitaji”**.

Hivyo Biblia hupima haki ya nchi kwa jinsi iwalindavyo walio dhaifu. Sio tu hali ya utajiri au daraja la viongozi iliyo muhimu, bali pia hali ya Kanisa la Kiserikali ni muhimu, tena hali ya vikundi vidogo vya Kikristo nayo pia ni muhimu. Sio tu hali ya mahakimu wenye fedha na mamlaka kulinda haki zao iliyo muhimu, bali pia hali za maskini, wajane na mayatima wawapo mahakamani.

Mungu ni Mwumba na Bwana wa wanadamu wote. Anaturajia tutendeane sisi kwa sisi kama mfano wake na viumbe wake – binadamu wa kujishughulisha na binadamu, si wanyama kwa wanyama.

AGANO LA KALE DHIDI YA UTOAJI MIMBA (1993/2000)

Thomas Schirrmacher (Imetafsiriwa katika Kiingereza na Cambron Teupe).

Utoaji Mimba ni Uuaji

Dietrich Bonhoeffer mara moja alishawahi kuelezea mtazamo wa kimapokeo juu ya utoaji mimba kwa maneno yafuatayo yaliyochaguliwa vema, “Ndoa haitenganishwi na utambuzi wa haki za mtoto aliye tumboni ambaye hajazaliwa, haki zisizo katika matakwa ya wazazi. Wakati haki hizi zisipotambuliwa, ndoa huacha kuwa ndoa, na kuwa uhusiano wa kawaida tu... kuua uzao katika tumbo la mama yake huenda kinyume cha haki ya kuishi ya mtoto iliyotolewa na Mungu. Swali kwamba tunda la tumbo li binadamu tayari au la ni uchanganyaji wa jambo. Ukweli ni kwamba Mungu alikusudia kumwumba binadamu, na kwamba binadamu huyu maisha yake yamekabwa. Hilo ni jambo gani kama sio uuaji?”.¹³⁸

Hakuna hali, hata iwe ngumu namna gani iwezayo kubadili ukweli huu. Bonhoeffer anaendelea, “kwamba makusudi ya kitendo hicho hutofautiana, kwamba jukumu laweza kuwa la kijamii zaidi kuliko mtu mmoja mmoja, wakati tendo litokanapo na vina vya kutengwa na mashaka, kwamba fedha zaweza kufidia ujinga mwingi, wakati maskini wa maskini, ambao hawakuchagua kuendelea na tendo hilo pasipo kusudio kuu; wanakamatwa kwa urahisi, hili kwa uwazi linahurusu mahusiano binafsi ya mshauri na mtu binafsi, lakini haibadilishi kitu katika ukweli kwamba uuaji umefanyika”.¹³⁹

Kadinali Josef Ratzinger ameonesha wazi kuwa ni mtazamo wa kitheonomi* wa sheria tu uwezao kudhamini kutokiukwa kwa ubinadamu katika hali zote. Nia ya jamii haijitoshelezi.¹⁴⁰ Upinzani wa Kikristo dhidi ya utoaji mimba, na upambanuzi wa uuaji wa mtoto ambaye hajazaliwa na uuaji wa mtu aliyekwishazaliwa unajikita:

1. juu ya uzuiaji wa jumla wa uuaji katika Amri Kumi,
2. juu ya maelezo ya kibiblia ya ‘uzao wa mwili’ kama baraka,

138 Dietrich Bonhoeffer. *Ethic. Chr. Kaiser*: München, 1949. S. 118. Tazama pia Henri van Straelen. *Abtreibung. Abtreibung: Die grosse Entscheidung*. Josef Habel: Regensburg, 1974. op. cit. uk. 70 – 71 kuhusu msimamo wa Bonhoeffer na Karl Barth juu ya utoaji mimba.

139 Dietrich Bonhoeffer. *Ethik. a. a. O. S.* 18 – 119. Bonhoeffer anapinga utoaji mimba, hata kama maisha ya mama yako hatarini. Rud., uk. 119, note 6.

140 Lucio Brunnelli. “Ratzingers Plan für die Enzyklika”. 30 Tage und die Welt 2 (1992) 5 (Mai): 28-31, hapa uk. 31

3. juu ya mtazamo wa kibiblia wa mtoto ambaye hajazaliwa kama binadamu awezaye kuwa na uhusiano na Mungu.

4. juu ya Kutoka 21:22 – 25.

Kamwe, Mungu hajaipa taasisi yoyote haki ya kuua mtoto ambaye hajazaliwa ambaye ni mwenye haki katika macho ya kila mahakama halali ya kisheria.

Uzuiaji wa Uuaji katika Amri Kumi

Amri Kumi zinasema, “Usiue” (Kutoka 20:13; Kumb. 5:16; Mat. 5:21), ambapo hujumuisha uuaji wowote usio halali. Hadhari* zinaruhusiwa tu mahali ambapo Mungu mwenyewe katika maelezo ameruhusu au ameamuru, kama ilivyo katika suala la hukumu ya kifo kisheria (Mw. 9:5-6; Kutoka 22:1-2; Rum. 13:3-4; Mdo 25:11), kujilinda (Kutoka 22:1-2) au kulinda nchi (Neh. 4:8+14; Rum 13;4)¹⁴¹. Kamwe Mungu hajaipa taasisi yoyote haki ya kuua mtoto ambaye hajazaliwa, ambaye ni mwenye haki katika macho ya kila mahakama halali ya kisheria.

Sheria ya Agano la Kale hairuhusu hata wazazi kuwahukumu watoto wao. Vijana waliowatisha wazazi wao, ambao walikuwa watuhumiwa wa ukosefu wa nidhamu, walipaswa kupelekwa mahakamani. Adhabu ilifanywa na serikali (Kumb 21:18-21). Mamlaka ya wazazi yalikuwa na mipaka katika ‘nidhamu’ (Mith. 19:18). Ni serikali pekee yenye uwezo wa kutekeleza adhabu kali.

Warumi walimruhusu baba kuwa na uwezo usio na mpaka juu ya watoto wake, kabla na baada ya kifo, hivyo basi angeweza hata kuwaangamiza.¹⁴² Oehler akiandika juu ya Agano la Kale asema, “Hata haki ya binadamu ya mzazi juu ya watoto wake ni yenye mpaka - kinyume na sheria za watu wengine wa kale; baba anatajwa kutokuwa na haki juu ya maisha au kifo cha watoto wake, tofauti na ilivyo katika sheria ya Kirumi..., wazazi wanapaswa kumleta mtoto wao mwasi mbele ya mahakama.”¹⁴³ Mataifa mengine mengi yaliruhusu familia kuwaadhibu wanafamilia wao wenyewe.¹⁴⁴

Yeyote awapaye wazazi haki ya kutoa mimba hukataa kila kitu ambacho Biblia hufundisha juu ya majukumu na maana ya uzazi.

141 Tazama pia Ray. R. Sutton. Who Owns the Family: God or the State? Biblical Blueprints Series 3. Dominion Press: Ft. Worth (TX); Thomas Nelson: Nashville (NY), 1987. S. 40-5; Rousas J. Rushdoony. The Institutes of Biblical Law. ob. Cit., uk. 185-191

142 Achim Keller. Die Abortiva der Römischen Kaiserzeit. Quellen und Studien zur Geschichte der Pharmazie 46. Deutscher Apotheker Verlag: Stuttgart, 1988. uk. 23.

143 Gustav Friedrich Oehler. Theologies des Alten Testaments J. F. Steinkopf: Stuttgart, 1891³. uk. 372 (sic).

144 Mifano na kumbukumbu katika Carle G. Zimmerman. Family and Civilization. Harper & Brothers: New York / London, 1947. kk. 359 – 383

Watoto ni Baraka

Mtunga Zaburi Sulemani alimwona mtoto kuwa ni zawadi kutoka kwa Mungu kabla hata ya kuzaliwa (Zab. 127:3-5), “Tazama! Watoto ni urithi wa BWANA, na uzao wa tumbo ni zawadi”. Katika Zab. 128:3+6, watoto na wajukuu ni sehemu ya baraka maalum za Mungu. Hivyo Yakobo anaongea juu ya “mibaraka ya maziwa, na ya tumbo” (Mwa 49:25). Baraka za Mungu juu ya uzao wa tumbo ni zawadi maalumu (Kumb 7:13-14), ni moja ya matokeo ya utii kwa sheria yake (Kumb. 28:4). Kuwapa wazazi haki ya kutoa mimba za watoto wao ambao hawajazaliwa ni kukataa yote ambayo Biblia hufunza juu ya majukumu na maana ya uzazi.

Ni Mungu pekee awezaye kutupa watoto, kama ambavyo Agano la Kale linadhihirisha wazi katika suala la utasa. Mabibi wa Israeli; Sara, Rebeka na Raheli, tangu mwanzo walikuwa tasa, na walibeba mimba pindi tu Mungu alipoingilia kati. Wakati Raheli anadai muujiza kutoka kwa mumewe, “Nipe watoto; kama sivyo nitakufa”, Yakobo anajibu, “Je! Mimi ni badala ya Mungu, aliyekuzuilia uzao wa tumbo?” (Mwa. 30:1-2). Hana, mama yake Samweli, alikutana na jambo lile lile (1 Sam. 2:1-2) na anamsifu Bwana kwa furaha kuu baada ya kumzaa mwanawe (1 Sam 2:1-10). Katika Zaburi 113:9, Mungu anasifiwa, “**Humfanya mwanamke tasa kutunza nyumba, na kuwa mama wa watoto mwenye furaha**”. Watoto ni heshima na furaha ya wazazi wao (Zab. 144:12).

Katika Biblia, mtoto ambaye hajazaliwa ni binadamu mwenye mahusiano na Mungu.

Mtoto ambaye Hajazaliwa ana Mahusiano na Mungu

Biblia haijishughulishi tu na swali finyu la kibaolojia

Mtoto ambaye Hajazaliwa ana Mahusiano na Mungu

1) Imani katika Mungu

Zaburi 71:6, “Nimekutegemea wewe tangu kuzaliwa, ndiwe uliyenitoa tumboni mwa mama yangu, nakusifu wewe daima”.

Zaburi 22:10 “Kwako nalitupwa tangu tumboni, toka tumboni mwa mamangu ndiwe Mungu wangu”.

2) Wito na Utakaso

Yeremia 1:5, “Kabla sijakuumba katika tumbo nalikujua, na kabla hujatoka tumboni, nalikutakasa; nimekuweka kuwa nabii wa mataifa”.

Warumi 9:11, Mwa. 25:22-26 (**kwa maana kabla hawajazaliwa wale watoto, kamwe wakiwa hawajafanya jema wala ovu, kwamba kusudi la Mungu kwa mujibu wa uchaguzi* ili liweze kusimama, si kwa matendo, bali kwa sababu ya nia yake aitaye**), 12 aliambiwa hivi, Mkubwa atamtumikia mdogo. 13 Kama ilivyoandikwa, Nimempeda Yakobo, bali Esau nimemchukia. (Hakuna mtoto ambaye alikuwa kafanya jambo lolote ovu, lakini Yakobo alikuwa tayari keshaitwa na Mungu kabla ya kuzaliwa kwake).

Luka 1:15, (Malaika anamwambia Zakaria juu ya mtoto wake ambaye hajazaliwa, Yohana Mbatizaji) “Kwa sababu atakuwa mkuu mbele za Bwana; hatakunywa divai wala kileo; naye atajazwa Roho Mtakatifu hata tumboni mwa mamaye.”

Luka 1: 41 – 44, (Yohana Mbatizaji ambaye hajazaliwa anamsalimu Yesu, ambaye bado yu tumboni mwa Mariamu) “**Nayo ikawa kwamba, Elizabeti aliposikia salamu ya Mariamu, kitoto kichanga kikaruka ndani ya tumbo lake; na Elizabeti akajazwa Roho Mtakatifu; 42 akapaza sauti kwa nguvu akasema, Umebarikiwa wewe miongoni mwa wanawake, na uzao wa tumbo lako umebarikiwa. 43 Limenitokeaje neno hili, kwamba mama wa Bwana wangu aje kwangu? 44 Maana, tazama, mara sauti ya kuamkia kwako iliposikika masikioni mwangu, kitoto kichanga kikaruka kwa shangwe tumboni mwangu**”.

Waamuzi 13:5-7, (malaika kuhusu Samsoni) “**Kwa maana, tazama, utachukua mimba, na kumzaa mtoto mwanamume; na hakuna wembe utakaopita juu ya kichwa chake; maana mtoto huyo atakuwa Mnadhiri kwa Mungu tangu tumboni; naye ataanza kuwakomboa Israeli kutoka katika mikono ya Wafilisti. Ndipo yule mwanamke akaja na kumwambia mumewe, akisema, Mtu wa Mungu alikuja kwangu, na mwonekano wake ulikuwa kama mwonekano wa malaika wa Mungu, wa kutisha sana; lakini sikumwuliza alikotoka, wala hakuniambia jina lake; lakini akaniambia, Tazama, utachukua mimba, na kumzaa mtoto mwanamume; na tangu sasa usinywe divai wala kinywaji kikali, wala usile kitu kilicho najisi: kwa kuwa mtoto huyo atakuwa Mnadhiri kwa Mungu tangu tumboni, hata siku ya kufa kwake**”.

Isaya 49:1, “Nisikilizeni, enyi visiwa; tegeni masikio yenu, enyi kabila za watu mlio mbali sana; BWANA ameniita tangu tumboni; toka tumbo la mama yangu amenitaja jina langu”.

Wagalatia 1:15 “**Lakini wakati ilipompendeza Mungu, aliyenitenga tangu tumboni mwa mama yangu, na kuniita kwa neema yake...**”

3) Kuumbwa

Ayubu 10:8 “**Mikono yako imeniumba na kunifinyanga; nawe wageuka kuniangamiza. 9 Kumbuka, nakusihi kwamba umenifinyanga kama vile udongo; je! Utanirudisha mavumbini tena? 10 Si wewe uliyenimimina kama maziwa, na kunigandisha mfano wa jibini? 11 Umenivika ngozi na nyama, na kuniunga pamoja kwa mifupa na mishipa. 12 Umenipatia uhai na upendeleo, na maangalizi yako yameitunza roho yangu”.**

Zaburi 139:13–16 “**13 Maana wewe umeniumba mishipa yangu, umenifunika tumboni mwa mama yangu. 14 Nitakusifu kwa kuwa nimeumbwa kwa jinsi ya ajabu ya kutisha. Kazi zako ni za ajabu, na nafsi yangu yajua vema. 15 Chembechembe zangu hazikufichika mbele yako, wakati nilipoumbwa kwa siri, nilipoungwa kwa ustadi pande za chini za nchi; 16 Macho yako yalizona chembechembe zangu, kabla sijakamilika; na kitabuni mwako viungo vyangu vyote viliandikwa, ambavyo kwa uendelevu vilifinyangwa, wakati havijakuwapo hata kimoja kati yavyo”.**

Ayubu 31:15 “**Je! Si yeye aliyeniumba mimi tumboni, aliyemwumba na yeye? Na si yeye mmoja aliyetufinyanga sisi tumboni?”**

Isaya 44:2 “**BWANA, aliyekuumba, na kukufinyanga tangu tumboni, yeye atakayekusaidia, asema hivi; usiogope, Ee Yakobo, mtumishi wangu; na wewe, Yeshuruni, niliowachagua”.**

Isaya 44:24 “**BWANA, mkombozi wako, yeye aliyekuumba tangu tumboni, asema hivi...”**

4) Dhambi, Dhambi ya Asili

Hosea 12:3, (Kuhusu Yakobo) “**Tumboni alimshika ndugu yake kisigino; na kwa nguvu zake alikuwa na uwezo kwa Mungu...”**

Zaburi 51:5, “**Tazama mimi naliumbwa katika hali ya uovu; na katika hali ya dhambi mama yangu alinichukua mimbani”.**¹⁴⁵

Zaburi 58:3, “**Waovu wametengwa tangu tumboni; huenda upotevuni mara tu wanapozaliwa, wakisema uongo”.**

Isaya 48:8 “**Naam hukusikia; naam, hukujua; naam, tokea zamani sikio lako halikuzibuka; maana nalijua ya kuwa wewe utatenda kwa hila sana, nawe umeitwa mkosaji tangu tumboni”.**

[Angalizo: Mtoto ambaye hajazaliwa hajatenda matendo yoyote ya dhambi kwa kuwa Warumi 9:11 yasema wazi kwamba si Yakobo wala Esau aliyefanya jema au baya kabla ya kuzaliwa (tazama hapo juu)].

145 Rejea ya kawaida kuhusu kifungu hiki hususani ni Kenneth L. Gentry. The Christian Case Against Abortion (Buch). a. a. O. S. 24 – 43.

la wakati gani maisha huanza;¹⁴⁶ mtoto ambaye hajazaliwa ni binadamu mwenye mahusiano na Mungu, kwa mema na kwa mabaya.¹⁴⁷ Utengano mbali na Mungu uliosababishwa na anguko humwathiri mtoto awapo katika tumbo la mama yake kwa kuwa **“katika hali ya dhambi mama yangu alinichukua mimbani”** (Zab. 51: 5;¹⁴⁸ tazama pia Zab. 58:3 na Isa. 48:8). Yakobo alimdanganya kaka yake walipokuwa tumboni (Hos. 12:3).

Wakati ule ule, mtoto ambaye hajazaliwa tayari ni kiumbe binafsi wa Mungu (Zab. 139:13, 16; Ayu 31:15; Isa 44: 2 + 24) Manabii na watu wa Mungu waliitwa na kutakaswa kabla hawajazaliwa (Yer. 1:5, Waamuzi 14:5+7; Isa 49:1; Luka 1: 15+41; 1:44, Gal. 1:15). Yohana Mbatizaji alijazwa na Roho Mtakatifu na kuruka kwa furaha katika tumbo la mamaye, wakati Yesu alipochukua nafasi katika tumbo la Mariamu (Luka 1:41–44). Tayari Yesu alikuwa ni Mungu kamili, na mtu kamili, Masihi wa Wayahudi na Mwokozi wa ulimwengu tangu wakati wa kutungishwa kwake, kwa maana alifanywa mwana kwa njia ya Roho Mtakatifu.

Kwa sababu mwili na roho havitenganishwi katika Biblia hakuna kipindi chochote cha wakati ambacho kwacho roho huingia katika mwili, jambo lililokuwa mtazamo wa Wagiriki, Warumi, Wayahudi wa Kihelenistiki* na baadhi ya mababu wa kanisa. Wazo la kipagani la roho kuingia katika mwili, lililokataliwa zamani na mtazamo wa Kikristo, hivi karibuni limefufuliwa na watetezi wa utoaji mimba, ambao huona kiini tete* kuwa hakijawa binadamu kamili.

Kutoka 21:22-25

Ni kifungu kimoja tu cha kisheria katika Agano la Kale, Kutoka 21:22–25, ambacho hujishughulisha na mtazamo wa kisheria wa utoaji mimba.¹⁴⁹ Utaratibu haujishughulishi na utoaji mimba wa makusudi bali na uuaji wa kutokukusudia wa mtoto ambaye hajazaliwa kutokana na vurugu za ovyo dhidi ya mama. Hata hivyo, ni lazima kifungu hiki kilinganishe uuaji wa mtoto ambaye hajazaliwa na uuaji wa mtu mzima, kanuni hii yaweza kuhamishiwa kwa utoaji mimba.

Bila kutarajia, wafasili hawajakubaliana juu ya maana ya kifungu hiki; wengi huamini kuwa kinalinganisha mauaji ya mtoto ambaye hajazaliwa na yale ya mtu mzima, lakini wengine huamini kuwa hukumu binafsi inahitajika tu kifo cha mama kitokeapo, wakati kifo cha mtoto ambaye hajazaliwa kinahukumiwa kwa

146 Tazama pia majadiliano bora kabisa katika Ankerberg, John Weldon. When Does Life Begin? Wolgemuth & Hyatt: Brentwood (TN), 1989, vilevile katika kazi ifaayo ya Mrs. J. C. Willke. Handbook on Abortion. Hayes: Cincinnati (OH), 1979³

147 Werner Neuer. “Wann beginnt das menschliche Leben?”. Factum 9/1982: 27-29

148 Kuhusu matumizi ya Zaburi 51 kama hoja dhidi ya Utoaji mimba katika “Report of the Committee to Study the Matter of Abortion”. S. 83 – 122 in: John M. Frame. Medical Ethics: Principles, Persons and Problems. Presbyterian & Reformed: Phillipsburg (NJ). 1988. kk. 94-95+106-107.

149 Gordon Wenham. “Law and the Legal System in the Old Testament”. P. 3-23 in: Bruce Kaye, Gordon Wenham (Ed.) Law, Morality and the Bible. Inter-Varsity Press: Leicester (GB), 1978, uk. 3-34 (na rejea za machapisho).

faini. Kwa hali yoyote ile, sote tuone hili, mtu yule asababishaye kifo cha mtoto anastahili adhabu ya kisheria!

“Kama wanaume wanapambana, wakamdhuru mwanamke mwenye mtoto, hivyo (tukio la kwanza) uzao wake ukamtoka, lakini hakuna madhara yaliyofuatia, hakika ataadhibiwa, kwa mujibu wa mume wa huyo mwanamke atakavyodai juu yake; na atalipa kama mahakimu watakavyoona. (Tukio la pili) Na kama madhara yatafuatia, basi atalipa uhai kwa uhai, jicho kwa jicho, jino kwa jino, mkono kwa mkono, mguu kwa mguu, kuungua kwa kuungua, jeraha kwa jeraha, chubuko kwa chubuko.” (Kutoka 21:22-25).

Hali ya kutokubaliana baina ya mitazamo miwili inahusisha tofauti kati ya kuharibika kwa mimba (watoto wanaotolewa) na uzaaji kabla ya wakati (watoto wanaotoka wenyewe nje):

a) Baadhi ya Wanatheolojia hufasili kifungu hiki kumaanisha kwamba watoto ‘wanatolewa’, kitendo ambacho kinafidiwa kwa faini. ‘Madhara’ yanamhusu mama pekee. Iwapo anateseka kwa madhara, basi hukumu inapaswa kuwekwa kwa kulingana na ‘lex talionis’,¹⁵⁰ ambayo yaweza kwenda umbali wa “uhai kwa uhai” ambavyo ni hukumu ya kifo. Upande wenye hatia unahukumiwa kwa faini kwa sababu ya kifo cha mtoto, na hukumu kuu kwa kifo cha mama.

b) Wafasili wengi hufasili neno hilo kumaanisha kwamba watoto ‘hutoka’ na hivyo ni wazima. Ikiwa wanaishi, upande wenye hatia ni lazima ulipe faini. Madhara yoyote ya kimwili kwa mama au mtoto, ikiwa ni pamoja na vifo vyao, huufanya upande wenye hatia kuwa chini ya ‘lex talionis’ ikijumuisha hukumu ya kifo iwapo mtoto au mama anafariki. Sheria inawaweka sawa mtoto na mtu mzima.

Kwa muda mrefu Wakristo wamechukulia suluhisho la pili kama hoja madhubuti dhidi ya utoaji mimba, lakini kutokana na umuhimu wa kiini cha kifungu, uhakiki wa kihistoria umekuza suluhisho la kwanza, ambalo linageuza maana ya kifungu hiki kichwa chini. Kwa maoni yangu kwa kuwa kuna sababu za kutosha kwa tafsiri ya pili, twaweza kuendelea kuisisitiza pasipo kurudi nyuma kwamba mtazamo wa kimapokeo ni sheria ya Mungu.¹⁵¹ Hakuna uhalalishaji wowote wa kiisimu* kwa tafsiri ya mstari wa 22 ambao unaweka mipaka ya madhara kwa uharibikaji wa mimba¹⁵², ingawa fasili nyingi hukubaliana na suluhisho la kwanza kwa kutumia “uzao wa tumbo unatolewa.” Kifungu hakisemi, “uzao wa

150 ‘Lex talionis’ haikutekelezwa kihalisia, lakini ilisuluhishwa kwa faini.

151 Uhakiki-usuli (Exegesis) na matumzi ya tafsiri ya tafsiri ya pili ya maadili: Carl F. Keil. Genesis und Exodus. Brunne Verlag: Gießen, 1983⁴ (Toleo-rudufu 187³). uk. 25-526; Umberto Cassuto. A Commentary on the Book of Exodus. Magnes: Jerusalem, 1974, uk. 275; Normal Geisler. Christian Ethics: Options and Issues. Baker Book House: Grand Rapids (MI), 1989. S. 145; I. Gleason L. Archer. Encyclopedia of Bible Difficulties. Zondervan: Grand Rapids (MI), 1982. uk. 247-249 : 2Mose 21, 22-25; Walter Kaiser. Towards Old Testament Ethics. Zondervan: Grand Rapids (MI), 1978. uk. 168-172+102-104; Gary North. Tools of Dominion. Op.cit. (Index); James B. Jordan. The Law of the Covenant: An Exposition of Exodus 21-23. Institute for Christian Economics Tyler (TX), 1984. uk. 113-115; Kenneth L. Gentry. The Christian Case Against Law”. Christianity Today 17 (1972 – 73): kk. 602-605.

152 Rud. S. 604

tumbo”); istilahi i wazi, ‘watoto’, na tafsiri ya ‘wanatolewa’ kikamilifu inaweka mipaka ya maana ya kifungu, ambayo tafsiri ya ‘wanatoka’ haina.

Hata hivyo ni lazima kifungu hiki kilinganishe uuaji wa mtoto ambaye hajazaliwa na uuaji wa mtu mzima na kanuni hii yaweza kuhamishiwa kwa utoaji mimba.

Sinodi ya Kanisa la Kipresbiteria la Marekani (Presbyterian Church of America) hutoa hoja za kutumika kwa kifungu hiki katika utoaji mimba kama ifuatavyo:¹⁵³

1. Neno ‘mtoto’ (Kiebrania ‘yeled’) kamwe halitumiki kwa mtoto ambaye hajazaliwa, bali kwa mtoto ambaye amekwishazaliwa. Tukio la kwanza, waziwazi linajihusisha na mtoto ambaye amekwishazaliwa.
2. Maelezo ‘toka’ (Kiebrania ‘yatza’) huelezea kuzaliwa kwa kawaida kwa mtoto, na wala si kifo chake (Mwa. 25:26; 38:28-30; Ayu 3:11; 10:18; Yer 1:5; 20:18) na kamwe si uharibikaji wa mimba. Hadhari pekee, Hesabu 12:12 huelezea kuzaliwa kabla ya wakati.
3. Neno ‘madhara’ (Kiebrania ‘ason’) hutumika kwa wote mama na mtoto. Walter C. Kaiser anaonesha wazi kwamba, Kiebrania kina neno kwa uharibikaji wa mimba au utoaji mimba. Nalo ni ‘meschalet’, ambalo halitumiwi katika kifungu hiki.

---

153 Mtazamo wa Kanisa la Kipresbiteria la Marekani, umenukuliwa katika: Joe Morecraft. ‘With Liberty and Justice for All’: Christian Politics Made Simple. Onward Press: Sevierville (TN), 1991. uk. 182-184. Kanisa la Kipresbiteria la Kiothodoksi lilikuja na uhakiki-usuli na hitimisho 1971: “Report of the Committee to Study the Matter of Abortion”. op. cit., uk. 95-102+107-108 (Uhakiki-usuli ulio bora kabisa na hitimisho la Kut. 22:21-25 ninaoufahamu) Tazama pia. Report on Abortion To The New York & Philadelphia Synod November 1977. Reformed Episcopal Church: Philadelphia (PA), 1977

RUSHWA NA UFISADI (1998)¹⁵⁴

Safari yetu ya kurudi kutoka Jakarta, mji mkuu wa Indonesia ilikuwa imeandaliwa vema na tiketi zilikuwa tayari, safari ilikuwa imelipiwa na kuthibitishwa, lakini tulipokwenda kuhakikisha tuliambiwa kuwa viti vyote vilikuwa vimekwishachukuliwa. Malalamiko yetu hayakusaidia kitu, hivyo tulikaa wiki nzima isiyo njema ya majira ya mvua hapo Indonesia. Kwa matarajio, tuliweza kuishi na marafiki Wakristo. Kila siku, uzoefu ule ule viti vilikuwa vimejaa. Hatimaye, shemeji yangu wa kiume, aishiye humo Indonesia alitueleza tatizo: Wakati mwendapo kuhakikisha, sehemu ya mapokezi ina ngazi mbili. Unaweka tiketi yako katika ngazi ya juu na zawadi yako ngazi ya chini. Tulipofanya hivyo tulipata viti vyetu haraka. Maafisa waliopo katika dawati lile hupata mshahara mdogo, hivyo serikali inadhani kuwa wataufanya mshahara kuwa bora kwa rushwa – dhamana kwa mzunguko usiokwisha.

Hiyo ni miaka kumi na mitano iliyopita, na tulikuwa na furaha kurudi Ujerumani penye kutumainika. Lakini makala – pendwa na kesi za kisheria zinadhihirisha kwamba rushwa na ufisadi unakuwa hapa Ujerumani katika mambo madogo sawa na mfano tulioutoa na katika masuala makubwa. Ukansela wa Rainer Barzel ulishindwa kwa kura mbili, kwa sababu wale wapiga kura walinunuliwa na Ujerumani Mashariki – Anguko la ukuta wa Berlin lilileta suala hili katika nuru. Vitu tulivyo zoea kusikia tu kutoka katika Ulimwengu wa Tatu au kutoka Italia vinakuwa masuala ya kawaida na ya kila siku. Nidhamu ya kinjozi ya Prussia, isiyoruhusu kisheria ufisadi inapotea katika jukwaa. Ingawa mahakama zaonekana kuongeza ukali katika kesi za rushwa, upakaji mafuta unaongezeka miongoni mwa polisi, maafisa wa ushuru, watumishi wa umma na taasisi za usimamizi. Ni wachache tu watambua kwamba haya ni matokeo ya kimantiki yenye ya kujitenga kwetu mbali na Ukristo. **“Mtu mwovu hupokea rushwa nyuma mgongoni kupotosha njia za haki”** (Mith. 17:23). Yeyote amkataaye Mungu wa Ukristo, anakataa jukumu lake la hakimu mkuu, ambaye haki yake kamilifu na ukosefu wa ufisadi ni njia panda ya ukanaji wa kila upotoshaji wa haki kwa sababu ya tamaa ya fedha au kwa ajili ya mamlaka, kwa kuwa Mungu wa Agano la Kale mara kwa mara anaelezwa kuwa asiye na upendeleo, kama **“Mungu mkuu, mwenye uweza, na wa kuogofya, ambaye hajali nafsi za watu, wala kuchukua zawadi”** (Kumb. 10:17) **“Kwa kuwa hakuna uovu kwa BWANA Mungu wetu, wala kuheshimu nafsi za watu, wala kupokea zawadi”** (2 Nyakati 19:7).

Katika Agano Jipya, majaribu ya Yesu ni mfano sahihi. Mwanzoni mwa huduma yake, alipaswa kuthibitisha uaminifu wake. Si mkate wala mamlaka yangeweza

154 Iilirudiwa kuchapwa tena kutoka katika “Bribery and Corruption”. Christianity and Society 8 (1998) 1:5

kumwonga. Hata shetani alipomwahidi mamlaka yote juu ya falme za dunia - rushwa kuu iliyopata kutolewa – Yesu hakurubuniwa kwa matakwa ya mamlaka wala utajiri, lakini alitii mapenzi ya Baba yake aliyeko mbinguni. Alijiweka chini ya Mungu, si chini ya matakwa yake mwenyewe.

Hili laonesha kuwa Biblia huona rushwa, ufisadi na ukengeufu wa haki sio kitu kidogo bali somo linalotawala. Dhamira* ya ufisadi inadhihirisha jinsi ambavyo dhambi ndogo binafsi na dhambi ya jamii zinavyoweza kutengwa kila moja kutoka kwa nyenzake. Ufisadi daima huhusisha mtego mzima wa mifumo ya uovu, na iwezayo kuharibu jamii nzima, kwani viongozi toka nyanja zote za jamii – kanisa, uchumi, serikali – wanamezwa nayo.

Mzizi wa neno la Kiebrania tunalolitafsiri kama ‘rushwa’ kihalisi humaanisha uharibifu. Neno ‘ufisadi’ humaanisha ‘uharibifu’ au ‘uteketezaji’. Si kwa bahati Biblia ya Kilatini hutumia neno ‘corruptio’ kwa dhambi ya asili. Kwa maana Adamu na Hawa walidanganywa kwa matumaini ya mamlaka na ufahamu (“Mtakuwa kama Mungu”) na wakaasi.

Yawezekana hakuna andiko jingine lielezealo vema jinsi ufisadi unavyotafuna nyanja zote za maisha na kuharibu jamii tokea juu, kuliko mashtaka ya nabii Mika: “Mtawala aomba zawadi, hakimumu anatafuta rushwa, na mtu mkuu anatamka matakwa yake maovu, hivyo wanapanga pamoja” (Mika 7:3). ‘Mkono mmoja huosha mwingine’ hadi jamii inakamatwa katika mikono yenye nguvu ya mtu mwovu ambaye mikono yake huota haraka pindi mtu aikatapo tu.

Unabii Zaidi Dhidi ya Ufisadi

Isaya 1:23, “Watawala wako ni waasi, na marafiki wa wezi; kila mmoja hupenda rushwa, na hufuata zawadi. Hawawalindi wasio na baba, wala mashtaka ya mjane hayafiki mbele zao.”

Isaya 5:23, “Wanaomhalalisha mwovu kwa rushwa, na kumwondolea mwenye haki haki yake!”

Amosi 5:12, “**Maana mimi najua wingi wa dhambi zenu, na ukubwa wa dhambi zenu; mkiwaonea wenye haki [na] kuchukua rushwa; na kuwageza maskini mlangoni [wasipate haki].**”

Mara tofauti kati ya ulaghai na ufisadi itakapokuwa imekwishaondolewa katika taasisi zenye mamlaka, kanisa na watu wa Mungu hawawezi kukwepa kwa kuwa wameonesha upendeleo na wameshindwa kuongea dhidi ya ufisadi na tamaa. Mika anaonesha makosa ya viongozi wa Israeli, “Wakuu wake huhukumu ili wapate rushwa, na makuhani wake hufundisha ili wapate malipo, na manabii wake hubashili ili wapate fedha” (Mika 3:11).

Sio kwamba Agano la Kale au Jipya huzuia zawadi, wakati zisaidiapo au ziwaleteapo wengine furaha. Maandiko pia yanatambua kihalisia kabisa kwamba wakati mwingine zawadi ni muhimu kwa mafanikio ya lengo

lililohalalishwa. Mithali yasema, “Zawadi ya mtu humpatia nafasi; humleta mbele ya watu wakuu” (Mitha. 18:16), na “Zawadi ya siri hutuliza hasira; na tuzo kifuani humaliza ghadhabu kali” (Mith. 21:14). Wakati Mkristo anapokabiliwa na ufisadi, anaweza kujisikia huru kujipatia haki zake kwa zawadi (kama tulivyofanya huko Indonesia). Ni wakati tu anapojipatia faida isiyo halali, ndipo anapoifanya nafsi yake kuwa na hatia. Lakini hata Mkristo ambaye analazimishwa kulipa atapambana dhidi ya ufisadi na kuanza kwa kudhihirisha na kwa kuondoa aina zote za rushwa na ufisadi katika kanisa.

Vifungu Vingine dhidi ya Ufisadi na Rushwa

Kut. 32:8, “Na msichukue rushwa kwa maana rushwa hupofusha ufahamu na kupotosha maneno ya mwenye haki.

Kumb. 16:19, “Msipotoshe haki; msioneshe upendeleo; wala kuchukua rushwa; kwa maana rushwa hupofusha macho ya wenye hekima, na hupindisha maneno ya wenye haki.”

Kumb. 17:25, “Amelaaniwa yule achukuyae rushwa kumwangamiza mtu asiye hatia.”

Zab. 15:5 inamsifu mtu ambaye “hakuchukua rushwa dhidi ya asiye hatia”.

Mith 25:27, “Yeye aliye na tamaa kwa ajili ya faida, huisumbua nyumba yake mwenyewe, bali yeye achukiaye rushwa ataishi.”

Mhu. 7:7 “Hakika uonevu huharibu fikra za mtu mwenye hekima, na rushwa hudunisha moyo ”.

Isa. 33:15 “Ni yeye aendaye kwa haki, anenaye maneno ya adili; ni yeye anayedharau faida ipatikanayo kwa dhuluma; akung’utaye mikono yake asipokee rushwa”.

HOJA ISHIRINI

DHIDI YA PONOGRAFIA (1994)

1. Ponografia humdhalilisha Mwanamke na kumshusha thamani kwa kiwango cha kuwa bidhaa. Huathiri mwelekeo wa wanaume kwake na kumpora haki zake za kibinadamu.
2. Ponografia huwalazimisha wanawake kujifanyia njozi za ukamilifu ili kuwavutia wanaume na hivyo kumpunguzia uhuru wake kutenda sawa na asili yake ilivyo.
3. Ponografia huumba maadili pacha. Wanaume wachache ambao wao wenyewe wangejiandaa kukubali viwango sawa vya ukamilifu ambavyo ponografia huvilazimisha kwa wanawake.
4. Ponografi hutufanya kuwa tegemezi juu ya njozi za ukamilifu ambazo hakuna awezaye kuzitimiza.
5. Ponografia huunda taswira ya urembo ambayo kwa ujumla hakuna aliyenayo kikwelikweli. Hakuna mwanamke anayeishi asiye na dosari kama ilivyo katika ponografia za kipunguani. Kiwango hiki huwazuia baadhi ya wanaume kuweza kufurahia mwonekano wa wake zao ulio 'halisi' na wanawake kuikubali miili yao wenyewe.
6. Hivyo, ponografia huharibu kujiheshimu kwa mwanamke.
7. Ponografia hufanya miili ya vijana kuwa kipimo na huongoza kuelekeza katika kuwadharau wazee au watu wasiojiweza.
8. Ponografia huwatendea wazee, walemavu, wenye uzito kupita kiasi na wenye matatizo ya viungo kwa dharau. Kwa utimilifu, ni nani isiyemdharau?
9. Ponografia huwatwika mizigo watoto matatizo wasiyoweza kuyabeba, si kwa kuelewa wala kwa kutokuelewa. Wanashawishiwa na njozi za ukamilifu ambazo huwafanya wao wasiweze kujishughulisha na ukweli usiropendeza.
10. Ponografia huharibu uhusiano baina ya mwanamume na mwanamke kwa sababu 'mwanamke mkamilifu', kigezo kilichofichwa juu ya mwonekano wake, daima hujificha nyuma ya kiambaza. Wanandoa wengi hawawezi kufanya tendo la ndoa pasipo ponografia, na wanawake wengi ni lazima waruhusu ponografia kwa waume zao ili kujizuia na ukosefu wa uaminifu wao.

11. Pamoja na uwepo wake wote wa upotoshi, ponografia hujilazimisha yenyewe hata juu yao wanaoikana. Inawapora watu uhuru wa kuchagua kwa ajili yao au dhidi ya amali na mitazamo inayopandikiza.

12. Ponografia hutazama kwa dharau tamaduni nyingine na mitindo ya maisha na hufanya utamaduni wa ki-pono kuwa kipimo timilifu. Hakuna awezaye kukwepa. Watu kutoka pande zote za dunia, hata wale walio katika utamaduni usio wa kimagharibi, wanalazimishwa kuingia katika utamaduni wa ki-pono.

13. Ponografia ni soko kamili la kitu kikuu kilicho binafsi na cha siri hapa duniani. Hufanya mapenzi kuwa bidhaa isiyo thamani. Wale wajipatiao mamilioni kwa ponografia¹⁵⁵ wataenda umbali wowote ili kuchuma zaidi. Kwa wao, mahusiano yoyote yaliyoharibiwa ni biashara. “Ponografia imekuwa biashara ya mabilioni ya dola ulimwenguni, ambayo inaendeshwa kwa kiwango kikubwa na uhalifu uliopangwa”.¹⁵⁶

14. Ponografia huondoa utu wa kimapenzi. Msaidizi wangu si mpendwa wangu tena, bali ni bidhaa ya umma isiyo na jina, iliyokufa na ya kibiashara.

15. Ponografia, hivyo hutawala mawazo ya watu, kwamba wanafanya maamuzi chini ya ushawishi ambao baadaye huujiua. Mchakato huu huanza na matangazo ya kila siku, ambao wawezekana usiwe na mafanikio pasipo ushawishi wa ponografia, na huishia kwa uharibifu wa mahusiano mema.

16. Ponografia huufanya mwili wa binadamu kuwa kipimo kikuu na huharibu thamani ya ndani ya uhusiano. Thamani ya binadamu inapimwa kwa mwonekano wake.

17. Ponografia humtathmini binadamu kwa mujibu wa kitu kilicho juu ya uwezo wake. Hakuna mtu awezaye kuchagua mwonekano au umri wake.

18. Ponografia huunda ulimwengu wa kinjozi, ambao humfanya mtu asiweze kushughulika na ukweli usiopendeza. Badala ya mtu kuwekeza kwa mtu mwingine na kukubali wajibu kama gharama kwa mahusiano yenye furaha, mtu anahitaji tu kuepea kwenye Nchi ya Kinjozi. Baadaye, mfadhaiko wa utupu ni wenye nguvu zaidi.

19. Ponografia ni hatua ya mwanzo ya kuelekea kwenye ulimwengu wa madawa ya ‘ngono huria’, ambayo hukataa wajibu wote wa mhusika katika matendo yake mwenyewe.

---

155 Reiner Gödtel, *Sexualität und Gewalt*, (Hamburg: Hoffmann and Campe, 1992, uk. 67. Kwa kujibu wa mwandishi huyu, mauzo ya ponografia katika tawala za kale za Shirikisho la Jamhuri ya Ujerumani ilifikia wastani wa dola bilioni 1.5. (\$ 1.5 bilioni). Mbali na hilo, watu 20,000 walijichumia vitu vya kuendesha maisha yao kwa kutengeneza na kuza mambo yahasuyo ponografia

156 Frank Kaleb Janseb, Ed., *Target Earth*, (Pasadena: University of the Nations, Hawaii and Global Mapping International, 1989), uk. 68.

20. Ponografia hupendekeza kwamba mtu ana uhuru usio na kikomo kutosheleza matamano yake ya kingono pasipo kumjali binadamu mwingine. Ubakaji,¹⁵⁷ na matumizi yasiyofa ya kingono kwa watoto ni mifano ya mapenzi ambayo hufanya matamano yake kuwa kipimo chake cha maadili.

La mwisho, lakini si duni, uzoefu binafsi. Nilikuwa katika hatua ya kupaka rangi nyeusi juu ya tangazo kubwa la kiponografia lililokuwa limetundikwa karibu na nyumba yetu, ndipo niliposikia kundi la wanaume wenzangu likipuuza juhudi zangu, likitoa maoni yenye kuudhi na kukirihisha zaidi. Hata hivyo, waliponifikia, mwanamke mmoja katika kundi alipaza sauti. Aliona kitendo changu kuwa cha ajabu, akitamani kuwa kungekuwa na watu zaidi wenye ujasiri kama huo, na akanishukuru kwa mchango wangu wa kulinda haki za wanawake. Marafiki zake wa kiume wenye kelele mara walinyamaza kimya...

Hoja hizi zaonekana kuwa za kimantiki na zenye ushawishi. Lakini hatuna budi kuwa macho na dhana za Kikristo zinazojitokeza.¹⁵⁸ Zinashawishi akili, lakini zinashawishi tu katika mazingira ya Kikristo.

Katika kabrasha juu ya ponografia lililochapwa na Worldwide Evangelical Alliance (Ushirika wa Kiinjili Ulimwenguni), John H. Court amekusanya hoja nyingi dhidi ya ponografia na anajadili uhusiano kati ya biashara na kuongezeka kwa kiwango cha aina fulani ya uhalifu.¹⁵⁹ Pamoja na mada yake ndogo 'Uhakiki wa Kikristo' haoneshi kwa uwazi kwamba nyingi ya hoja zake zinakubalika tu katika msingi wa kanuni za Kikristo. Pia kwa sababu anashindwa kupendekeza maelezo ambatano ya Kikristo na ya Kibiblia ili kuhukumu ponografia, msisitizo mkuu wa mantiki yake unajishughulisha na matokeo yake,¹⁶⁰ ambayo kwa hakika ni yenye kutia shaka. Lakini tungefikiria nini iwapo matokeo ya ponografia yangukuwa yenye madhara kidogo? Wote, yaani mahakama na mimi, katika hoja zangu ishirini, hudhani kwamba wasomaji wetu hushiriki kanuni za Kikristo. Ikiwa tunakataa maadili ya Kikristo, kuna kosa gani kuwapuuza wazee na wasiojiweza?

157 Rousas J. Rushdoony, "Images, Ikons, and Pinups", *Journal of Christian Reconstruction*, Vol. 1, (Summer 1974), Symposium on Creation, kk. 141-144. Rushdoony anaona ponografia kama wito kwa ajili ya ubakaji. Anadhihirisha wazi kuwa watetezi wa mfumo-jike pia wamefanya kosa hili. Kwa nini anateka wazo la ruben la kukaa uchi katika ukurasa wa 142 ni jambo siri (lililofichwa kwangu). Reiner Grödtel, op. cit, kk. 64-67, kwa mfano, anadhihirisha kuwa mwanavuguvugu wa mfumo-jike – Alice Schwarzer pia anaamini ponografia kuwa utangulizi wa ubakaji. Tazama pia Alice Schwarzer, *PorNo: Opfer und Täter...*, (Cologne: Kiepenhauer and Witsch, 1994).

158 Tazama: J. N. D. Anderson, *Morality, Law and Grace*, (London: Tyndale Press, 1972), pp. 43 – 46.; and Rousas J. Rushdoony, op. cit., kwa ajili ya hoja za Kikristo dhidi ya ponografia. Edythe Draper, (Ed.), *The Almanac of the Christian World*, (Wheaton, Ill.: Tyndale House, 1990), kk. 793-799 hujmisha utezezi bora kabisa wa upingaji wa ponografia uliotolewa na National Coalition Against Pornography, vilevile mihadhara ya taasisi za Marekani

159 John H. Court, *Pornography: A Christian Critique*, (Downers Grove, Ill.: Intervarsity Press and Exeter, G. B.: Paternoster Press, 1980).

160 Tazama pia; Paepstlicher Rat für die sozialen Kommunikationsmittel, *Pornography und Gewalt in den Kommunikationsmedien, Arbeitshilfen 71*, (Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1989). Juzuu hii inatoa hoja zake kwa misingi ya sheria ya asili. Katika ukurasa wa 12, kipengele (note 5), waandishi wanaorodhesha mambo mazuri ya taasisi za kiserikali za Italia na Marekani ambayo yanawasilisha uthibitisho wa athari onevuza ponografia katika vuyombo vya habari.

Hoja za kibiblia dhidi ya ponografia zaweza kuchukuliwa kutoka katika vifungu vizungumzavyo juu ya utupu, na kutoka katika amri dhidi ya tamaa ya macho. “Kila mtu amtazamaye mwanamke kwa kumtamani, amekwisha kuzini naye moyoni mwake” (Mt. 5:28). Amri ya Yesu ina asili katika Amri kumi, “Usitamani mke wa jirani yako” (Kut. 20:17). Ayubu 31:1 yasema, “**Nilifanya agano na macho yangu, kutomwangalia msichana kwa tamaa**”. Hesabu 15:39 inawakumbuka Israeli kukumbuka sheria, “...kwamba msiufuate ukahaba ambao kwao mioyo yenu na macho yenu yamejielekeza”, Mithali 6:25 huonya dhidi ya ukahaba, “Usiutumaini uzuri wake moyoni mwako; wala usikubali akunase kwa kope za macho yake.” Tafsiri iliyo sahihi zaidi yaweza kusomeka, “kwamba asijaribu kuuweka uzuri wake ndani ya moyo wako”.¹⁶¹ Kwa hiyo mtu, kumtamani mwanamke mwingine kingono zaidi ya mke wake mwenyewe ni wizi. Hivyo, katika asili yake Amri ya Kumi ilimaanisha, mtu kumtamani mwanamke mwingine ni kuiba kutoka kwa jirani yake¹⁶² na kutoka katika ndoa yake. Ponografia ambayo hutulazimisha kutamani wanawake kimakosa, hutufanya tutende aina mbaya kabisa ya uporaji.

Kama ilivyo hukumu ya Mungu, kwa mwanamke, uwekaji wazi wazi wa mwili wake mwenyewe mbele ya wapenzi wake mara nyingi huongoza katika kumdharau (kama ilivyo katika Maombolezo 1:8). Hivyo, uhuru wa kimapenzi huongoza kwenye dharau, lakini pia kwenye kukosa uwezo wa kufurahia ngono katika usiri. Kitabu juu ya magonjwa ya moyo kinapendekeza:

“Mapenzi hayajaliwi tena kama tendo asilia linalojiendesha, utayari wa huba baina ya wapendanao unaoongozwa na hisia zao, bali kama ‘mafanikio’ yanayowasilishwa katika sinema za ngono na magazeti ya kiponografia kama jambo la desturi. Wengine hulileta tumaini hili katika maisha yao binafsi, ambavyo yaweza vema kuwa sababu ya kimaamuzi kwa mgandamizi wa wagonjwa wengi wa moyo kwamba hawawezi tena kufikia hiyo desturi ambayo, kusema kweli, ni uondoaji wa hisia na udunishi wa upendo.”¹⁶³

161 Imetafsiriwa kutoka katika Kijerumani cha Klaus Berger, *Die Gesetzesauslegung Jesu, Part 1: Markus and Parallelen, Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament* 40, (Neukirchen, Germany: Neukirchener Verlag, 1972), uk. 345.

162 Rud., kk. 343 – 345

163 Karl M. Kirch. *Krankheiten von Herz und Kreislauf*, (Cologne – Braunsfeld: Rudolf Müller, 1977), uk. 83.

UZUIAJI WA KIBIBLIA JUU YA KULA DAMU (1994)¹⁶⁴

Je, uzuiaji wa kula damu (Mwa. 9:4-5; Law. 7:26-27; 17:10-12, 14; 19:26; Kumb. 12:16,23-24; 15:23; Mdo 15:19-20; unahusu dhabihu tu¹⁶⁵ Kumb. 3:17) na uzuiaji wa kula nyama ya wanyama ambao hawajachinjwa au wenye damu (Kut. 22:30; Law 17:15, Kumb. 14:21, Mdo 15:19-20), kuhusu utaratibu wa maadhimisho ya nyakati za Kiyahudi ambao unahitajika tu kutuongoza katika hekima yetu ya kiroho leo, au mazuizi hayo ni amri za kimaadili zilizo bado halali pasipo mabadiliko yoyote?

Kuna sababu tatu kwa nini naamini yale maoni ya mwisho:

Kwanza, amri hiyo ilitolewa mara ya kwanza kwa Nuhu (Mwa. 9:4-5)¹⁶⁶ kabla ya Israeli kuwepo.

Pili, baraza la Mitume lilizuia ulaji wa damu na wanyama ambao hawakuchinjwa (Mdo 15:19-20): "...kwamba wajiepushe na unajisi wa sanamu, na uasherati, na nyama zilizosongolewa na damu".

Uamuzi wa baraza la mitume unabishaniwa sana. Wengine wanadhani uamuzi unarudia tu amri zilizotolewa kwa Nuhu (Mwa. 9). Lakini baadhi ya amri hizo zinakosekana katika Matendo 15. Wengine wanaamini kwamba uamuzi hujumuisha orodha ya amri zote za kimaadili zilizo bado halali kwa mataifa. Je, hili linamaanisha kwamba Wakristo wasio Wayahudi wanaweza kuua, kuiba na kudanganya? Wengine wanaamini kwamba amri hizi zinahusika na Wakristo wasio Wayahudi tu wakati wawapo hai pamoja na Wayahudi au Wakristo wa Kiyahudi. Lakini je, tunapaswa kujiepusha na uabudu sanamu na uasherati kwa sababu tu hili linawakwaza watu wenye asili ya Kiyahudi?

Maelezo bora ya kwa nini uamuzi wa mitume unazuia tu dhambi nne maalumu yanaonekana kuwa uamuzi ulikuwa unajibu orodha ya maswali maalumu. Kutoka kwenye orodha, baraza la Mitume lilichagua amri hizo ambazo zinawafunga Wakristo wasio Wayahudi, na kuwaacha wengine nje. Hivyo, kifungu kinaweza kulinganishwa na mkutano mwingine wa Mitume na Paulo pamoja na mfanyakazi mwenzake katika Wagalatia 2. Hapa orodha nyingine ya

¹⁶⁴ Ilirudiwa kuchapwa kutoka katika "The Biblical Prohibition to Eat Blood". Chalcedon Report No. 355 (Febr 1995): 34 – 35.

¹⁶⁵ Katika Law. 3:14-17; 7:23 – 25 kinachozuiliwa ni kula damu tu, na pia kula mafuta. Lakini sehemu hizo za mafuta yote ya mnyama zilizomaanishwa, zilikuwa kitumiwa kwa ajili ya dhabihu. Sheria iliwa halali tu wakati Waisraeli walipokuwa katika kutoa na kuchinja wanyama wote katika hekalu. Mara tu lilipobomolewa, wangeweza kuchinja wanyama na kula mafuta (Kumb. 12:15-16).

¹⁶⁶ Kwamba Mwa. 9:4 hujumuisha uzuiaji wa jambo hili inatetewa na Carl F. Keil. Genesis und Exodus. Brunnen Verlag: Giessen, 1983⁴ (reprint of 1878³). uk. 124 (tazama toleo la Kiingereza la 'Keil/Delitzsch')

masuala ilikuwa kwenye mashaka na Mitume waliamuru kuwa tohara haikuwa muhimu kwa Wakristo wasio Wayahudi, lakini kusaidia maskini ilikuwa ni muhimu.

Sioni sababu yoyote katika maelezo yoyote yaliyopo ya Matendo 15:19-20 kwa nini uamuzi huu usiwe halali leo. Hata Mdispensashenalisti ambaye hukubali tu amri iwapo zinapatikana au kurudiwa katika Agano Jipya, ni lazima auchukue uamuzi huu kwa umakini.

Tatu, na hata hivyo kwa nguvu ndogo kuliko hoja zile mbili za kibiblia, Kanisa la mwanzo liliona Matendo 15:20 kama uzuizi halali. Hoja za pili na tatu zapaswa kuthibitishwa kwa kina.

Katika 1903 na 1907, Karl Boeckenhoff alisoma kwa kina historia ya sheria mbili za chakula katika Matendo 15:19-20 katika karne tano za mwanzo B.K.¹⁶⁷ na katika Zama za Kati¹⁶⁸ na kuthibitisha kwamba Kanisa la mwanzo lilitambua sheria za vyakula katika Matendo 15:20 kuwa amri halali. Uzuiaji wa kula damu na wanyama wasiochinjwa ulirudiwa katika mabaraza ya Gangrene (325 B.K), Orleans (536), Constance (692) na Papa Leo VI (886) na Calixtus II (1120)¹⁶⁹ katika makanisa ya Mashariki na Kiothodoksi uzuiaji umekuwa ukionekana halali tangu mababu wa kanisa hadi leo.¹⁷⁰ Katika kanisa la Magharibi uzuiaji ulikuwepo ukiendelea kufanya kazi hadi mwanzoni mwa karne ya 12.¹⁷¹ Haikuwa mpaka wakati wa usomi* uzuiaji ulipojadiliwa kwa mara ya kwanza na kisha kukataliwa,¹⁷² waziwazi kabisa na Robert Pulleyn katika 1140 B.K.¹⁷³ Katika sehemu nyingi, mfano Geneva, uzuiaji uliendelea kufanyika walau hadi kipindi cha Matengenezo.¹⁷⁴ Hakuna uthibitisho kwamba uzuiaji wa kula damu ulikuwa ni nyongeza ya baadaye ya ‘Ukatoliki wa Kirumi’ kwenye Kanisa la kwanza bali zaidi ni uthibitisho kuwa uzuiaji wa kibiblia uliokubaliwa na Kanisa lote tangu mwanzoni walau kwa miaka elfu moja umewekwa kando pasipo hata jaribio la kuthibitisha.

167 Karl Böckenhoff. Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten. Ferdinand Schöningh: Paderborn, 1903

168 Karl Böckenhoff. Speisesatzungen mosaischer Art in mittelalterlichen Kirchenrechtsquellen des Morgen- und Abendlandes. Aschendorffsche Buchhandlung: Münster, 1907.

169 P. J. Verdam. Mosaic Law in Practice and Study Throughout the Ages. J. H. Kok: Kampen, 1959. uk. 19 anakubaliana na hili.

170 Tazama kwa kina Karl Böckenhoff. Speisesatzungen. 1907. kk. 37-40

171 Rud. uk. 62+65+66+70

172 Rud. uk. 118 – 120

173 Rud. uk. 120 – 122

174 Tazama P. J. Verdam. Mosaic Law in Practice and Study throughout the Ages. Rud. uk. 19

Mwandishi

Thomas Schirmmacher ni mwenyekiti wa Theolojia ya Elimu-maadili (ethics), umisheni (missions) na Dini za ki-ulimwengu (world religions)], ni Rais wa Martin Bucer Theological Seminary na Rais wa Gebende Haende gGmbH (Giving Hands: ‘Mikono Itoayo’) ambalo ni shirika hai la kimataifa la misaada; na vile vile mmiliki wa shirika la uchapaji (Publishing House) na mmiliki mdau wa shirika la ushauri (Consulting Company).

Schirmmacher alizaliwa mwaka 1960, alisoma theolojia kuanzia mwaka 1978 hadi 1982 huko STH Basel na tangu mwaka 1983 alisomea Cultural Anthropology na Ulinganifu wa Dini (Comparative Religions) katika Bonn State University. Alitunukiwa Shahada ya Uzamivu wa theolojia katika misheni (Drs. Theology in Missiology) huko Johannes Calvin Foundation (Kampen/Netherlands) mwaka 1985, Shahada ya Uzamivu wa Falsafa katika Cultural Anthropology (Ph.D in Cultural Anthropology) huko Pacific Western University, Los Angeles (CA) mwaka 1989 na Shahada ya Uzamivu wa Theolojia katika Elimu-maadili (Th.D in Ethics) huko Whitefield Theological Seminary, Lakeland (FL) mwaka 1996. Katika mwaka 1997 alitunukiwa shahada ya heshima ya Uzamivu (D.D) kutoka Cranmer Theological House.

Alikuwa mchungaji wa Ushirika wa Kiinjili wa Ujerumani (Evangelical Society of Germany) huko Bonn na Erftstadt mwaka 1982 hadi 1986, mchungaji mdau wa Kanisa Huru la Kiinjili (Evangelical Free Church) huko Bonn mwaka 1992 hadi 1998 na mchungaji wa Free Reformed Church huko Bonn mwaka 1998 hadi 2000.

Schirmmacher alifundisha Missions, World Religions na Cultural Anthropology huko FTA Giessen (Germany) kutoka mwaka 1983 hadi 1989, na kutoka mwaka 1990-1996 alifundisha Ethics, Missiology, Comparative Religions na Cultural Anthropology huko ‘Independent Theological Seminary’ mjini Basel (‘Staatsunabhaengige Theologische Hochschule Basel’-STH Basel). Alishikilia na anashikilia viti mbali mbali vya uprofesa, kwa mfano 1994-1999 ‘Philadelphia Theological Seminary’ (PA, USA) (Missions), 1995-2000 huko Cranmer Theological House (Shreveport, LA) (Missions na Ethics), na tangu 1996 huko Whitefield Theological Seminary (Lakeland, FL) (Systematic Theology na Apologetics). Hutoa mihadhara au hufanya kazi katika shule mbalimbali kama Freie Theologische Akademie (Giessen, Systematic Theology), The Neues Leben Seminar (Altenkirchen, Systematic Theology), the Akademie fuer Christliche Fuehrungskrafte (Grummersbach, Business Ethics) na UNISA (University of South Africa).

Mbali na hayo anajihusisha sana kimataifa na elimu ya kiwango cha zaidi ya shahada ya kwanza (postgraduate) ya masafa (distance) na tovuti (internet education), mfano, yeye ni mhusika mkuu wa Elimu ya Kitheolojia ya Ujerumani

(Germany Theological Education) kwa njia Enezi (Extension) ('Theologischer Fernunterricht des Neues Leben-Seminars' au the European Extension of Whitefield Theological Seminary). Pia anahusika katika shughuli zote mbalimbali za uchapaji. Amekuwa mhariri wa 'Bibel und Gemeinde' kwa miaka kumi, sasa ni mhariri wa 'Evangelikale Missiologie', mhariri mdau wa 'Contra Mundum: A Reformed Cultural Review', mhariri wa 'Reflection: An International Reformed Review of Missiology' na Querschnitte. Ameandika na kuhariri vitabu 49 juu ya Ethics, Missiology na Cultural Anthropology.

Tangu 1986 anamiliki shirika la uchapaji 'Cultural and Science Publ.' (Verlag fuer Kultur und Wissenschaft), ambalo huchapa vitabu vya kisayansi juu ya lugha, desturi, dini na umisheni. Ni mmiliki mdau wa Consulting Schirmacher GbR, shirika la kibiashara na biashara ya elimu (Business and Educational Business company).

Anatajwa katika Marquis "Who's Who in the World", katika "International Who is Who of Professionals", katika "Who is Who in der Bundesrepublik Deutschland" na katika "International Who's Who in Distance Learning".

Amemwoa mtaalamu wa Uislamu Dr. Christine Schirmacher, Mkurugenzi wa Islam Insitute of the Lausanne Movement, Germany. Ni profesa azungukaye wa Masomo ya Uislamu huko "Whitefield Theological Seminary" (USA), na mwandishi wa vitabu viwili bora vya Utambulishi wa Uislamu. Wana ndoa hawa wana watoto wawili wadogo.

Visawe* na Maelezo ya Maneno

Akisi (reflect): toa taswira yenye kufanana na kitu asilia.

Amali (values): Jumla ya mambo yote kwenye jamii yanayoenziwa na kuthaminiwa. Amali zenye mahusiano (relative values), Amali kamilifu (Absolute values)

Anguko (Fall, decline): kitendo cha dhambi kuingia duniani kwa njia ya wazazi wetu Adamu na Hawa. 2. Hali ya kushindwa.

Anthropolojia (Anthropology): Mafunzo au elimu inayojishughulisha na kuelewa maisha na tamaduni za binadamu.

Asili (nature, essence): hali ya msingi ya kitu husika 2. Chanzo.

Bainifu: -enye uwazi, -enye kueleweka.

Baolojia (Biology): Elimu inayohusu viumbe hai.

Baragumu (ram's horns): kifaa cha muziki kitengenezwacho cha pembe za kondoo au mnyama.

Dhamira (Theme): Jumla ya mawazo yote katika kitabu. Dhamira kuu ni wazo kuu la mwandishi linalotawala kazi yake.

Dhana: wazo au mtazamo fulani.

Dhanio (assumption): wazo au fikirio.

Dispensashenalisti: -enye imani juu ya utendaji kazi wa Mungu kwa kuzingatia vipindi maalum vya wakati kwa kusudi maalum.

Elimu-maadili (Ethics): Mafunzo au elimu ijishughulishayo na mambo ya maadili (kujua mema na mabaya).

Elimu ya nyota (astrology): Mfumo wa elimu ambao huchunguza mienendo ya nyota na sayari kwa kuamini kuwa huathiri maisha ya wanadamu.

Epa (escape): kupisha kitu kipite, kwenda kando ya kitu au jambo.

Euthanasia (euthanasia): Uuaji wa hiari, yaani mtu anauliwa kwa kuwa anaona bora afe baada ya mateso au ugonjwa mbaya; au kumwua mwingine kutokana na mateso anayopata ili kumpumzisha.

Falsafa ya Mpumbavu (Philosophy of the Absurd): Falsafa iliyoasisiwa na mwanafalsafa wa Kifaransa Albert Camus aliyepinga kabisa kuwapo kwa amali kamilifu. (*amali kamilifu*=absolute values, *relative values* =amali husiani).

Fasili (definition, interpretation): 1. maana ya kitu au maelezo juu ya kitu hicho 2. toa maana au maelezo juu ya kitu. Fasiri (Translate): toa katika lugha moja kwenda lugha nyingine.

Fikra (reason): matumizi ya akili, akili. Ufikra (rationality).

Hadhari (exceptions): mambo yanayojitokeza kinyume na kawaida iliyozeleka. Pia huitwa vighairi.

Helenistiki (Hellenistic): -enye asili ya mchanganyiko wa Uyahudi na mataifa mengine.

Insha (Essay): Utungo wenye maelezo ya mjazo au nathari kama ilivyo katika hadithi n.k.

Isimu (linguistics): Elimu inayohusika na sayansi ya lugha.

Istilahi (terminology): Msamiati maalumu utumikao katika shughuli Mahususi (mfano, istilahi ya kitheolojia “Utatu”; istilahi ya kibenki “hawala ya fedha”).

Jinsi (sex): maumbile ya kike au ya kiume.

Kanisa la Kiserikali (State Church): Kanisa lililokubaliwa na serikali tawala kama kanisa la utawala huo.

Kiini tete (embryo): Tokeo au zao la kuungana kwa mbegu ya baba, na yai la mama.

Kipera : kitawi kidogo kutoka kati ya matawi makuu. 2. sehemu ndogondogo za jambo au kitu.

Kirai (phrase): kifungu cha maneno ambacho kimsingi hakina kitenzi ndani yake.

Kisawe (synonym): neno lenye kufanana na hilo au lenye kukaribiana sana.

Kita (rely): zama 2. egemeza kwenye... au tegemea kitu fulani.

Kitenzi (verb): Neno katika sentensi au tungo lielezealo juu ya tendo au hali.

Kizungumkuti: mtu kuwa katika hali ya kushindwa kuelewa kipi atakiwacho kufanya (kukosa maamuzi).

Komentari (commentary): Kitabu kinachohusika na hoja, maoni, maelezo au mafafanuzi zaidi juu ya kile kinachosemwa au kilichoandikwa. Kwa hiyo Komenteta ni mwandishi au mtoa hoja, maelezo au mafafanuzi zaidi.

Lituruja (liturgy): Taratibu au mfumo wa uendeshaji ibada.

Maada (Matter): kitu chochote chenye uwezo wa kuchukua nafasi na kina uzito.

Maadili (ethics): matendo au tabia njema zinazokubalika na jamii husika. (Lakini katika ujumla wake twaweza kuwa na maadili mema au maadili mabaya).

Mababa wa Kanisa (Church Fathers): Viongozi wa Kanisa katika karne za mwanzo waliotoa mchango uliotukuka kwa kanisa.

Mada (Topic): Jambo la kuzungumziwa 2. kichwa cha habari.

Mashariki ya Zamani (Ancient Orient): Nchi za China, Japani na zile za Mashariki ya Asia katika wakati wa zamani.

Matengenezo (Reformation): Kipindi maalum katika kanisa kilicholeta mageuzi makubwa ya kurudi katika msingi wa neno la Mungu kutoka katika mwelekeo uliokuwa ukifuatwa na Kanisa Katoliki la Rumi.

Mchakato (process): Hatua mbalimbali katika utekelezaji wa jambo fulani.

Milenia (millennium): Kipindi cha utawala wa Bwana Yesu cha miaka 1000 (Tazama Ufu. 20:6).

Mimbari (pulpit): Meza au aina maalum ya fenicha iwekwayo mbele ya kanisa na hutumiwa zaidi na kiongozi wa ibada na mhubiri.

Miviga (rites/ rituals): Taratibu au tukio la jadi linalo husu mambo ya kidini.

Mseja (bachelor): Mtu ambaye hajaoa 2. Mtu asiye na mke.

Mshoshalisti (socialist): mfuasi au mtu afuataye falsafa za kishoshalisti.

Muktadha (context): Maelezo yaliyotangulia na yanayofuata kifungu husika yanayodokeza mazingira ya kifungu hicho. 2. Mazingira ya jambo lolote.

Mwanamwali (virgin): Msichana bikra yaani hajakutana na mwanamume.

Mzizi (root): kiini au kipande cha msingi cha neno.

Mzunguko wa kuzaliwa (reincarnation): Imani inayosema kuwa vitu vyote hai viko katika mzunguko wa kuzaliwa tena na tena; yaani kila baada ya kifo (jambo la nje tu) kitu hai hicho huzaliwa katika umbo jingine.

Njozi (ideal): ndoto au mambo yanayokubalika na kushawishi akili sana lakini yasiyowezekana kutekelezeka.

Othodoksi (Orthodox): Hali ya kushika na kuenzi imani iliyokubaliwa au iliyothibitishwa. 2. Dhehebu la Kikristo.

Panda (trumpet): Tarumbeta

Ponografia (phonography): Maelezo na picha zinazohusu mambo ya mapenzi au ngono. Kwa kawaida huweka mambo ya mapenzi wazi sana bila uficho au hadhari yoyote inayofaa.

Presbiteria (presbyteria): Kanisa la kikristo lenye kufuata mfumo wa uongozi wa wazee wa kanisa na mabaraza kama vyombo vyenye nguvu.

Protestanti (protestant): Madhehebu yaliyokaa kufuata mwelekeo wa Kanisa Katoliki la Rumi tangu wakati wa Matengenezo.

Rai (proposition, comment): hoja au ombi.

Rejea za chini ya ukurasa (footnotes): Rejea zinazowekwa chini ya ukurasa husika na si mwishoni mwa kitabu (endnotes).

Sekyula (secular):- enye kufuata mifumo ya kidunia bila kuhusisha imani au dini.

Shajara (diary): Kitabu cha kutunza kumbukumbu za mtu binafsi au matukio.

Sheria ya Tukio (Case Law): Sheria inayohusu tukio au kisa fulani.

Septuaginta (Sepuagint): Maandiko Matakatifu (Biblia) ya Kigriki yaliyoandikwa na wasomi sabini.

Sihiri (magic): Nguvu za kimiujiza, kishirikina n.k

Theolojia (theology): Elimu au taaluma juu ya Mungu. ‘Theo’=Mungu, ‘-logy’=mafunzo.

Theolojia-Pangilivu (Systematic Theology): Mafunzo au masomo ya theolojia yaliyopangwa kufuata mada maalum k.v. Mungu, Mwanadamu, Dhambi n.k.

Theonomi (theonomy): Mtazamo unaoiona heria kuwa ina chanzo katika Sheria za Mungu.

Toleo-rudufu (repented version): Toleo la kitabu au kazi lililorudiwa kuchapwa katika mwaka mwingine.

Uchaguzi (Election): Makusudi ya Mungu ya kuwachukua watu fulani waingie katika ufalme wake na kuwaacha wengine).

Udogma/Bubuso (dogma): Mfumo wa imani uliowekwa upaswao kufuatwa bila kuulizwa au kutiliwa mashaka.

Ufisadi (corruption): mambo machafu, yasiyofaa au kukubalika katika jamii.

Ugwe: ulingo au mahali panapotakiwa jambo fulani kufanyika na si vinginevyo.

Ujamaa wa Kitaifa (National Socialism=NAZISM =’UNAZI’): Falsafa au mfumo wa itikadi ya kisiasa uliofuatwa na Ujerumani wakati wa Adolf Hitler.

Ujamii (race): Hali ya binadamu kuwa na maumbile ya kimsingi yaliyo tofauti na wengine k.v. Waafrika, Wazungu, Wahindi, Waasia n.k.

Ukamilifu (Absolutism): Hali ya kukiona kila kitu katika ukamilifu wake (bila upungufu). (**Wafalme wa Ukamilifu** – Kings of Absolutism)

Ukiri (confession): Kitendo cha mtu kukiri au kukubaliana na jambo. 2. Toba.

Ukosa-haki (injustice/unrighteousness): hali ya kukosa haki.

Ukosa-usawa (inequality): kutokuwa sawa.

Uliberali (liberalism) Mtazamo wa kimageuzi au uendao kinyume na hali ya kawaida iliyozoeleka na kukubalika.

Ulimwengu Mpya (New World): Aina fulani ya imani/dini.

Umaksi (Marxism): Hali ya kutawaliwa na falsasa za Marx.

Umonastiki (Monasticism): Hali au maisha ya kitawa yanayohusisha kujitenga na jamii na kujinyima.

Unyanyapaa (stigma): Hali ya kumtenga au kumbagua mtu.

Upinga-sheria (Antinomianism): Hali ya kukataa kushika na kuenzi sheria. 2. Hali ya kupinga matumizi ya Sheria (Amri Kumi za Mungu) hata katika kiwango cha maadili.

Upinga-uyahudi (Antisemitism): upinzani dhidi ya uyahudi na mambo yake yote.

Ushika-sheria (legalism): Hali ya kutunza na kuenzi sheria. 2. Hali ya kutunza na kuenzi Sheria kama njia ya wokovu.

Usomi (scholasticism): falsafa za kidini za kidini zilizoendeshwa na wasomi wa kidini katika Zama za Kati huko Ulaya.

Ustalini (Stalinism): Hali ya kufuata mawazo, mtazamo au falsafa za Stalin.

Utandavu (Universalism): -enye kusambaa au kukubalika duniani pote.

Utatu (Trinity): Hali ya Mungu mmoja kuwa katika nafsi tatu – Baba, Mwana na Roho Mtakatifu.

Utawa (divine): Hali ya kuzingatia mambo mema kama njia ya kuwa karibu na Mungu. 2. –a Mungu.

Utawala wa Makuhani (Hierocracy): Mfumo wa utawala ambao huwatazama makuhani kama viongozi wakuu.

Utawala wa Mungu (Theocracy): Mfumo wa utawala ambao humtazama Mungu kama kiongozi mkuu.

Uumbaji (creation): Hali au kitendo cha kutengeneza kitu. Mungu hutengeneza vitu au watu kutoka katika vitu visivyokuwepo (sifa pekee ya Mungu). 2. Viumbe vyote vinapojumuishwa kama kitu kimoja.

Uwepo Mkuu (Highest Being): Nguvu kubwa inayosadikiwa kuwa chanzo na tawala kwa vitu vyote.

Uyumanisti (Humanism): Mtazamo wa maisha unaomwona binadamu kuwa kiini cha kila jambo.

Uzamo/Upayatisti (Pietism): Hali ya kujitoa kabisa kwa Mungu.

Uzoeshi (orientation): hali ya kufanya mtu au kitu kizoe hali au mazingira fulani.

Vuguvugu (movement): Mwamko au wimbi lenye mvuto mkubwa kwa kundi fulani la watu lenye kufuata mawazo au mtazamo fulani.

Wabaada- (post-): mwungano wa ‘wa-’ na ‘baada’, hivyo basi, Wabaadamilenia (postmillennialists) ni wale wanaoamini kuwa kutakuwa na milenia baada ya ujio wa Yesu mara pili hapa duniani.

Wahanga: Waathirika wa janga fulani.

Wakabla- (pre-) : mwungano wa ‘wa-’ na ‘kabla’, hivyo basi, Wakablamilenia (Pre-millennialists) ni wale wanaoamini kuwa kutakuwa na milenia kabla ya ujio wa Yesu mara ya pili hapa duniani.

Wanadiplomasia (diplomats): watu au wataalamu wajishughulishao na mambo ya upatanishi au utafutaji amani.

Wanasilia (fundamentalists): Watu washikiliao misingi ya awali kabisa (fundamentalists).

Waranti (guarantee): Hali au hati ya kupewa huduma bila malipo.

Waso- (A-): Kifupi cha ‘wasio’, hivyo basi, **Wasomilenia** (Amillennialists) ni wale wanaoamini kuwa hakutakuwapo milenia hapa duniani kama kipindi cha miaka 1000 bali hata sasa tumo katika milenia.

Zama za Kati: Kipindi cha kihistoria katika Ulaya cha miaka ya kuanzia 1000 BK hadi 1450 BK.

Zama za Mwako (enlightenment period): Kipindi maalum katika karne ya 18 kilichochochea fikra kwa kina na kuzaa waandishi na wanasayansi waliotetea kuwa fikra (reason) ni bora kuliko imani au dini.

Vifupisho vya Maneno

kk. (pp.)	– kuendelea, kurasa (nyingi)
k. (c.)	– Ikiambatana na mwaka (mf. k.1920) humanisha “kama mwaka...”
uk. (p.)	– ukurasa
k.v.	– kama vile
KK. (BC.)	– Kabla ya Kristo
BK. (AD.)	– Baada ya Kristo
rud. (Ibid.)	– rudia rejea hapo juu
NKJV	– New King James Version

Footnotes

(Upendo ni Utimilifu wa Sheria)

1. Muhadhara wa Twelfth Northwest Conference for Christian Reconstruction in Seattle May 2, 1992. Iliyoriwa kuchapwa kutoka katika "Love is the Fulfillment of the Law". Calvinism today (kwa sasa: Christianity and Society) 3 (1993) 2 (Apr): 7-11+32. Toleo fupi lilichapwa katika kitabu 'God Wants You Learn, Labour and Love'.
2. Eugen Huehn. Die alttestamentlichen Citate und Reminiscenzen im Neuen Testament J. C. B. Mohr: Tuebingen, 1900. kk. 8-9 ameonesha kwamba, kimakosa Mafarisayo waliifanya sheria hii kuwa jambo binafsi na hivyo Yesu hanukuu Agano la Kale moja kwa moja bali anafanya fasili ya sentensi hii kwa kutumia waandishi.
3. Kwa mujibu wa Georg Giesen Die Wurzel sb' "schworen": Eine semasiologische Studie zum Eid im Alten Testament. Bonner Biblische Beitrage 56. Peter Hanstein: Koenigstein, 1981. uk. 2, neno 'kuapa' (Kiebr. 'sb') pekee limetumika mara 215 katika Agano la Kale, na mara 75 likiwa na Mungu kama somo lake kuu.
4. Otto Michel. "miseo". kk. 687-698 katika: Gerhard Kittel (ed.). Theologisches Woerterbuch zum Neuen Testament. 10 vol. W. Kohlhammer: Stuttgart, 1990 (iliyoriwa kuchapwa 1933-1979). Vol. IV., uk. 694.
5. Sababu ya hili si tu rehema bali pia hukumu ijayo (Mit. 25, 22).
6. Katika lugha nyingi wingi wa 'kaka' au wa 'dada' hutumika kujumuisha pamoja watoto wote wa kike na wa kiume wa mzazi mmoja. Kwa Kijerumani wingi wa zamani wa 'dada', 'Geschwister' ni jina kwa kaka na dada. Kwa kawaida wingi wa 'adelphos' ('kaka'), 'adelphoi' ('kaka' au 'kaka na dada') hutumika kuongea juu ya kaka na dada kwa wakati mmoja. Hakuna neno jingine kudokeza kaka na dada kwa pamoja. (Wingi wa dada 'adelphai' ni kwa wa-dada tu.)
7. Hapa Yakobo anamwandikia Mkristo wa Agano Jipya! Kuna yeyote awezaye kuelezea ni jinsi gani kwamba, fundisho la sheria ya Agano la Kale si tena sheria

---

ya maadili ya Wakristo, lingeweza kuibuka katika mtazamo wa tamko kama hili? Luther alidumu katika kuuweka kando Waraka wa Yakobo ili kuendeleza mtazamo wake wa sifa duni za sheria ya Agano la Kale.

8. Wilhelm Luetgert. Ethik der Liebe. Beitrage zur Foerderung christlicher Theologie. Reihe 2, vol. 29. C. Bertelsmann: Guetersloh, 1938. uk. 30

9. Rud.

10. Tazama rejea hapo juu kuhusu ‘kaka na dada’.

11. Kijerumani hutumia neno ‘*Lieblosigkeit*’, ‘kutokuwa na upendo’ ambalo linaundwa kama ‘Gesetzlosigkeit’, ‘kutokuwa na upendo’. Kwa hiyo natumia neno ukosa-pendo, kwa kuwa ‘ukosa-wema’ ni dhaifu kwa somo langu.

12. Nilitumia Toleo la Mfalme James (King James Version) lakini nilibadili ‘*iniquity*’ (uovu) kuwa ‘*kukosa-sheria*’, tafsiri bora kwa neno la Kigriki ‘*anomia*’, “*kuwa huna sheria*”. Vifungu vingine vya Biblia vimetafsiriwa na mwandishi kutoka andiko la Kigriki.

13. Kutoka kwa Erwin Lutzer. Measuring Morality: A Comparison of Ethical Systems (Dallas, Tex., Probe Ministries Int., 1989) uk. 36

14. Muhadhara kwenye Twelfth Northwest Conference for Christian Reconstruction in Seattle May 2, 1992.. Iliyoriwa kuchapwa kutoka katika “Trinity and Work: A Critique of the View of Daily Work in Other Religions and in Marxism”. Christianity and Society 6 (1996) 2: 14-20. Toleo fupi lilichapwa katika kitabu ‘God Wants You Learn, Labour and Love’.

15. Tazama Peter Gerlitz. “Buddhismus” . uk. 100-118 katika Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) Ethik der Religion – Lehre und Leben” vol. 2: Arbeit. Koesel: Munich & Vandenhoeck & Ruprecht: Goettingen, 1985, uk. 101

16. Tazama rud. kk. 112 – 115

-
17. Heiner Ruschhaupt. "Bauen und Bewahren". Der Navigator Nr. 13 (Mai/Juni 1987): 2-3
18. Herman Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. Brunnen Verlag: Giessen, 1984. uk. 8
19. Friedrich Trzaskalik. "Katholizismus". kk. 24–41 katika: Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) Ethik der Religionen – Lehre und Leben: vol. 2: Arbeit. op. cit. uk. 33
20. Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. Brunnen Verlag: Giessen, 1984. uk. 8
21. Alan Richardson. Die biblische Lehre von der Arbeit. Anker-Verlag: Frankfurt, 1953. uk. 27
22. Gustav Warneck. Die Stellung der evangelischen Mission zur Sklavenfrage. C. Bertelsmann: Guetersloh, 1889. uk. 67
23. Tazama sura inayohusu maadili ya kazi katika kitabu changu Marxismus – Opium fuer das Volk? Schwengeler Verlag: Berneck, 1990
24. Imenukuliwa kutoka Konrad Loew. Marxismus Quellenlexikon. Koelner Universitaetsverlag: Koeln, 1985. uk. 321
25. Tazama Monika Tworuschka. "Islam". kk. 64-84 in: Michael Kloecker, Udo Tworuschka (ed.) Ethik der Religionen – Lehre und Leben: vol 2: Arbeit. op. ct., kk. 67+69
26. Johannes Wachten. "Judentum". kk. 9-23 katika : rud., uk. 10
27. Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. op. cit. uk. 9
28. Alan Richrdson. Die biblische Lehre von der Arbeit. op. cit. uk. 16

---

29. Ursula Schulz (ed.). Die deutsche Arbeiterbewegung 1848 – 1919 in Augenzeugenberichten. dtv: Munich, 1981. uk. 200

30. Karl Marx. Friedrich Engels. Werke 42 vol. Dietz Verlag: Berlin. 1956ff. vol. 19. uk. 20

31. Rud.

32. Rud., uk. 21

33. Rud.

34. Rud. Vol. 21. uk. 501

35. Ibid.; see the whole page

36. Rud. uk. 32 (“Allgemeines Verbot der Kinderarbeit ist unvertraeglich mit der Existenz der grossen Industrie und daher leerer frommer Wunsch. Durchfuehrung desselben – wenn moeglich – waere reaktionaeer, da, bei strenger Regelung der Arbeitszeit nach den verschiedenen Altersstufen und sonstigen Versichtsmaassregeln zum Schutze der Kinder, fruehzeitige Verbindung produktiver Arbeit mit Unterricht eines der maechtigen Umwandlungsmittel der heutigen Gesellschaft ist”.)

37. Tunataka kuonesha msimamo wa Marx, sio kujadili kazi za watoto au haki ya serikali kurekebisha.

38. Konrad Loew. Marxismus Quellenlexikon. Koelner Universitaetsverlag: Koeln, 1985. kk. 221 – 222

39. Karl Marx. Friedrich Engels. Werke. op. cit. vol. 32. uk. 360

40. D. P. “Zu Tode gearbeitet”. Der Kassenarzt No. 12/1991, uk. 32

41. Rud.

-
42. Alan Richardson. Die biblische Lehre von der Arbeit. op. cit. uk. 15
43. Tazama maelezo kulingana na muktadha.
44. Gustav Friedrich Oehler. Theologie des Alten Testament J. F. Steinkopf: Stuttgart, 18913.uk. 437
45. Hapa Ujerumani ‘mwajili’ [‘Arbeitgeber’] humaanisha ‘mtoaji wa kazi’, mtu apmaye mwingine kazi’. Katika Kijerumani tunaweza kusema Mungu ni mkuu ‘Arbeitgeber’, Alye mkuu kabisa awapaye wanadamu kazi.
46. Emil Brunner. Das Gebot und die Ordnungen. Zwingli Verlag: Zuerich, 19394. p. 373
47. Karl Marx. Friedrich Engels. Werke. op. cit. vol. 20. p. 444
48. Rud. vol. 40. uk. 546
49. Katika lugha nyingi wingi wa ‘kaka’ au wa ‘dada’ hutumika kujumuisha pamoja watoto wote wa kike na wa kiume wa mzazi mmoja. Kwa Kijerumani wingi wa zamani wa ‘dada’, ‘Geschwister’ ni jina kwa kaka na dada. Kwa kawaida wingi wa ‘adelphos’ (‘kaka’), ‘adelphoi’ (‘kaka’ au ‘kaka na dada’) hutumika kuongea juu ya kaka na dada kwa wakati mmoja. Hakuna neno jingine kudokeza kaka na dada kwa pamoja. (Wingi wa dada ‘adelphai’ ni kwa wa-dada tu.)
50. Rud. vol. 19. uk. 21 (Katika Kijerumani sentensi hii ni ngumu zaidi. In German the sentence is even more complicated. Kama ilivyo sawia kwa Marx.)
51. Hermann Cremer. Arbeit und Eigentum in christlicher Sicht. op. cit. uk. 11
52. Ilichapwa tena kutoka katika Chalcedon Report Nr. 367 (Febr 1996): 16-18

---

53. Ilichapwa tena kutoka katika “God’s Law in the Millennium: Where A-, Pre and Post-millennialists Should Agree”. Chalcedon Report No. 328 (Nov 1992): 11-12

54. Ilichapwa tena kutoka katika “‘Lex’ (Law) As Another Word for Religion: A Lesson Learned from the Middle Ages”. Chalcedon Report no. 320 (March 1992): 7-8 = “Lex” (Law) As Another Word for Religion’: A Lesson Learned from the Middle Ages”. Calvinism Today (now: Christianity and Society) 2 (1992) 2: 5 + 14

55. Hans Eggers. Deutsche Sprachgeschichte I: Das Althochdeutsche. Rowohlts deutsche enzyklopaedie 185/186. Rowohlt: Reinbek, 1963. p. 125 and Guenter Lanczkowski. Einfuehrung in die Religionswissenschaft. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt, 1980. kk. 2-23.

56. Ernst Feil. Religion: Die Geschichte eines neuzeitlichen Grundbegriffs vom Fruehchristentum bis zur Reformation. Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 36. Vandenhoeck & Ruprecht: Goettingen, 1986.

57. Tazama Ernst Feil. Religio. Rud. kk. 233+274-275

58. Kipekee tazama Erich Heck. Roger Bacon: Ein mittelalterlicher Versuch einer historischen und systematischen Religionswissenschaft. Abhandlungen zur Philosophie, Psychologie und Paedagogik 13. H. Bouvier:Bonn, 1957. kk. 92-95

59. Peter Antes. “Religion einmal anders. Temenos: Studies in comparative Religion 14 (1978): 184 – 197

60. Rud., kk. 189-192

61. Rud., kk. 192 – 194

62. Rousas J. Rushdoony. Institutes of Biblical Law. Presbyterian and Reformed: Philipsburgh (NJ), 1973. uk. 4

---

63. Mfano, Juu ya Umaksi: Marxismus - Opium fuer das Volk. Schwengeler: Berneck, 1990; "Der Kommunismus als Lehre vom Tausendjaehrigen Reich", Factum 11/12/1986: 12-19; juu ya Ujamaa wa Kitaifa: "National Socialism...". Calvinism Today (now: Christianity and Society) 2(1991) 2 (April): 16-23; makala ileile katika Symbiotica: The Journal of the Institute for Christian Economics Europe 1 (1991): 2: 23-29; "Die Religion des Nationalsozialismus", Factum 11/12/1989:506-511; "Adolf Hitler und kein Ende", Factum 11/12/1989: 506 – 511; "Adolf Hitler und kein Ende", Factum 6/1989: 252-255; kwa ujumla: "Reinkarnation und Karma in der Anthroposophie", Factum 11/12/1988: 473 – 482

64. Gordon H. Clark. "Legalism". uk. 385 katika Carl F. Henry (ed.). Baker's Dictionary of Christian Ethics. Baker Book House: Grand Rapids (MI), 1973; kilichorudiwa kuchapwa katika Gordon H. Clark. Essays on Ethics and Politics. Trinity Foundation: Jefferson (MD), 1992. uk. 150.

65. Greg. L. Bahnsen. By this Standard: The Authority of God's Law Today. Institute for Christian Economics: Tyler (TX), 1985. kk. 67-68

66. Alfred de Quervain. Die Heiligung. Ethick Erster Teil. Evangelischer Verlag: Zollikon, 19462. uk. 259

67. Emil Brunner. Das Gebot und die Ordnungen. Zwingli Verlag: Zuerich, 19394. uk. 79

68. Hili linapingwa na David Chilton. Power in the Blood: a Christian Response to AIDS. Wolgemuth & Hyatt: Brentwood (TN), 1987. kk. 9-96

69. Francis Schaeffer, Charles Koop. How Shall We Then Live? 1981; German: Francis Schaeffer, Charles Koop. Bitte, lass mich leben!. Haenssler: Neuhausen, 1981

70. Tazama C. Everett Koop. "Unterwegs nach Auschwitz" (1977). S. 31-51 and Ronald Reagan. "Recht zum Leben" Abtreibung und Gewissen" (1983). S. 17-30 in: Ronald Reagan. Recht zum Leben: Abtreibung und Gewissen. Haenssler: Neuhausen, 1994

-
71. Klaus Bockmuehl. *Christliche Lebensführung: Eine Ethik der Zehn Gebote*. TVG. Brunnen: Giessen, 1993. uk. 12
72. Eduard Boehl. *Dogmatik: Darstellung der christlichen Glaubenslehre auf reformirt-kirchlicher Grundlage*. Scheffer: Amsterdam, 1887. S. 515 (toleo-rudufu 1995).
73. Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Der Mensch in der Revolte*, (Reinbek: rororo, 1973), uk. 9
74. Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Tagebuecher 1935 – 1951 (diaries)*, (Reinbek: rororo, 1980), uk. 36
75. Rud. uk. 119
76. Tazama makala yangu kuhusu Samuel Beckettes “Waiting on Godot”: “Zum Weltbild des absurden Theaters”, *Factum* 2/1986:8-10
77. Imetafsiriwa kutoka katika Albert Camus, *Der Mythos con Sisyphos: Ein Versuch ueber das Absurde*. (Reinbek: 19591), uk. 101
78. Carl Christian Bry. *Verkappte Religionen: Kritik des Kollektiven Wahns*. Ehrenwirth: Muenchen, 1979 (toleo-rudufu 1924)
79. Theodor Zahn. *Das Evangelium des Matthaeus* (Leipzig, Germany: A. Deicher, 1922, repr. Wuppertal, Germany: R. Brockhaus, 1984), pp. 243-249. Kwa ajili ya hoja bora kuhusu viapo katika Biblia tazama: Walter C. Kaiser. *Towards Old Testament Ethics* (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1983), p. 65; John Bunyan Shearer. *Sermon on the Mount* (Richmond, Va.: 1906), kk. 70-74.
80. Tazama sheria juu ya viapo katika Hesabu 30:1-16; Gordon J. Wenham. *Numbers*. Tyndale Old Testament Commantaries (Leicester, England: IVP, 1981), kk. 205 – 209.
81. Juergen Kuberski. *Darf ein Christ schw hoeren? Bibel und Gemeinde* 91 no. 2 (1991), uk. 148. Tazama pia: Klaus Bockmuehl. *Christliche Lebensführung:*

Eine Ethik der Zehn Gebote (Giessen, Germany: TVG. Brunnen, 1993), uk. 87. Bockmuehl anaandika, "... Anazungumzia ujanja wa kilaghai na kanuni dhaifu katika matumizi mabaya ya viapo yaliyofanywa na Wayahudi ambao (kama vile watoto wawekavyo vidole vyao nyuma ya migongo yao wakati watoapo ahadi), walijitengenezea kila aina ya mamlaka". Bockmuehl anashindwa kuonesha matokeo ya kimantiki ya mtazamo huu lakini anasisitiza kwamba Yesu anazuia aia zote za viapo. Ikiwa tatizo ni ni ujanja wa kilaghai, kwa nini viapo vyote hivi vizuiwe, na wala sio viapo vya uongo tu? Kinyume chake, Bockmuehl anatomia uzuiaji wa Yesu wa viapo binafsi, akirejea kwa wakati ujao, si viapo vya mbele ya umma vihusavyo mambo yaliyopita. Hata hivyo sipati tofauti ya kimaandiko kati ya mitazamo hii miwili.

82. Tazama Robert L. Dabney. *Systematic Theology* (1875, repr. Edinburgh, Scotland: Banner of Truth, 1985), uk. 365. Tazama pia kk. 364-365.

83. Helmut Thielick. *Theologische Ethick, Vol II, Part 2: Ethik des Politischen* (Tuebingen, Germany: J. C. B. Mohr, 1958), kk. 462-464

84. Walter Bauer, Kurt and Barbara Aland. *Griechisch-deutsches Woerterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments* (Berlin, Germany: de Gruyter, 1968). Col 1078 anafasili "Ndiyo" katika Ufu. 1:7 na 22:20 kama ahadi ya kidini.

85. Rud., col. 1079.

86. Walter Kuenneth. *Politik zwischen Gott und Daemon: Eine christliche Ethik des Politischen* (Berlin: Lutherisches Verlagshaus, 1954), uk. 367.

87. Adolf Schlatter. *Die christliche Ethik* (Stuttgart, Germany: Verlag der Vereinsbuchhandlung Calwer, 1914), p. 120, note 1.

88. Arthur Volkmann. "Was ist Schwoeren" *Die Wegweisung* 29 no 10 (1989), kk. 407 – 410.

89. Rud., uk. 408

90. Rud.

-
91. Imenukuliwa kutoka Praxis der Verkuendigung (Ocken: Kassel) 2-1984:10
92. Rud.,
93. Ashley Montagu. The Anatomy of Swearing (New York: Macmillan, and London: Collier-Macmillan, 1967) uk. 20 Montagu amepata uthibitisho wa viapo na nadhiri vya dunia nzima, vikijumuisha ‘tamaduni’ zisizoendelea kabisa, lakini vikiwa na tofauti kubwa katika maana. Anajadili historia ya ufanyaji kiapo katika Uingereza kwa kina sana.
94. August Daechsel. Das Neue Testament mit in den Text eingeschalteter Auslegung. Die Bibel ... Vol. 7 (Lepzig, Germany: Justus Naumann, 1881), uk. 6.
95. Chr. Ernst Luthardt. Kompendium der theologischen Ethik (Leipzig, Germany: Doerffling & Franke, 1921), uk. 287.
96. Rousas J. Rushdoony. Institutes of Biblical Law (Phillipsburg: Presbyterian and Reformed, 1973), uk. 287.
97. Martin Luther, “Anmerkungen zum fuenften Buch Moses“ Martin Luthers Saemtliche Schriften Vol 3 (ed. Joh Georg Walch.. 1910. repr. Gross Oesingen, Germany: Verlag der Lutherischen Buchhandlung H. Harms, 1986), col 1429.
98. Rud., col. 1428-1430.
99. “The Articles of Religion”, The Common Book of Prayer (London: Marshall, Morgan & Scott, LTD 1956).
100. Reformierter Bund, ed. Der Heidelberger Katechismus (Neukirchen, German: Buchhandlung des Erziehungsbundes, 1934), kk. 56- 57.
101. Westminster Confession of Faith (M. S. Bushnell electronic version, 1991).

---

102. Georg Giesen. Die Wurzel sb' "schwören": Eine semasiologische Studie zum Eid im alten Testament. Bonner Beiträge 56 (Koenigstein, Germany: Peter Hanstein, 1981), uk. 2.

103. Rud., uk. 113

104. Rud., uk. 377

105. Rud., uk. 224

106. Rud., uk. 368

107. Baadhi ya tafsiri ziliondoa "kuinua mkono".

108. Tazama Theodor Zahn. Das Evangelium des Mattheus, op. cit., kk. 248-249; 705-706; 244 note 15.

109. Kanuni hii iliathiriwa na matumizi ya Agano la Kae, na sio kwa matendo ya kifarisayo. Paul Billerbeck: Die Briefe Des Neuen Testaments und der Offenbarung Johannis erlaeutert aus Talmud und Midrasch: Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch 3 (ed. Herman L. Strack, Paul Billerbeck. Munich: C. H. Beck, 1926), uk. 27

110. Otto Michel anathibitisha "Kamwe isiwe hivyo" (= "Hasha") kuwa kanuni ya kiapo katika Der Brief an die Roemer. Vol. 4 Kritisch-Exegetischer Kommentar ueber das Neue Testament (Goettingen, Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978), uk. 138, note 6. Tazama pia: John Murray. The Epistle to the Romans. Vol. 1 The New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans, 1968), uk. 94, note 1; Friedrich Blass et. al. Grammatik des neutestamentlichen Griechisch (Goettingen, Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979), uk. 311, note 2 (Linganisha na Paul Billerbeck. Die Briefs des Neuen Testaments, op. cit., uk. 133.); kwa masharti; C. E. B. Cranfield. A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans 2 Vols. Vol. 1 The International Critical Commentary 11 (1979 repr. Edinburgh: T & T Clark, 1989), uk. 181.

111. Nadhiri ya watu iliondoa uhalali wa nadhiri iliyofanywa na Sauli katika 1 Sam. 14:24.

---

112. Georg Giesen. Die Wurzel sb' "schwören". Op. cit., uk. 43.

113. Jerzy Wozniak. "Bedeutung und Belege der Schwurformel haj Jahwe". Biblische Zeitschrift 28 (1984), 2:245-249.

114. Adolf Schlatter. Der Evangelist Matthaeus (Stuttgart, Germany: Calwer, 1948), p. 155.

115. Georg Giesen. Die Wurzel sb' "schwören". op. cit., p. 21.

116. Rud., Katika Wimbo Ulio Bora 2:7; 3:5 viapo hufanywa kwa xxx "*gazelles or the does of the field*" xxx. Kwa mujibu wa According to Schlatter, rud., huu waweza kwa mbinu za kishairi kuhusu Mungu, kwani maneno haya kwa karibu sana yanataka kufanana na majina ya Mungu.

117. Ashley Montagu. The Anatomy of Swearing, op cit. Cited in Rousas J. Rushdoony. Institutes of Biblical Law, op. cit., pp. 10-18 & 106-107.

118. Arthur Volkmann. "Was ist Schwören?", op. cit., p. 409

119. J. G. S. S. Thompson. "Oaths. "in The New Bible Dictionary, ed. J. D. Douglas (1962, repr. Grand Rapids, Mich., Wm. B. Eerdmans, 1979). Rousas John Rushdoony expresses the same sentiments in Law and Society: Institutes of Biblical Law 2 (Vallecito, Cal.: Ross House Books. 1986), p. 118. For further advocates of this view, see Georg Giesen. Die Wurzel sb' "schwören". op. cit. p. 26, note 26. Giesen himself rejects this interpretation, however.

120. Ashley Montagu. The Anatomy of Swearing. op. cit., uk. 35.

121. 121. Rud.

122. Tazama Walter Schick. "Eid II. Rechtlich..". Col. 371 – 374 in: Evangelisches Staatslexikon. ed. Hermann Kunst, Siegfried Grundmann

---

(Stuttgart, Germany: Kreuz Verlag, 1966). Schick anajadili sheria ya sasa ya kijerumani ya perjury law.

123. Tazama Peter Kawerau. Amerika und die orientalischen Kirchen: Ursprung und Anfang der amerikanischen Mission unter den Nationalkirchen Westasiens. Vol. 31 Arbeiten zur Kirchengeschichte. (Berlin: Walter de Gruyter, 1958) kk. 42 – 45.

124. Au ‘agano’. Tazama Alexander Schweizer. Hinabgefahren zur Hölle als Mythos ohne biblische Begründung durch Auslegung der Stelle 1. Petr. 3,17-22 nachgewiesen. (Zurch, Switzerland: Friedrich Schultheâ, 1868), uk. 36. Schweizer anatafsiri neno la Kigriki ‘eperotema’ kama ‘nadhiri’.)

125. Ingawa katika kifungu iki nadhiri zao na ukiri wao sio wa uaminifu, hivyo ni wa dhambi. Jürgen Kuberski. “Darf ein Christ schwören?”, op. cit, uk. 147.

126. Jürgen Kuberski. “Darf ein Christ schwören?”, op.cit., uk. 147.

127. Klaus Berger: Die Gesetzesauslegung Jesu. Part 1: Markus und Parallelen. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament (Neukirchen, Germany: Neukirchener Verlag, 1972), kk. 332 – 341.

128. Rud., uk. 333.

129. James Henley Thornwell. “Vows, “ The Collected Writings of James Henley Thornwell, Vol. 2., Theological and Ethical (1875/1974. toleo-rudufu Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1986) uk. 596. Thornwell anaandika juu ya viapo, “Kanisa la Rumi limeviziua, na Waprotestant wamevipuuza.” Ushughulikiaji wake wa somo hili ni ni mafunzo bora kabisa yenye umuhimu wa viapo kwa matendo ya kanisa la sasa.

130. Georg Giesen. Die Wurzel sb’ “schwören, op.cit., uk. 39. kwa sababu “kuwa utetezi wa nabii unapinga perjury.”

131. Rud.

---

132. Kwa hoja kuwa “Amina” ni kanuni ya nadhiri, tazama jedwali hapo juu kuhusu kanuni za viapo.

133. Katika vitabu vya Injili, Amina mbili mbili [“Amin, amin...” *nyongeza ya mtafsiri*] ziko 25 na zile za moja moja [“Amin...” *nyongeza ya mtafsiri*] ziko 50.

134. Tazama Rousas J. Rushdoony. “Jesus Christ as the Witness,” *Institutes of Biblical Law*. op. cit., kk. 572-575. Juu ya viapo, tazama pia kk. 101 – 127.

135. Justin Martyr. ‘Apology 65’. Iliyokuliwa katika Alfons Heilmann (ed.) *Texte der Kirchenväter. 5 Vols., Vol.3* (Munich, Germany: Kösel, 1964), kk. 276 – 278.

136. Tazama Friso Melzer. *Unser Sprache im Lichter der Christus-Offenburg*. (Tübingen, German: J. C. Mohr, 1952) kk. 420 – 425.

137. Thomas Schirmacher. “Christlicher Glaube und Menschenrechte” (Russisch). POISK: Ezemedel’naja Vsesojuznaja Gazeta [Journal of the Russian Academy of Science]. Nr. 48 (446) 22 – 28. November 1997. uk. 13; ilichapwa kwa kurudiwa “Christlicher Glaube und Menschenrechte” (katika Kirusi). Utschitjelskaja Gazeta (Russische Lehrerzeitung). No. 2 (9667) 3.2.1998. uk. 22. Iliandikwa kwa ajili ya Konferenz Evangelikaler Publizisten (Mkutano wa Waandishi na Wanahabari wa Kiinjili).

138. Dietrich Bonhoeffer. *Ethic. Chr. Kaiser: München, 1949. S. 118*. Tazama pia Henri van Straelen. *Abtreibung. Abtreibung: Die grobe Entscheidung*. Josef Habel: Regensburg, 1974. op. cit. uk. 70 – 71 kuhusu msimamo wa Bonhoeffer na Karl Barth juu ya utoaji mimba.

139. Dietrich Bonhoeffer. *Ethik. a. a. O. S. 18 – 119*. Bonhoeffer anapinga utoaji mimba, hata kama maisha ya mama yako hatarini. Rud., uk. 119, note 6.

140. Lucio Brunnelli. “Ratzingers Plan für die Enzyklika”. *30 Tage und die Welt* 2 (1992) 5 (Mai): 28-31, hapa uk. 31

141. Tazama pia See Ray. R. Sutton. *Who Owns the Family: God or the State?* Biblical Blueprints Series 3. Dominion Press: Ft. Worth (TX); Thomas Nelson:

Nashville (NY), 1987. S. 40-5; Rousas J. Rushdoony. The Institutes of Biblical of Law. ob. Cit., uk. 185-191.

142. Achim Keller. Die Abortiva der Römischen Kaiserzeit. Quellen und Studien zur Geschichte der Pharmazie 46. Deutscher Apotheker Verlag: Stuttgart, 1988. uk. 23.

143. Gustav Friedrich Oehler. Theologies des Alten Testaments J. F. Steinkopf: Stuttgart, 18913. uk. 372 (sic).

144. Mifano na kumbukumbu katika Carle G. Zimmerman. Family and Civilization. Harper & Brothers: New York / London, 1947. kk. 359 – 383

145. Rejea ya kawaida kuhusu kifungu hiki hususani ni Kenneth L. Gentry. The Christian Case Against Abortion (Buch). a. a. O. S. 24 – 43.

146. Tazama pia majadiliano bora kabisa katika Ankerberg, John Weldon. When Does Life Begin? Wolgemuth & Hyatt: Brentwood (TN), 1989, vilevile katika kazi ifaayo ya Mrs. J. C. Willke. Handbook on Abortion. Hayes: Cincinnati (OH), 19793

147. Werner Neuer. “Wann beginnt das menschliche Leben?”. Factum 9/1982: 27-29

148. Kuhusu matumizi ya Zaburi 51 kama hoja dhidi ya Utoaji mimba katika “Report of the Committee to Study the Matter of Abortion”. S. 83 – 122 in: John M. Frame. Medical Ethics: Principles, Persons and Problems. Presbyterian & Reformed: Phillipsburg (NJ). 1988. kk. 94-95+106-107.

149. Gordon Wenham. “Law and the Legal System in the Old Testament”. P. 3-23 in: Bruce Kaye, Gordon Wenham (Ed.) Law, Morality and the Bible. Inter-Varsity Press: Leicester (GB), 1978, uk. 3-34 (na rejea za machapisho).

150. ‘Lex talionis’ was normally not carried out literally, but settled by fines.

151. Uhakiki-usuli (Exegesis) na matumzi ya tafsiri ya tafsiri ya pili ya maadili: Carl F. Keil. Genesis und Exodus. Brunne Verlag: Gieâen, 19834 (Toleo-rudufu

---

187³³¹⁷⁵. uk. 525-526; Umberto Cassuto. A Commentary on the Book of Exodus. Magnes: Jerusalem, 1974, uk. 275; Normal Geisler. Christian Ethics: Options and Issues. Baker Book House: Grand Rapids (MI), 1989. S. 145; Gleason L. Archer. Encyclopedia of Bible Difficulties. Zondervan: Grand Rapids (MI), 1982. uk. 247-249 : 2Mose 21, 22-25; Walter Kaiser. Towards Old Testament Ethics. Zondervan: Grand Rapids (MI), 1978. uk. 168-172+102-104; Gary North. Tools of Dominion. Op.cit. (Index); James B. Jordan. The Law of the Covenant: An Exposition of Exodus 21-23. Institute for Christian Economics Tyler (TX), 1984. uk. 113-115; Kenneth L. Gentry. The Christian Case Against Law". Christianity Today 17 (1972 – 73): kk. 602-605.

152. Rud. S. 604

153. Mtazamo wa Kanisa la Kipresbaiteria la Marekani, umenukuliwa katika: Joe Morecraft. 'With Liberty and Justice for All': Christian Politics Made Simple. Onward Press: Sevierville (TN), 1991. uk. 182-184. Kanisa la Kipresbaiteria la Kiothodoksi lilikuja na uhakiki-usuli na hitimisho 1971: "Report of the Committee to Study the Matter of Abortion". op. cit., uk. 95-102+107-108 (Uhakiki-usuli ulio bora kabisa na hitimisho la Kut. 22:21-25 ninaoufahamu) Tazama pia. Report on Abortion To The New York & Philadelphia Synod November 1977. Reformed Episcopal Church: Philadelphia (PA), 1977.

154. Ilirudiwa kuchapwa tena kutoka katika "Bribery and Corruption". Christianity and Society 8 (1998) 1:5

155. Reiner Gödtel, *Sexualität und Gewalt*, (Hamburg: Hoffmann and Campe, 1992, uk. 67. Kwa kujibu wa mwandishi huyu, mauzo ya ponografia katika tawala za kale za Shirikisho la Jamhuri ya Ujerumani ilifikia wastani wa dola bilioni 1.5. (\$ 1.5 bilioni). Mbali na hilo, watu 20,000 walijichumia vitu vya kuendesha maisha yao kwa kutengeneza na kuza mambo yahasuyo ponografia.

156. Frank Kaleb Janseb, Ed., Target Earth, (Pasadena: University of the Nations, Hawaii and Global Mapping International, 1989), uk. 68.

157. Rousas J. Rushdoony, "Images, Ikons, and Pinups", Journal of Christian Reconstruction, Vol. 1, (Summer 1974), Symposium on Creation, kk. 141-144. Rushdoony anaona ponografia kama wito kwa ajili ya ubakaji. Anadhihirsha

---

wazi kuwa watetezi wa mfumo-jike pia wamefanya kosa hili. Kwa nini anatetea *Ruben's nudes* katika ukurasa wa 142 ni jambo siri (lililofichwa kwangu). Reiner Grödtel, op. cit, kk. 64-67, kwa mfano, anadhihirisha kuwa mwanavuguvugu wa mfumo-jike - Alice Schwitzer pia anaamini ponografia kuwa utangulizi wa ubakaji. Tazama pia Alice Schwarzer, *PorNo: Opfer und Täter...*, (Cologne: Kiepenhauer and Witsch, 1994).

158. Tazama: J. N. D. Anderson, *Morality, Law and Grace*, (London: Tyndale Press, 1972), pp. 43 – 46.; and Rousas J. Rushdoony, op. cit., kwa ajili ya hoja za Kikiristo dhidi ya ponografia. Edythe Draper, (Ed.), *The Almanac of the Christian World*, (Wheaton, Ill.: Tyndale House, 1990), kk. 793-799 hujmisha utetezi bora kabisa wa upingaji wa ponografia uliotolewa na National Coalition Against Pornography, vilevile mihadhara ya taasisi za Marekani.

159. John H. Court, *Pornography: A Christian Critique*, (Downers Grove, Ill.: Intervarsity Press and Exeter, G. B.: Paternoster Press, 1980).

160. Tazama pia; Papstlicher Rat für die sozialen Kommunikationsmittel, *Pornography und Gewalt in den Kommunikationsmedien, Arbeitshilfen 71*, (Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1989). Juzuu hii inatoa hoja zake kwa misingi ya sheria ya asili.. Katika ukurasa wa 12, kipengele (note 5), waandishi wanaorodhesha mambo mazuri ya taasisi za kiserikali za Italia na Marekani ambayo yanawasilisha uthibitisho wa athari onevuza ponografia katika vuyombo vya habari.

161. Imetafsiriwa kutoka katika Kijerumani cha Klaus Berger, *Die Gesetzesauslegung Jesu, Part 1: Markus and Parallelen, Wissenschaftliche Monographic zum Alten und Neuen Testament 40*, (Neukirchen, Germany: Neukirchener Verlag, 1972), uk. 345.

162. Rud., kk. 343 – 345

163. Karl M. Kirch. *Krankheiten von Herz und Kreislauf*, (Cologne – Braunsfeld: Rudolf Müller, 1977), uk. 83.

164. Ilirudiwa kuchapwa kutoka katika “The Biblical Prohibition to Eat Blood”. . Chalcedon Report No. 355 (Febr 1995): 34 – 35.

---

165. Katika Law. 3:14-17; 7:23 – 25 kinachozuiliwa ni kula damu tu, na pia kula mafuta. Lakini sehemu hizo za mafuta yote ya mnyama zilizomaanishwa, zilikuwa kitumiwa kwa ajili ya dhabihu. Sheria iliwa halali tu wakati Waisraeli walipokuwa katika kutoa na kuchinja wanyama wote katika hekalu. Mara tu lilipobomolewa, wangeweza kuchinja wanyama na kula mafuta (Kumb. 12:15-16).

166. Kwamba Mwa. 9:4 hujumuisha uzuiaji wa jambo hili inatetewa na Carl F. Keil. Genesis und Exodus. Brunnen Verlag: Giessen, 19834 (reprint of 18783). uk. 124 (tazama toleo la Kiingereza la 'Keil/Delitzsch')

167. Karl Böckenhoff. Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten. Ferdinand Schöningh: Paderborn, 1903

168. Karl Böckenhoff. Speisesatzungen mosaischer Art in mittelalterlichen Kirchenrechtsquellen des Morgen- und Abendlandes. Aschendorffsche Buchhandlung: Münster, 1907.

169. P. J. Verdam. Mosaic Law in Practice and Study Throughout the Ages. J. H. Kok: Kampen, 1959. uk. 19 anakkubaliana na hili.

170. Tazama kwa kina Karl Böckenhoff. Speisesatzungen. 1907. kk. 37-40

171. Rud. uk. 62+65+66+70

172. Rud. uk. 118 – 120

173. Rud. uk. 120 – 122

174. Tazama P. J. Verdam. Mosaic Law in Practice and Study throughout the Ages. Rud. uk. 19

